

pius debes recurrere, de cujus fonte quidquid est in te per Dei gratiam disciplinæ, et scientiæ, cognosceris habuisse. Vellem itaque, dilectissime, ut de famoso illo vestræ Ecclesiæ armario aliquid, quod apud nos non est, vel scribendum, vel a te scriptum, nobis transmitteres, quatenus ex vestra abundantia nostra suppleret inopia, et per id tuæ apud nos dilectionis recalesceret memoria. Josephi Opus, Excidium Jerosolymorum, et celebratum Romæ Vespasiani et Titi Triumphum, si apud vos

est, rogo, ut diligenter, et veraciter inquiras, et nobis per aliquem scribendum transmittere in vera charitate non differas, quia diu est, ex quo apud vos esse idem opus veraciter audivi, sed videre nunquam potui. Labora igitur, ut quod ab aliis non est factum a te fiat, ut tibi et a fratribus tuis gratiarum actio, et a Deo reddatur remuneratio. Vale. Dominum abbatem, germanum tuum ex parte nostra plurimum saluta, eique sicut bonus filius devote obedire et servire cura.

ANNO DOMINI MCLXII

## HARIULFUS

ABBAS ALDENBURGENSIS

### NOTITIA HISTORICO-LITTERARIA

(Fabr. *Jc. Biblioth. med. et inf. lat.*, tom. III, p. 191)

Hariulfus ex monacho Centulensi S. Richarii abbas S. Petri Aldenburgensis non procul Burgis in Flandria ord. Bened., ab anno 1104 ad 1142, scriptor *Chronici Centulensis* cœnobii libris IV ab medio sæculo sexto ad annum 1088, editi a Dacherio Spicil. tom. IV, pag. 419 (editionis novæ tom. II, pag. 291-356, ubi longe integrius et emendatius exhibetur beneficio Ursini Durant, ex ms. Centulensi). Versus quibus opus clauditur ediderat Mabillonius tom. I Analect., pag. 431 (editionis novæ p. 578). Libro tertio p. 310 notabilis est catalogus voluminum 256 ms. inter divitias claustrales hujus cœnobii asservatorum. Ut *Vitam S. Richarii* abbatis libro primo, ita libro secundo S. Angilberti abbatis septimi, præter alias persequitur, quam ex hoc Chronico assert etiam Mabillonius Sæc. IV. Bened. p. 91, et de *Richarii Miraculis* Sæc. V, p. 585; de quibus vide lib. III, c. 18, et lib. IV, c. 9. De *Madelgisilo* confessore disserit Hariulfus lib. III, cap. 29, sed hujus *Vitam* peculiari libro scripsit, quem Gervino, sedis Ambianicæ episcopo dicavit. Hanc ex Mabillonii editione Sæc. IV Benedictin., parte II, pag. 557, repetit Papebrochius additis notis tom. VII Maji, die 30, pag. 265-269. Gervini abbatis *Vitam* persequitur Hariulfus lib. IV, cap. 13, seq., ubi itidem c. 32 notandus catalogus mss. voluminum xxxvi, quæ cœnobio contulit. Huic Gervino an. 1074 defuncto successit Gervinus abbas, secundus hujus nominis, de quo lib. IV, cap. 34 seq.; ubi et epitaphium ejus cap. 36, defuncti an. 1074. Sed scripsit etiam *Vitam S. Arnulfi* Suesessionensium episcopi, an. 1087 extincti, ad Lambertum episcopum Tornacensem, ms. in monasterio Ursicampi ord. Cisterc. in Gallia, diœcesis Noviomensis. Appendicem de miraculis S. Arnulfi addidit Lisiardus, episcopus et ipse ab anno 1108 Suesessionensis. Inde vitam quoque sub falso Lisiardi nomine, et malo more interpolatam, vulgavit Surius 14 Augusti omisa triplici præfatione, quam post Vossium vidisse se in ms. Ursicampensi et altero S. Germani de Pratis vidisse se testatur Oudinus tom. II, pag. 926. Integram et sinceram edidit Mabillonius Sæc. VI Benedictin., parte II, pag. 522. Apud Sanderum in Catalogo mss. Belgii, p. 235, memorari videas *Hariulfum abbatem Altenburgensem de miraculis S. Petri apostoli in Aldenbrock*. Hunc a nostro minime diversum esse, unumque Hariulfum a Cangio in tres distrahi non dubito.

## CHRONICON CENTULENSE

AUCTORE HARIULFO.

(*Spicilegium Dachery*, edit. De La Barre tom. II, p. 291.)

### MONITUM.

*Chronicon Centulense cum in priori editione variis mendis deformatum, et aliquot non commatibus soluta, sed etiam capitibus mutilum publici juris factum fuisset, nunc integrum edimus, ex humanitate R. P. D.*

*Ursini Durant, qui Centulensis abbatiae codicem cum editiis accuratissime contulit, et capita quæ deerant omnia restituit.*

*Omnia, inquam; nam quod in libro 1 deesse caput 14 suspicatus est Acherius, ideoque quantum decimum dixit illud. cui nos cap. 14 præfiximus, in eo errasse mihi videtur; in indice enim capitum huic libro præfixo viginti sex numerantur, verum quid in decimo quarto contineretur librarius sublituit. Adeo ut appareat idem hoc loco accidisse quod libro secundo, ubi decem ac septem capita numerantur in indice, cum septem duntaxat in libro ipso reperiantur. quod ex secundo capite quinque capita quidam fecerint, scilicet, « de Domni Angilberti notabilitate » cap. 3, 4; « Bertha filia regis ei conjugio copulata » cap. 5; « Quod sæculum reliquerit, ac monachus effectus sit » c. 6; et caput sextum in plura etiam capita partiti sunt, quibus ne titulum quidem præfigere potuerunt.*

*Porro in codice Centulensi præter hosce quatuor libros, præterque illa quæ in appendice tomi V Annalium Benedictinorum edita sunt, reperit idem D. Ursinus Durant vitam S. Magdelgisili ab Hariulfo conscriptam; vitam S. Angilberti abbatis, libellum miraculorum ejusdem sancti, eodem auctore, Radulfo Remorum archiepiscopo dictum anno 1110.*

*In vol. II veterum scriptorum Hist. Franc. ab Andrea Duchesnio editorum apparet in ære incisa effigies ecclesiarum ab Angilberto apud Centulam anno 809 constructarum.*

## PRÆFATIO HARIULFI

### IN DESCRIPTIONE GESTORUM CENTULENSIS ECCLESIAE.

Postquam genus humanum, primi hominis delicto dignetur et mihi infundere spiritum gratiæ suæ, quo a paradisi felicitate dejectum, diviniæ miserationis valeam propositum ad effectum perducere.

*Finit præfatio.*

O quicumque vales meditari spirituales,

En tibi propono quos Christi (1) gratia dono

Vitæ donavit, vitutibus accumulavit,

Centula quos Patres, quos cœli concio fratres,

Quos sibi consortes sanctas augendo cohortes,  
Illi congaudent æternum qui bene plaudent.

Inclutus istorum primus princepsque virorum

Hic satis expresse Richari nosceris esse:

Namque Deo clarus, per quem tibi mundus amarus  
Exstitit, ætheræis arrides rite choreis.

Hinc quoque sanctorum descripta cohors seniorum  
Irradiat mentes, per devia non gradientes.

*Nomina eorumdem abbatum.*

1. Sanctus Richarius abbas et fundator primus.

2. Ocicladus abbas.

3. Coschinus abbas.

4. S. Guitmarus abbas.

5. Aldricus abbas.

6. Symphorianus abbas.

7. S. Anghilbertus abbas et reedificator.

8. Nithardus abbas et comes.

9. Hericus abbas.

10. Helizachar abbas.

11. Ribbodo abbas.

12. Hludogvicus abbas.

13. Hruodulfus abbas et comes.

14. Helgaudus abbas et comes.

15. Guelfo abbas.

16. Karlomannus abbas.

17. Hertbertus abbas.

18. Hedenoldus abbas.

19. Girbertus clericus abbas.

20. Fulchericus abbas.

21. Ingelardus abbas.

Postquam genus humanum, primi hominis delicto a paradisi felicitate dejectum, diviniæ miserationis obtentu corrigi, et ut patriam unde ceciderat recte vivendo appeteret, divinitus cœpit admoneri nihil utilius, salva duntaxat Dei et proximi dilectione, atque divinorum præceptorum executione, in hominum studiis inveniri posse credimus, quam quod ea quæ justi ac fideles recta fecerunt vel dixerunt, ad notitiam posterorum scribendo transmiserunt. Sic enim bene gestorum quædam imago, et velut præsentia rationabilium hominum mentibus, qua se informant, prætenditur ut cum modo narratur qualiter justus vixerit, quave mercede donatus sit, modo impius, et bonum fastidians, quantis malis sit gravatus edicitur, humanus animus justis mercede salubriter illiciatur ut bene agat, impii interitu terreatur, ne malum faciat. Hac utique ratione non solum legalem et propheticam, verum etiam evangelicam remur esse factam Scripturam, ut homo Deo clarus, de cujus creatione tanquam concilium iniens dixerat conditor Deus: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, homo, inquam, tantæ excellentiæ, tanti pretii, patule videat quid studiose repudiet, quid potissimum apprehendat; et cum tantis. . . . Deum pro se sollicitum attenderit, ipse homo tandem pro se discat sollicitari.

Omnia ergo quibus instruimur diviniæ bonitatis signa vel monita, Scripturarum antiquarum paginis reperiuntur inserta. Quo negotio confortatus ego Hariulfus Sancti Richarii monachus, hortatu quoque honorabilium fratrum accensus, decrevi ea quæ de antiquitate et nobilitate Ecclesiæ Centulensis sparsim collegeram in unum conformare, et ne dispersa funditus deperirent, unius corporis retenta præsidio ad posterorum notitiam propensius reservare. Summæ nunc majestati linguam offerimus, ut quæ deformi asinæ formata concessit verba edere,

(1) *Christi.* Ita emendavimus, codicem Centulensem secuti; nam antea editum erat, *tibi.*

22. Angelrannus abbas.

23. Geruinus abbas.

25. Geruinus abbas.

*Qui sequuntur alia manu erant exarati in cod. ms.*

25. Anscherus abbas.

26. Joannes abbas.

27. Gelduinus abbas.

A 28. Petrus abbas.

29. Guifredus abbas.

30. Richerus abbas.

31. Laurentius abbas.

32. Ursus abbas.

33. Richerus abbas.

O quot sanctorum tegit urnas discipulorum,  
Aula patens patrio principe Richario.

IN NOMINE SANCTÆ ET INDIVIDUÆ TRINITATIS

## INCIPIT TEXTUS

## GESTORUM ECCLESIAE CENTULENSIS.

## LIBER PRIMUS.

## CAPUT PRIMUM.

*De gestis Francorum.*

Actore Deo, gesta Centulensis Ecclesiae descripturus, dignissimum censeo, quoniam hæc eadem Ecclesia largitionibus regum Francorum multoties aucta est, ut de eorum factis alia hic exprimam, quia revera justum est ut illius proventum regni commemorem quo matri Ecclesiae nihil demptum, sed multum collatum est. Cum igitur, ut ex priscorum docemur historiis, Trojæ cives, expugnantibus Græcis, locum patrium deserentes, partim Italiam perrexissent, partim etiam finitima Pannoniæ loca inhabitare cœpissent, ibique ejusdem gentis pars, duodecim scilicet millia, in immanem populum excrevisset, ut naturali semper feritate vigerunt, non se passi sunt promiscuo cum aliis nationibus nomine adnotari, sed ex semet caput sibi statuentes urbem condiderunt, quam Sicambriam vocaverunt, a qua scilicet et ipsi Sicambri nuncupati sunt. Tantæ quippe idem populus semper fuit, imo est efficaciz, ut quaquaversum veniens plus dominantis speciem, quam captivati prætendat miseriam. Verum cum Deus omnipotens, cujus velle posse est, præsciens hanc gentem suæ deitatis agnitionem devotissime quandoque suscepturam, regni eam nomine et honore sublimari permisisset, primum regem traduntur habuisse Meroveum, ob cujus potentia facta, et mirificos triumphos intermisso Sicambrorum vocabulo, Merovingi dicti sunt, sicuti et ab Romanis, quorum jugum de suis excusserant cervicibus, lingua Attica Franci, id est feroces, vocati sunt.

Meroveus igitur de medio factus, successorem reliquit filium, Childericum nomine, qui de Basina Thuringorum regina genuit Hludovicum. Hic Hludovicus rex post patrem, cum belligerator acerrimus et alicui parcere nescius regni fastigio potiretur, præeunte Dei largæ bonitate a B. Remigio Remorum archipræsule divinæ legis jura suscepit,

B et ab eodem baptizatus pontifice, adorare quod incenderat et incendere quod adoraverat salubriter est institutus. At cum ipse rex devote audiens hæc devotius observasset, tantus eum divinæ potestatis delnceps favor consecutus est, ut qui ante aliquoties victor exstiterat, tunc victoriosissimus redderetur, et suscepti regni terminos magnifice dilataret, cum divinæ pietati non sufficeret ejus gladio infideles tradere, sed etiam suæ majestatis miracula adversus illius inimicos placeret exerere. Denique cum ipse rex, superato penes Pictavum civitatem Alarico rege Gothorum, deliberasset in revertendo illas urbes capere, quæ sibi contrariæ persistebant, Equolisimæ muri civitatis, quam oppugnare volebat, in conspectu ejus divinitus corruerunt. Sed cum omnibus hostibus præstantior Dei dono haberetur, xxx annis regno perfunctus, obiit apud Parisium urbem regiam, ibidemque sepultus est. Quo, ut creditur, superis sociato, filiorum ejus major natu Clotharius quinquaginta ferme et uno annis cæteris obeuntibus, regnum fortissime rexit.

## CAPUT II.

*De tempore quo sanctus Richarius ortus est et de regibus.*

Hujus itaque tempore regis beatus, et a Deo electus pastor noster, Richarius nobilissimis ex inclyta provincia Pontiva parentibus progenitus, mundo salutis scientia indigenti felicia sui exortus gaudia infudit. Clothario autem Francorum rege mortuo, regnum ejus æqua lance quatuor illius filii dividerunt. Primus Aripertus sedem sibi Parisius statuit, secundus Guntrannus Aurelianis, tertius Hilpericus Suessionis, quartus Sigibertus Mediomatricum, quæ et Metis. Horum itaque fratrum junior Sigibertus Brunichildem, ab Hispaniis deductam, in matrimonium sibi copulavit, quæ ei Hildebertum filium peperit. Quibus regnantibus, aliquas res verbi divini ministros, Hibernia insula natos, Franciæ

solum contigit invisere, quorum duo, ut postmodum narrabimus, B. Richario jam adolescenti dominicæ servitutis (2) initiatores fuerunt. Hildebertus vero adhuc puerulus regnum cum matre gubernandum suscepit, interfecto patre eventu prælii, si quidem ipse Sigibertus apud Victuriacum villam, quæ in suburbano Atrebatensis urbis sita est, Hilperici fratris sui, qui apud Tornacum oppidum tunc erat, quemque ipse Sigibertus usque ad internecionem persequeretur, fraude interfectus est. Sed et Hildeberto mortuo, qui, ut fertur, intra adolescentiæ annos cum uxore propria vi veneni peremptus est, regnaverunt duo filii ejus Theodericus et Theodebertus, adjuvante eos avia Brunichilde. Regnavit autem Hildebertus annis xxi; Contrannus autem, patruus Hildeberti, rex Aurelianorum terminum vitæ suscipiens, regnum quod tenebat Brunichildi reliquit, quod postea in sortem Theodeberti devenit. Regnum igitur Burgundiorum Theodericus, Austrasiorum vero Theodebertus suscepit; Hilpericus quoque, quæ Sigibertum occiderat, genuit filium, nomine Clotharium virum solertissimum atque sapientem, qui partem regni quam pater tenuerat retinebat. Hic cum Neustriæ moraretur, lis inter Theodericum et Theodebertum exorta est, et, disceptantibus illis de regni termino, uterque ad Clotharium legatos dirigit, uterque adversus parem auxilium postulat; quod ille abnuvit, prohibente id fieri sanctissimo viro Columbano, qui malitia Brunichildis atque Theoderici de cœnobio Luxovii fuerat deturbatus, quique ipsi Clothario divinitus præsignabat intra triennium tempus omne regnum in ejus ditioe convertendum. Theodericus igitur, germanum suum Theodebertum ad bellum provocans et juxta urbem Leucorum crudeliter cum eo dimicans, fugavit illum de prælio.

#### CAPUT III.

*Qualiter deletis impiis Regibus Clotharius omnem obtinuit Franciam.*

Hic ita alterutrum confligentibus, beatus confessor Domini Richarius jam majoris ætatis retinens metam, divinis operibus insistebat, et ea maxime illi inerat cura, ut vasa diaboli, animas scilicet peccatorum præripiens, suo cœlesti Domino assignaret: quod quam pie et quam instanter peregerit, non nostris sed domini Albini dictis paulo post docebitur. Ad regum historiam redeamus. Theodebertus dolens se a fratre de bello fugatum, collecto exercitus robore ipsi Teoderico fratrum sanguinem sitienti occurrit, ad Tulbiacum castrum pugnaturus; sed proditione suorum captus a Theoderico avia Brunichildi dirigitur. Quem cum illa recepisset, quia Theoderico magis favebat, furens Theodebertum fieri clericum jussit, ac post impie perimi fecit. Hac itaque infelici victoria Theodericus nimium elatus Metensium urbem rediit, ibique divinitus percussus inter flagrantis ignis incendia inter-

(2) *Servitutis*. Sic codex Centul. prior editio, *salutis*.

iiit. Brunichildis autem Sigibertum filium Theoderici suffecit in regnum. At Clotharius, memor prophetiæ B. Columbani, fines regni qui suæ debebantur ditioni cum valida manu captat recipere. Adversus quem cum hostilibus cuneis procedens Sigibertus captus est et interemptus, fratresque ejus quinque cum proavia Brunichilde capti sunt. Pueri separatim necati sunt; illa vero, ut altera Jesabel, primum camelo imposita omni exercitui gyrando monstratur; post, indomitorum caudis equorum alligata, miserabiliter, ut dignum erat, vita privatur. His ita gestis, Clotharius, nemine obstante, solus trium regnorum obtinuit monarchiam. Qui elaborata a majoribus dignitate potitus, cum plurima strenue gesserit, quam præcipue illud memorabile suæ potentiæ posteris reliquit exemplum, quod, rebellantibus adversum se Saxonibus, ita eos armis edomuit, ut omnes virilis sexus ejusdem terræ incolas, qui gladii, quem tunc forte gerebat, longitudinem excessissent, peremerit, quippe ut junioribus tumoris ausum recordatio [illius] vitalis seu mortiferi gladii amputaret. Huic fuit ex Bertetrude regina filius, nomine Dagobertus, qui patri succederet industria dignus et moribus. Hic denique in annis puerilibus positus, traditus est a genitore venerabili Arnulfo, postea Metensium episcopo, ut eum secundum suam sapientiam enutriret, eique tramitem Christianæ religionis ostenderet, ac ejus custos et bajulus esset. Clotharius igitur justa successione a Hlodovico quartus, vivens et incolumis filio suo Dagoberto regnum Austrasiorum (3) tradidit. Mortuo autem Clothario Dagobertus totum patris sui regnum sagaciter accepit, et pacifice gubernavit, alterum quodammodo representans Salomonem.

#### CAPUT IV.

*Verba Domini Albini de vita S. Richarii.*

Temporibus igitur gloriosissimi regis Francorum Dagoberti, qui et sæculari potestate præclarus, et Christiana religione nobilis effulsit (nam et optimates suos dignitatibus exaltavit, et servos Dei honoribus excoluit), plurima monasteria a sanctis Patribus cœperunt construi; nec non et multi ex laico habitu viri religiosi inventi sunt; ex quibus Richarius quidam natus in villa Centula provincie Pontivæ, velut lucifer inter umbras oriens emicuit. Non tam nobilibus juxta sæculum parentibus ortus, quam moribus honestus, et omni probitate devotissimus, ita ut in laica vita quædam præsigna futuræ sanctitatis gereret.

#### CAPUT V.

*Explanatio de eisdem.*

Quod in præfatione monuimus, et nunc itidem commonemus, ut nemo ferat indigne si hæc domni Albini verba de vita sanctissimi confessoris rhetorice et perplexe dicta causa intelligentiæ manifestioris enucleare tentamus. Ecce enim videtur di-

(3) *Austrasiorum*. Ita codex Centul. ex fide historie: antea legebatur, *regnum suum, male*.

xisse quod *Dagoberti temporibus* sanctus ille ortus sit, cum profecto fieri non potuerit ut sub tempore unius regis pauculo spatio regnantis homo nasceretur, adolesceret, educaretur, et ad perfectæ sanctitatis (4) fastigium, vel decrepitæ ætatis perveniret senium. Quid ergo, inquis, contradicis auctori Vitæ ejus? Non contradico, nec aliud astruo, sed id ipsum quod disertissimus vir paucis et connexis elocutus est verbis, elucidare cupio. Denique audi: Dicit *Dagoberti temporibus plurima monasteria cœpisse construi*, et multos *ex laico habitu viros religiosos inventos fuisse*. Ac deinde subjungit: *Ex quibus Richarius quidam*. Animadvertite quia non dicit Dagoberti tempore esse natos, sed religiosos inventos, quos utique olim ortos, et grandævæ tunc ætatis necesse est intelligas. Et ac si diceres: Ecce, honeste vir, dixisti multos viros religiosos inventos fuisse, et ago Deo gratias quia merui ex illis patronum. Sed cum sanctitatis ejus bonum inchoas prædicare, vellem ut et quo loco natus sit manifestares. Protinus egregius vir, consilio tuo acquiescens et ad superiora recurrens, rhetorice intulit et nimis parce: « *Natus in villa Centula provincie Pontivæ.* » Ac demum velut adhuc inquirenti an ipsa ejus nativitas humilliori parentum prosapia extiterit, absurde interroganti cum exaggeratione indignationis intonat dicens: « *Velut lucifer inter umbras oriens emicuit.* » Tum vero tanquam adhuc insistenti, ne forte illa splendidissima nativitas, et generis claritudo sancti viri virtutibus obfuerit, ut quasi minus se humiliaverit qui tantum de sæculo præsumere potuisset, doctor modestus ab hac te removens cogitatione, salubriter infert: *Non tam nobilibus juxta sæculum parentibus ortus, quam moribus honestus, et omni probitate devotissimus, tanquam dicens: Adeo in illo vixit excellens nobilitas, ut qualis inter umbras lucifer, talis et ipse splendore generis inter patriotas haberetur. At ne putes quod tanta sanguinis natus altitudine, cœlestis militiæ difficilium arma corripuerit, scito illum contempto generis supercilio, tam humiliter ac summisse divinis paruisse mandatis, ut nobilitatis magnitudinem vicerit religionis magnitudo, et servata in omnibus dulcedine, totum vindicaret honestas, nihil possideret arrogantia.*

His ita existentibus, aliquid de ipsis vitæ ejus temporibus recenseamus; videtur enim absonum ut Dagoberti temporibus æstimeretur esse ortus, cum ille gestorum ejus textus postquam dicit quomodo prædicatione servorum Dei conversus sit, et post conversionem qualiter conversatus sit, ac post abstinentissimam conversationem quo fervore verbum Dei annuntiaverit; utque sanctam commatrem suam Richtradim visitans, filium ejus, sanctum scilicet Maurontum benedixerit, atque ad postremum tentantem se hostem prostraverit, evidenter doceat ip-

(4) *Sanctitatis*. Hic etiam codicem Centul. sequimur; nam quod Acherius ediderat *senectutis*, non placet.

sum regem Dagobertum sancti fama excitatum, eundem Dei virum visitasse, et benedictionis seu orationis gratiam flagitasse. Denique ipse, cujus modo mentio incidit, B. Maurontus in aula ejusdem regis militavit, et ut nobilis regis bullæ, vel sigilli bajulus [fuit], quem videlicet Cbristi sacerdos Richarius dudum infantulum baptismate regeneraverat. Omnino igitur hæc gestorum tenenda est discretio, ut juvenem hunc sancta prædicatione converterit Chaydocus, sed Dei sacerdotem jam pene decrepitum invisit rex Dagobertus. Quæ omnia sic esse ipsorum gestorum evidens ratio manifestat, si tamen industria legentium sagaci discutiat intellectu. Hæc anticipando præmisimus, et commendata temporum ratione cætera jam fidentius exsequamur; quæ tamen nos post venerabilis Albinii facunda eloquia dicere præsumpsisse fraterna charitas benigne indulgeat.

Regio igitur hæc, quæ beati patroni protulit genituram, aquarum concursu hinc inde circumlita, nemoribus consita, pascuis pecorum habilissima, triticeæ graminis et cæterorum seminum fertilitate uberrima, mercium et vectigalium commeatibus quæstuosa, aeris temperie sanissima, omni commoditati corporeæ jocunditatis satis apta, viris præterea militia inclytis bellicosa valde et importuna, civitatibus licet careat, munitionem castris exceptis, oppida instar urbium retinet opulenta. Hujus ergo patriæ B. Richarius indigena, cum nobilitate splendidi generis moribus pollebat honestis; jam tunc futuræ sanctitatis gerens præsentia, demonstrabat in proposito laicali quod postea sanctorum operum exsecutio declaravit.

#### CAPUT VI.

##### *De adventu et prædicatione sanctorum Hibernensium.*

Eo tempore quo B. Richarii juvenus insignissima, necdum sæculari schemate exuta, divinis jam Christo volente erat mandatis informanda, quo videlicet tempore Sigibertus rex cum regina Brunichilde, statuto apud Metensium urbem regni sui solio, orientalem Franciam gubernabat, contigit duos sacerdotes, sanctitate florentes et virtutum meritis fulgentes, de Hiberniæ partibus Pontivas pervenisse regiones. Prioris nomen Chaydocus; alterius nomen eo quod rictu linguæ barbaræ ineptum visum est, a prioribus mutatum vocatur, et scribitur Adrianus. Ipso autem tempore quo isti propria deserentes Christum secuti sunt, multorum sanctorum examina produxisse scitur Hibernia. Ex quibus beatus quoque Columbanus, homo Scotici generis, floruit, cujus laudabilis conversatio virtusque eximia totius Galliæ loca respersit. Virtus vero quod cum ipso illi quoque maria huc properandum transmarunt. Quos ad nostra loca ferimus divertisse: unde et illa temporum ratio quam paulo superius notavimus, maxime confirmatur, quia cum notissimum sit omnibus B. Columbanum Sigiberti regis

et Brunichildis conjugis ejus tempore Franciam advenisse, necessario creditur beatissimus Richarius superioris Clotharii regis temporibus natus fuisse, quem illi sancti viri diebus Sigiberti jam juvenem invenerunt; quem tamen sic juvenem dixerim, ut animi libertas et industriæ summa in illo vicens nihil admitteret juvenile. [Sed ad historiam veniatur.]

Sancti igitur Domini sacerdotes, in Centulo vico verbum Dei prædicare aggressi, ut milites optimi præliabantur bella Christi Domini nostri; sed agrestes populi, talia audire non assueti, nec ferentes quod in mente infecta nequitia diaboli rogabantur nova meditari, zelo accensi cum impetu iræ furorisque affectos contumelia ab his eos sedibus eliminare deliberant; nec quod a parte Oceani veri solis spicula Dominus eis mitteret perpendebant, quia forte adhuc salvi fieri digni non erant. Quod ubi bonæ spei Richarius adhuc laicus comperit, semetipsum pro servis Dei rebellanti plebi objicit, et ab ipsius ictibus violenter, ut fas erat, abstrahens nobilem, obsequiis intra domum inducit. Unde a sagaci lectore liquido potest comprehendi, neminem post regis dominium tunc in his partibus fuisse potentio-rem, qui ad eruendos Dei servos tantam habuit auctoritatem. Illos itaque humane tractans obsecrat discumbere, mensam ponit, reficit eos, et reficitur ipse; nam inter carnalium epularum fercula devoti heroes spirituales non cessant rependere dapes. Nec mora: Richarius, propter quem revera lucrandum cœlestis Dominus suos huc direxerat ministros, compunctus in lacrymas resolvitur, et juxta quod Scriptura justum in principio sui dicit accusatorem, se errasse juvenili facilitate fatetur. Non, inquam, in petrosa, ubi aresceret, neque juxta viam, ubi conculcicaretur, vel a volucris comederetur, semen verbi Dei ceciderat, sed in tellurem optimam ab ipso vero agricola intus invisibiliter exultantem, quæ postmodum, ut in sequentibus patebit, centuplicatis frugibus fecundata, innumeros copiosa fertilitate ditavit. Ab illo denique tempore habitum religionis sumens, in dies de virtute in virtutem scandere gestiebat. Jam dicti præterea viri Dei post emensum vitæ præsentis studium, immortalitatis adepti bravium, cœlicas sedes quo ingressu exhilarant, Centulensem Ecclesiam se coram modum (5) fundatam corporibus nobilitant, jam vero pene dirutam orationibus sustentant. Verumtamen, licet nos jam eorum transitum explicuerimus, noverit lector eos, usque dum senescerent, in divinis operibus Centulo deguisse.

#### CAPUT VII.

##### *De austeritate vitæ sanctissimi Richarii.*

Postpositis digressionibus, quia dictaminis tenorem narratio exigit, jam loquatur pagina qualiter S. Richarius deinceps vixerit. At qui divino Spiritu tactus repente mutatur ex omnibus, abnegat semet-

(5) *Se coram modum.* Inepta lectio, quam representat codex Centul.; nam hoc loco lacuna est in prioribus editionibus: *Lege sua cura modo.*

A ipsum qualis ante fuerat, subito efficitur quod non erat. Mira dicturus sum, et quæ carnalis homo tolerare vix posset, nisi in eo vere Deus habitaret: tanta quippe austeritate vim sibimetipsi irrogavit, et tam dura se castigatione constrinxit, ut quæcunque ad humani corporis esum solent esse delectabilia, omnimodis spreverit. Ab ipso enim conversionis suæ principio ad vitæ usque occasum non panem tritici, non levamen olei, non esum leguminis, non dico carniæ vel piscis, sed nec vini, sive alterius confectæ potionis gustum unquam admisit; sed quia carnis materies absque esca subsistere nequit, post longa et diuturna jejunia pane hordeaceo cinere commisto et aqua lacrymis temperata fessum jejuniis corpusculum refocillabat. Nam ut gravio-rem sibi imponeret jejuniorum attritionem, non est contentus hordeo simplici (quod nimium asperriui constat esse saporis), sed quia cinerem se protoplasti peccato cognoverat, hordeo cineres admiscebat. Nec pura aqua ad sorbendum ei fuit habilis, nisi ante eam lacrymis augmentasset uberrimis; juges vigiliis ora pallida demonstrabant. Fidenter loquar eum persecutionis tempore Neroniana vel Trajana pro fide Christi non refugisse tormenta, qui tantæ attritioni se subdidit voluntarie: illorum siquidem, qui tunc temporis Christi nomen negare compellebantur, vix septimanæ spatium occupabat, imo vix triduo protelabatur; hic autem per prolixum vitæ spatium longum tulit martyrium. Et si quisque fidelis rei meritum digne dijudicet, non minus erit, Dei amore carnem assidua mactatione contrivisse, quam pro fide gladiis infidelium objecisse.

#### CAPUT VIII.

##### *De ordinatione ejus.*

His itaque virtutum incrementis succrescens, et venerabile corpus suum hostiam viventem, sanctam, Deo placentem exhibens, dignus digno ministerio mancipatur, et apostolicæ prædicationis exsecutor, ac secretorum divinatorum conscius et sacerdos efficitur, ut qui se totum sanctis actibus Christo immaculatum exhibuerat, ipse quoque immaculatum Christi corpus intemeratis manibus tractaret, et ut cui prædicationis devotio inerat honoris dignitas non deesset. Quem honorem famulus Dei magna humilitate ornavit, et vera charitate excoluit, et verbi Dei prædicatione ampliavit, atque velut bonus agricola spinas peccatorum de agro Domini evangelico vomere eradicavit, et arida corda superno perpetuæ salutis rore irrigavit. Sed et divina clementia per ejus prædicationem in populo Pontivorum plurima fidei dedit incrementa. Unde et omnibus prædictus vir Dei Richarius honorabilis factus est et charus, quia quod ore prædicavit exemplo ostendit, et viam vitæ quam aliis sermone monstravit ipse prior acta præcucurrit. Quidquid vero ei populus in stipendia prædicationis obtulit, omnia pauperibus dividere

festinavit. Indignum fuit ei de crastino presentis vitæ cogitare qui divitiis æternæ vitæ accipere anhelavit: ideo oblata ab hominibus distribuit, ut promissa a Deo acciperet. Felix commercium, ut qui parva ac transitoria hilariter distribuerat, magna et æterna feliciter esset accepturus. Nam studiosissimus fuit pauperum consolator, peregrinorum susceptor, viduarum defensor, pupillorum et orphanorum pater, ita ut verissime de eo sanctissimi Job testimonium dici possit: *Oculus sui cæco, et pes claudo, pater orphano; et causam quam nesciebam diligentissime perscrutabar* (Job xxix). Quapropter undique infirmi ad eum confluebant. Quos læto suscipiens animo, medelam eis curationis per sanctas orationes præbebat; nam et cæcis facto crucis signo dicto citius lumen oculorum donabat, et paralyticos virtute precum et manus impositione erigebat. Dæmonia de obsessis corporibus nunc prece ad Deum fusa, nunc solo imperio ejiciebat; persæpe vero sola sua presentia fugavit.

## CAPUT IX.

*De miraculo leprosum.*

Nec leprosus vel elephanticus exhorruit, sed quasi fratres amplexabatur, balneisque eorum membra saucia fovebat, eademque post ipsos ingrediebatur. Unde et pro tam inaudita humilitate, pietateque ineffabili contingebat magnum et inauditum miraculum, quia cum tantum se humiliaret, ut aquis veneni tabo infectis proprium corpus dilueret, non solum ipse malum in se non trahebat, sed et ipsi leprosi qui dudum loti fuerant, divina manu medente et sancti merito exigente, omni malo statim emundabantur. Prophetici sermonis nec surdus auditor fuit: *Egenos vagosque introduc in domum tuam, et nudum vestimentis tuis cooperi, et carnem tuam ne despereris* (Isai. LVIII). Nec solum carnali refectioe ad se venientes fovebat, sed etiam spiritali solatio sanctæ prædicationis reficere non cessavit. Et sicut miserorum idoneus ubique fuit consolator, ita superborum durus castigatoe esse non timuit. Hos pietatis clementia elevabat; illos severæ invectionis censura deprimebat. Nec terrenæ potestatis iram fegis metuebat quem timor interius divinæ potestatiæ totum corroborabat; parvipendens divitum minas, ut præco veritatis existeret. Nec fuit arundo vento agitata, ut eum aura humanæ laudis vel detractionis commoveret, sed in arce solidæ veritatis consistens, ab humano ore, secundum Apostolum, judicari contempsit (I Cor. iv). Viam regiam incedens, nec a dextris propter terrores potentium, nec a sinistris propter blanditias adulantium declinavit. Quapropter magnam plebem Domino Deo suo in hac Pontiva provincia acquisivit, et sibi honorem perpetuum promeruit.

## CAPUT X.

*De miseratione ejus erga captivos: et quod Britanniam petierit.*

Unde populus, cernens ejus religiosam in Christo devotionem, cepit eum attentius honorare, et multa

A ei pro elemosynarum largitione afferre, quæ ille, ut erat Dei et proximorum dilectione plenus, omnia in pauperum largitus est solatia, maximeque in captivorum expendit redemptionem; nam alios oculis diabolica fraude peccatorum vinculis obligatos per sedulæ prædicationis hortamenta solvebat, alios seculari captivitate oppressos per pecuniarum largitionem redemit, ut illi spiritualiter absoluti jucundarentur a Domino, et isti carnali servitute liberati converterentur ad Deum. Et non solum in his regionibus Galliarum per pietatis opera, vel per prædicationis lumina, prædictus vir Dei Richarius clarus effulsit, sed, ut lucifer, æquoreos oceani campos transiliens, præco diurni luminis nocturnas sue exortu discutit umbras. Sic ille in ultramarinas Britanniarum regiones ad expellendas ignorantiarum tenebras lumen veritatis suo sparsit adventu, scilicet ut sicut in istis regionibus, sic et in illis alios a servitute diabolica, alios a captivitate carnali liberaret. Illis verbum Dei infudit, istis charitatis pretium impendit, ut pro temporalis redemptione æternam acciperent libertatem.

## CAPUT XI.

*De adventu ejus in Sigetrudem, et miraculo vini.*

Exstat igitur villa in pago Pontivo, Sigetrudis vocata, in qua sæpe dictus, imo semper dicendus venerabilis Pater Richarius consueverat mansionis habere hospitium, cum æquoreos Oceani transfretare campos studeret, partim salutiferæ incumbens prædicationi regionis Britannicæ, partim etiam captivorum studens redemptioni. Erat autem ipsius villæ domina, nomine Sigetrudis, a qua videlicet ipsum prædium nomen accepit. Verum quid factum sit cum ad hanc beatus Domini confessor quodam vice venisset, calamus perstringat. Contigit hiemali tempore de Britannia redeuntem sanctum illo Ricarium adventasse, eumque ibi positum cum his quos redemptos deducebat, nox illa oppressit. A senatrice igitur jam dicta se suosque beatus hospitio recipi poposcit. Cui illa hanc munificentiam omnino denegavit, necdum quippe plene sciens cujus virtutis vel meriti esset, et ut fertur, quodam sinistro rumore acta, ejus præcata facile contempsit. Igitur vir Dei cum domicilium sibi quemquam nolle impertiri pervidisset, eumque aliorum progredi hora ipsa vetaret, cum redemptis suis, quorum tum ingentem turmam secum habebat, ejusdem vici situm peragravit, invenitque fossatum magnum, in quo homines non pauci poterant clanculo congregari. In hoc itaque cum suis secessit, totiusque noctis spatium inibi peregit. Sed quid Deo sapientius? ad hoc certe mulier non est permissa ei præbere unius noctis hospitium, ut divina operatio acciperet locum, cognitioe quanti apud Deum esset meriti, non solum domum, sed et omne ei contraderet prædium. Nocte igitur eadem cum sanctus suique in fossato cubitarent, tantam e nubibus contigit defluere nivium magnitudinem, ut omnis patria vix ferre quiverit illius densitatem. Operta omnia et in subitum candore

rem universa mutata sunt. Solum illud fossati spatium, quo sanctus cum suis tenebatur, nix non invasit, et quæ vel gestu ventorum, vel sua subtilitate etiam interna tectorum penetrabat, ab ejus injuria sese continuit qui, hominum carens domicilio, superna protectione tegebatur. Mane factio, habitatores loci exsurgunt, et vel sibi vel pecoribus suis per medias nives viam secare coguntur. Sole lucente, dum omnia pervidentur, invenitur sanctus Pater Richarius aquis nivium remansisse intactus. Quo facto omnes obstupescunt, admirantur, et vere hunc, qui taliter sit defensus, Dei cultorem et amicum prædicant. Hanc sancti viri erga Deum possibilitatem, ut illa nobilis femina aure cordis percepit, hospitium se negasse nimium pertremuit, et in tanto charitatis glutino deinceps eum dilexit, ut ipsam ei villam perpetuo traderet habendam. Vere mirabilis Deus in sanctis suis, vere fidelis in promissis, ipse fidelem famulum humano semel auxilio destitutum non deseruit, sed ubi ad horam non permisit habere mansionem, fecit percipere ex toto hæreditatem!

## CAPUT XII

*De fonte per orationem ejus inibi producto.*

Dum itaque B. Richarius pro cœlestis patriæ palma militarem adhuc duceret vitam in terris, in prædicto prædio hospitium sæpe habebat apud memoratam Dei ancillam, cum scilicet Britanniam pergeret, vel inde ad propria repedaret. Quæ cum in magna familiaritate apud eum haberetur, utpote cuius vitam in Dei opere conspiciebat assiduam, petiit eum, ut suis sacris precibus apud Omnipotentis clementiam obtineret, quatenus ditari mereatur in aquæ largitione (erat enim ibi valde necessaria). Qua prece ejus coactus oravit. Post orationem autem suam in terram baculum fixit; atque mox fons erupit, qui usque in præsens ibi perdurat; illud exhibens ad quod orationibus servi Dei primitus enituit, qui cum nulla siccitate unquam fluere desinat, nunquam tamen ejusdem vici rura transgreditur, sed hic nascens, post parcum cursum illic deficiens annullatur. Multa de fonte et de villa dici poterant; sed ea omitimus, ut ad alia citius expediamur.

## CAPUT XIII.

*De prophetia ejus.*

Sed inter tot et tanta miracula, quæ per suum hominem Christus Dominus efficiebat, etiam Spiritus sancti, qui vere est omnium artifex, omnia prospiciens, tanta eum supplevit gratia, ut non sola signa sanitatum, sed et denuntiationes rerum futurarum efficaciter consequeretur, quod in sequenti liquebit exemplo. Cum causa prædicationis in Britannia diutius moraretur, subito, sancti Spiritus afflatu, venit illi in mentem aliquos sui juris sub servitute reliquisse in Gallia. Quo dolore percussus dixit ad suos: *Heu! nostros sub servitute dimisimus in patria, dum huc alios liberare venimus, maxime quia scio cito eos esse morituros; sed ille festinanter, vestem conscendite, et eos facite ingenuos, prius-*

*quam moriantur.* Illi haud segniter præceptum secuti paternum, patriam venerunt, prædictos servos viri Dei sanos et incolumes invenerunt, eosque veluti jussi sunt, manu mittentes fecerunt ingenuos. Qui non post multum temporis, sicut vir sanctus prædixerat, defuncti sunt. O quanta clementia est Dei Christi, qui famulo suo pietatis affectum inseruit, et futuram servorum ejus mortem ostendit, quatenus illi misericordiæ merces de suis non perisset, et illos morientes servitutis jugum non gravasset! Ex eo tempore neminem sui juris sub servitutis jugo retinere voluit, sed omnes ubique ad se pertinentes libertate propria perdonavit, ne in proprios durior forte videretur, qui in alienos mitissimus apparere gestiebat, ut mercedem quam ex aliis congregavit de suis accumularet.

## CAPUT XIV.

*De constructione Centulensis monasterii.*

Postquam, fugatis ignorantiae ac errorum tenebris, multas Dei famulus Richarius Christi nomine repleverat regiones, et paganos conversos innumeros sancta fide, plerosque autem monastica religione instruxerat, post locatas ecclesias, et clericos delegatos, cum sentiret se non posse amplius prævalere ad circuitionem prædicationis, permaneret tamen in eo infatigata voluntas sanctæ exercitationis, solo nativo, et paternæ hæreditati, quam nostrates alodium vel patrimonium vocant, sese contulit, quod reliquum erat vitæ ibidem in Dei servitio transacturus. Hanc denique possessionem Christo secum dudum obtulerat, monasteriumque in paterno solo construxerat, ut ubi ipse fuerat mundo procreatus, ibi multos per Dei gratiam generaret, et in loco suæ nativitatis procrearentur filii supernæ hæreditatis. Qui locus, Deo conservante, clarus adhuc in villa Centula permanet, et Christo Domino famulantium hactenus turbam retentat. Igitur cum hoc perfecisset, prout sanctissimæ ejus voluntati complacuit, quæ non amplitudinem ædificiorum, aut venustatem tectorum, sed salutem animarum, et sanctitatem quærebat morum honestorum, ex provincialibus aliquos, et ex his quos redemptos fecerat liberos, qui scilicet sanctitatem ejus certius æmulabantur, inibi fratres collocavit. Quorum vitas discutiens moresque corripiens, de imis ad alta, de terrenis ad cœlestia, plus exemplo quam verbo tendere perdocebat, præsidendo eis jure abbatis. Multi quoque nobilium Franciscorum, ejus adhærentes bonitati, semitas vitæ jugiter carpebant; ipse vero, discipulorum mentes cœlestibus intentas et mundo superiores esse perpendens, gaudebat, et seipsum ad altiora extendens inhiante dicebat: *Sititit anima mea ad Deum fontem vivum: quando veniam et apparebo ante faciem Dei? (Psal. xli.)* Et iterum: *Ego autem cum justitia apparebo conspectui tuo, satiabor dum apparuerit gloria tua (Psal. xvi).* Sancto enim se semper Spiritu illustrante et gratia Christi cooperante, tanto se ardentius servituti Dei subegit, quanto viciniorem sibi diem remunerationis

nis esse præsensit; nam seipsum quotidianis jejuniis maceravit, mortificatione carnis constrinxit, vigiliis afflixit, orationibus munivit, charitate confirmavit, spe roboravit, fide armavit, nulli malum pro malo reddens, nullius adulator, neminem contempsit, ut viam veritatis prior ipse incederet quam cæteris prædicando monstraverat. Sic vir Dei, galea salutis indutus et gladio verbi Dei accinctus, et lorica justitiæ undique circumdatus, et scuto fidei armatus calceatusque in præparatione Evangelii pacis, processit in prælium contra hostem antiquum, omnia tela ejus ignita fortissimo fidei umbone repellens, quotidianisque triumphis spolia multa victo hoste reportavit in Ecclesiam Christi, tam metuendus humani generis inimico, quam humano generi pernecessarius, utpote qui non suam tantum, sed multorum quæsivit salutem. Ideo justum est ut multorum ore in Christo laudetur, multorum per Christum redemptor. Tantus quippe illum ad colligendas Deo animas fervor accenderat, ut sic monasterio præseset quatenus per Ecclesias, per castra, per vicos, per singulorum quoque fidelium domos circumquaque discurreret, et corda audientium ad amorem patriæ cælestis accenderet. [Cujus non tanti est miracula narrare quæ ab eo gesta sunt, quanti miraculosam cognoscere virtutem, quia cælesti Regi in diebus suis multum acquisivit populum. Nam officium prædicationis omni signorum ostensione majus esse non dubium est, licet non defuerit pro temporum opportunitate vel rerum convenientia signorum perpetratio, quæ per eum divina peregit clementia.]

## CAPUT XV.

*De sancta Hrictrude commatre ejus.*

Quædam illustris matrona, nomine Hrictrudis, nunc cælesti sede beata, aliquando sancto abbati suum destinaverat filium, nomine Maurontum, quem ipse sanctus baptismatis unda diluens Christi cauterio notavit. At cum puer idem jam renatus matri esset redditus, maligni spiritus tentatio accidit viro Dei tali occasione. Visitavit enim equitandò jam dictam Deo devotam feminam Hrictrudem, et jam, post dulces vitæ cælestis epulas et post colloquia salubria, ipse vir Dei, cum, ascenso equo, ad propria remeare disposuisset, matrona prædicta, juxta morem, equitantis vestigia pariter secuta est, habens in ulnis filiolum suum, ut parvulus quoque benedictione hominis Dei roboraretur, quem ipse, ut paulo ante insinuatum est, sacro baptismate Deo regeneravit. Acceptoque infante, eques venerandus, seu ad benedicendum, seu ad deosculandum, antiquus hostis omnibus bonis inimicus, qui et sanctæ viri gloriæ ac virtuti, et sanctæ illius pueri religiositati futuræ invidabat, immisit equo ferocitatem, qui huc illucque dentibus frendens, pedibus calcitrans et toto corpore insanis, inconsuetò impetu per campum discurrere cæpit. Quod pavida cernens

(6) *Moxultrum*. Totum hoc quod uncis inclusum est, per se quidem lector intelligit adjectum esse e

A mater oculos avertit, ne morientem filium videret, quem servus Dei, sæviante equo, manu tenebat. Familià verò pro morte pueri, vel casu viri Dei, strepere, plangere, ejulare non destitit; sed desterta Christi, quæ Petrum trepidantem levavit, ne mergeretur in undis, puerum cadentem sublevavit; ne allideretur in terris; nam oratione a famulo Dei facta, puer incolumis quasi avicula pervenit ad terram, et equus redditus est mansuetudini suæ, et mater quidem filium suum e terra sanum et ridentem suscepit in ulnas. Ipse tamen sacerdos Dei non equò iter agere, sed asello mansuetissimo ex eo tempore voluit, nempe memor Dominum Christum, dum ad redemptorem properaret humani generis, asello iter egisse, non equo. Sic ipse deinceps cum B propter salutiferam prædicationem per multa quotidie festinaret loca, asellum sibi portitorem sufficere judicavit. Sic, Deo miserante, tentatio maligni hostis inhi versa est in laudis honorem; et superbia equi ei facta est humilitatis magistra.

## CAPUT XVI.

*De cæco illuminato.*

Alteix littori aquam transire volens quodam tempore, Kymbæ adventum oppertens insidebat, cum ecce Pontivensis indigena, homo cæcus, qui tanto cum reliquis contribulibus patrono gloriabatur, inibi illum morari comperiens, alienis ostibus deductus occurrat, et charissimum Patrem patriæque Dominum infinitis clamoribus exaggerans, lumen populum sibi donari poscebat. Cujus necessitati vir sanctus misericordissimo, ut semper fuit, corde compatiens, eum ad se propius accivit. Quo applicato digitos labris sacratissimis apposuit, indeque tollens salivam orbatu oculos lenivit, statimque Dominicum exemplam virtus eadem prosecuta, diu obscuratum lumen reddidit; quo loco villa et Ecclesia permanet, quæ ob ejus amorem dominus Richarius dicitur. Nulla autem unquam antiquitas abolere potuit ab ore posterorum quin quotidie referant patriæ nostrates, inter alia magna miracula, quod cum isdem beatissimus pastor in locis Britannix captivorum studeret redemptioni, si quando accidisset tardius haberi vehiculum, quo in redeundo transmeandus esset Alteix vel Quantix fluvius, absque auxilio humanæ opis adminiculo eundem pedibus non lumentis transisset. [Contigit aliquando ut rediens de Britannia D. Richarius ingentem redemptorum deduceret multitudinem, cum subito respectans post tergum vidit turbas hominum perversorum his quos deduxerat mala inferre volentium, plusque illis metuens quam sibi, invocat Divinitatem ut e manibus persequentium eruat. Cujus precii superna virtus vicina citissimè adfuit, et transposuit eum cum suis ultra fluvium Alteiam ad sylvam quæ proxima erat. Sicque persecutoribus frustratis locus ille ubi residit Moxultrum (6) nomen accepit; quia scilicet virtute codice Centul. verum id eum moneri necessarium est quod Raticis littoris editum est, a nobis ex con-

quæ illum... fusam mox ultra transtulerat.] Verum nos non omnes fidelium relatas eloquiis sancti Dei virtutes referre suscepimus. Proinde ad certiora veniamus, quæ sagax præcorum industria altiori consilio imitanda vitæ ejus libello inseruit; quocunque enim iter agebat, aut psalmi ex ore ejus resonabant, aut salutis prædicatio audiebatur. Nec mirum si Christum semper prædicaret in lingua, quem semper gerebat in corde, per quem pius consolator miseris fuit, et durus invector potentibus, illorum inopiam clementi miseratione relevans, istorum superbiam severa castigatione reprimens.

## CAPUT XVII.

*De adventu regis Dagoberti ad eum.*

Tanctorum igitur honorum fama non latuit, sed, Deo volente, qui glorificantes se glorificat, cunctas partes finitimas sanctitatis ejus odor bonus respersit in tantum ut ipsos optimates regni et proceres non lateret, regem quoque ipsum Dagobertum ad visendum eum mira opinio provocaret. Nam quodam tempore ipse rex potentissimus Dagobertus, rogante viro illustri Gislemaro, Pontivas devenit in partes virum Dei visitare, et ut seipsum sacrosanctis ejus orationibus commendaret; quem ipse famulus Dei utrumque et sanctitatis suæ benedictione roboravit, et sacerdotali auctoritate libera voce castigavit, denuntians ei ne in sæculari superbiret potentia, ne in fugitivis speraret divitiis, ne vanis adulantium extolleretur rumoribus, ne caducis gaudentur honoribus, sed magis Dei timeret potentiam, et immensam illius laudem et gloriam; humanam potentiam vel gloriam nullam putaret, quæ subito velut volatilis umbra recedit, et velut spuma super aquam, vento tentationis flante, evanescit, et hoc magis timendo cogitaret: quia *potentes potenter tormenta patientur* (Sap. v), et: *Cui plus datur, plus exigitur ab eo* (Luc. xii). Et qui vix sufficit pro se solo rationem reddere Deo in die iudicii, quomodo supportare poterit rationem reddere pro tantis millibus populi sibi commissi? Idcirco quisque magis timere potest præesse quam subesse; quia qui subest, pro se solo rationem reddet Deo; qui autem præest, pro omnibus erit redditurus qui sub ejus sunt potestate constituti. Qua castigatione rex, ut fuit sapiens, benigne suscepta, congaudensque ejus libera veritatis fiducia, sacerdotem Christi secum ad convivia venire rogavit. Qui Christi confortatus exemplo sæcularium non respuens convivia ut prædicationis nancisceretur occasionem, venit cum rege ad mensam, totaque die illa et nocte inter epulas lætitiæ verbi Dei dapes salutiferas conviviis suis ministravit. Cujus constantia motum, et instantiam prædicationis præfatus rex delectatus, cœpit eum animo amare, et honore prosequi intantum, ut ea ipsa die aliquid de censu suo ad luminaria

jectura esse descriptum, cum aliquot voces librarii cultro essent erasæ. Moxultrum, nunc *Maisouire* ad ripam meridionalem Altiæ.

(7) *Ratum æstimans*. In eodem cōd. Centul. ex quibus

domus Dei ei condonaret. [Ratum æstimans (7) ut sicut ipse prædicationis luminæ ab eo illuminatus fuerat, sic visibilis luce per eum domus Domini illustraretur; et quod latus ei fugebat in fide, fulgesceret in Ecclesia. Memor præcepti quo dicitur: *Sic luceat lux vestra coram hominibus* (Matth. v). Item in Psalmo: *In lumine tuo videbimus lumen*, id est in lumine fidei, quod fulget... foras quod splendescit.] Delegavit autem ei, prius facinorum suorum confessione præmissa et absolutione percepta, territorium quoddam in pago Pontivo, quod dicitur Campania, ubi habentur villæ tres, ex ea die sancto viro, et post ejus transitum Centulo cœnobio hodieque servientes: quarum prima vocatur Altvillaris, secunda Rebellismons, tertia Valerias.

## CAPUT XVIII.

*De ordinatione Ocioaldi abbatis et ut sanctus eremum petierit.*

Exinde famulus Dei, quia ab hominibus venerabatur, homines fugere meditabatur, ut honores temporales declinando, honores acciperet perpetuos. Exemplum nempe regium quarumcunque dignitatum principes imitantes, sancti viri benedictionibus certatim perfrui constudebant. Quod ipse cœlestibus jamjam inseri cupiens, sat moleste ferens ne tantis honoratorum virorum obsequiis ulterius ambiretur, eremum cupivit, quatenus soli Deo liberius vacaret, et contemplativos carperet fructus, qui in actualibus haud segniter desudabat. Verum quia ecclesia in Centulo exstructa absque abbate nec debebat esse nec poterat, hoc officio sese exonerans, unum e discipulis perfectæ ac probatæ sanctitatis, nomine Ocioaldum, jam dicto cœnobio præfecit abbatem. Quo rite pacto [scilicet *recolens a Domino dictum de Maria sedente ad (8) pedes ejus, ac verbum vite intentius audiente: Optimam partem elegit sibi Maria, quæ non auferetur ab ea* (Luc. x), hujus memor sententiæ] divinis sese ex integro contulit tæcoriis, eremiticam petiit vitam, qua secretius sola cœlestia mente rinaretur et totum se in Deo sanctificaret, a quo post modicum erat suscipiendus. Cui Giselinarius, vir illustris et Christianæ religionis devotus amator, simul et Mauronius sanctæ Hictrudis filius qui, ob insignem nobilitatem, apud regem Dagobertum plurimum poterat, et tunc terrarum vel silvarum ad regem pertinentium dispositio et custos habebatur, præbuerunt locum manendi in silva Chrisciacensi, in loca qui nunc Forestis-Cella dicitur, distans a Centula x passuum millibus, ubi videlicet per ante acta sæcula nemo habitaverat; in eodem vero loco sub honore nostræ dominæ sanctæ Mariæ Christo monasterium construere inchoavit. Scire autem volumus lectorem quod [is] ipse, de quo loquimur, Maurontus postea pompa hæc exscripta sunt, legitur in ora libri: *Dagobertus iste regnavit annis xvi.*

(8) *Sedente ad*. In codice legebatur *sedis pedes*, perspicue male.

sæculari et habitu calcato monachus monachorum. A que Pater factus est, et nunc sanctæ vitæ merito cœlesti fungitur societate; nec enim cassari poterat illa sacrosancta magni Patris Richarii benedictio, qua fuerat dudum puer intercessione matris potitus.

## CAPUT XIX.

*Qua maceratione corpus proprium in eremo contriverit.*

Magnus itaque confessor Dei et eximius Pater Richarius, cum solo commilitone, nomine Sygobardo apice nobilitatis fulgido, præfatam habitationem ingressus est, parvo tantum tuguriunculo vilissimo opere facto contentus, ut habitatio vitæ congrueret, superfluum æstimans sæculi contemptorem aliquid sæculi divitiarum videri habere. At inibi tanta se mortificatione carnis constrinxit, tanta jejuniorum et vigiliarum assiduitate maceravit, ut vix ossa are-scentia dissipatis juncturis adbærerent: et tremen-tia baculo regente vestigia difficile movebat, ac mente sæculo major sola cœlestia semper cogitabat, quan-tumque mundo alienus, tantum Deo proximus, illum quotidie vincens in eremo, a quo Adam olim victus est in paradiso, super aspidem et basiliscum ambu-lans, caput quotidie antiqui conterebat serpentis, temporalia cuncta contemnens, æterna sola suspi-rans, atque per angustam viam quæ ducit ad vitam iter suum assiduis munivit orationibus. Nec clausa tamen eremi angustiis lucis columna latere potuit, quin magnis sui fulgoris radiis longe lateque inno-tuit. Quapropter undique ad hominem Dei cæci, surdi, muti, claudi, leprosi, paralytici, seu cunctis infirmitatibus fatigati ibant, vel portabantur, quos sanctarum medicinis orationum sanabat, omnesque ad se quocunque morbo afflictos venientes, vel tri-stitiæ cujuslibet rancore angustiatos, sanos et hila-res ad propria remeare faciebat. Nec mirum si Deo charus homo ab hominibus frequentabatur, cum ipsa quoque animalia omni ratione carentia ad obsequen-dum Dei servo promptissima forent. Denique si quando, quod infrequens erat, contigisset eum neces-sitati corporeæ quidpiam comedendo conquerere, (9) illæ aves, quarum multiplicitate nemora reple-bantur, ita intrepide ante illius ora descendebant, et genuculis ejus vel scapulis insidebant, ut non in-sensata animalia, sed tanquam filios affectuose pa-tri inhærentes ipsa rei qualitate putares. Porrige-bantur eis sancti viri manibus aliquæ micæ, et quæ pro sui duritia, vel austeritate hominum usui essent inhabiles, ipsis avibus nunc voce, nunc pennis adu-lantibus gratissimæ fieri videbantur. [Nec mihi sin-gulas virtutum ejus species nominatim enarrare propositum est, sed vitæ sanctitatem paucis perstrin-gere verbis, ne ineloquentiæ meæ tarditate multi-plex signorum per eum gestorum fama magis obs-curetur quam laudetur, doctioribus illa relin-quens, quo sine præsens sæculum sancta illa anima dese-ruerit solum mihi dicere sufficiet.]

## CAPUT XX.

*De transitu ejus ad Christum.*

Hactenus dum de sancti vita ageretur, se hilarem animus gestiebat, et quasi de vivente patrono gau-debat, cum quæ vivens fecisset narrabat, hactenus tanquam prosperis navigabamus ventis, et dilecti Patris gesta lectione placida percurrendo, quasi dulce nobis celeuma canere videbamus; at nunc ani-ma quid eligis? conticesces, anjusti mortem narra-bis? sed ne dicas mortem quæ sancto fecit natalem. Nam quando mundo mortuus, tunc Christo est in cœlis vere natus. Miserum est loca mortis ultro amare, et post experta saltem pericula portum nolle videre. Simul et Patri congaudere debes, qui nau-fragio mundi salvatus, firma sede cum Christo vi-vens gaudet laureatus. Firma, inquam, quia cœle-sti; firma, quia æterna; firma, quia nullis hostium incursibus auferenda. Cordis igitur dolore lacryma-rum ubertate digesto Patris non mortem, sed trans-itus dicamus, qui idcirco vere heatus est, quia mundum contemnens hunc transitum semper ambi-vit. Sed jam frontem solvamus quo Patris gloria li-bere nuntietur.

Præsciens ergo diem advocacionis suæ, quæ felicitatem diu desideratam accepturus erat, et semper adjungi Deo quem semper amabat, vocavit ad se præfatum Sygobardum commilitonem suum, dicens: Scio, fili mi, scio quod finis meus non tardat, et Re-gem meum quem diu cupivi, citius videbo. Et utinam tam propitium, mihi servo suo, quam desiderabilem sanctis suis. Sed tu, fili, præpara vasculum corpuscu-lo meo quo condatur, non superfluo studio, sed neces-sario usu, ut illic servetur in illum diem, quo corru-ptela hæc vertatur in incorruptionem, et mortale hoc induatur immortalitatem. Et para te omni ditigentia, fili, ut dum dies illa quæ mihi modo appropinquat, tibi quoque advenerit, paratum te inveniat. Ego vero vado viam totius mundi, tantum mihi misericors sit Salvator mundi, et me modo defendat ab hoste, qui me olim redemit ab hoste; et quem præsentis vitæ habui consolatorem, æternæ vitæ mihi inveniam largitorem. Hæc discipulus a Patre audiens lacrymis perfusus, tandem præcepta secutus, lignum inveniens fudit, cavavit et corpori Patris coaptavit, et fletu opus rigavit quod fecit; et pene prius lacrymis implens amaris, quam paternis membris: aptatumque, ut potuit, sarcophagum in loco a Patre præfinito composuit. Interim dum tristitia Patri filius pararet obse-quia, validior Patrem coquebat infirmitas, et in fri-gido corpusculo vix hâlitus remanserat extremus, nec tamen ab orationis cessavit officio, vel divinæ laudis obsequio. Et dum salutifero corporis Christi et sanguinis viatico suum iter muniisset, inter græ-tiarum actiones et verba orationis, vi Kalendas Maii spiritum emisit, positusque est in sepulcrum a discipulo, [in loco] ubi ipse præceperat.

(9) Conquerere. Sic edendum curavi ex conjectura; nam editum erat concurrere.

## CAPUT XXI.

*De gloria ejus cœlitus Sygobardo ostensa.*

Sed mirum dictu! inter exsequias paternas subito discipulus sopore oppressus vidit in visu quasi raptus esset in aulam splendidissimam, omnique decore pulcherrimam, imo solis luce elariorem, in qua B. Richarium præclaro et hilari vultu vidit habitantem, sibi que dicentem: *Ecce, frater Sygobarde, qualem mansionem præparavit mihi Deus, pro vili quam habui in terra pulcherrimam in cœlo, pro contemptibili gloriosam, pro obscura lucidissimam, et pro summosa omni suavitate renitentem.* (Enimvero, quod prætereundum non est, inter alia quæ in semet conficiebat tormenta, et hunc quoque sanctus Dei sibi ingerebat cruciatum: si aliquando algeret, abjiciebatur focus; si calentes auræ haberentur, ad hoc adhibebatur ut non calefaceret, sed viridi ligno instructus ut obtutus fumo repleteret.) Expergiscens itaque discipulus lætior opus exsequiarum perfecit, Deo providente, ut filius consolaretur, et patris gloria monstraretur, conditusque est, ut prædixi, miles Christi ubi suo Regi maxime militat.

## CAPUT XXII.

*De translatione corporis ejus in Centulam.*

Beatus itaque Richarius, quia tum pro spectabilissimo genere, tum pro eximia sanctitate apud nostrates populos clarissimus habebatur, non diu est permissus eo loci quiescere, quo, propter iter infrequens et vitam remotiorem, seipsum retruserat. Jacuit tamen sancti corporis venerabilis gemma in ligneo illo sarcophago spatio quinque mensium et dierum duodecim, id est, a vi Kalendas Maii usque ad vii Idus Octobris: quo scilicet tempore fratres a Centulo monasterio, quod, ut supra dictum est, ipse sanctus ædificaverat, cum suo abbate Ocioaldo viro religioso sanctique successore venerunt, et dilecti Patris corpus venerandum levaverunt, ita ab omnibus corruptionis liberum, sicut ab omni mundi amore cor possederat mundum. Cum reverentia ergo tanto confessori debita glebam, omni auro cariorum, devotissime humeris imponentes, præcedente et subsequente religiosorum et plebialis caterva, detulerunt Centulam, ut quæ sancti viri gaudebat genitura, ejus consequenter ornaretur sepultura. Sepultus est ergo Christi amicus et gloriosus confessor Richarius in ecclesia sua, quam sub honore nostræ dominæ sanctæ Dei matris Mariæ dudum ædificaverat, vii Idus Octobris: in quo loco a parte capitis ejus beati Petri apostolorum primatis nunc altare habetur. Ibi que longo quievit tempore in alio tumulo, donec post 150, et eo amplius annos a sanctis viris qui huic nostro cœnobio præfuerunt, et maxime a sanctæ recordationis Angilberto abbate omni venerabilitatis honorificentia excultum est. Quod quomodo sit completum, Deo auxiliante, alias expeditur. Ibi autem, Deo præstante qui suos fideles novit clarificare, nova sæpe noscuntur miracula facta, quæ omnipotentem Dominum duabus ex causis constat facere voluisse, ut scilicet fides precan-

atium patefieret, et merita sui servi ostenderentur, quo in servo suo Christi semper laus celebretur, ut dictum est: *Laudate Dominum in sanctis ejus* (Psal. cl.) [de quibus ea placet recordari quæ antiquorum industria, ut posterii scirent, Scripturæ mandavit].

## CAPUT XXIII.

*De miraculis ad sepulcrum ejus peractis.*

[Quidam igitur contractus, corpore debilis, sed fide robustus frequentabat orando sancti Dei sepulcrum, qui optata subito sanitate recepta, dat gloriam Deo, quod infirmus venit et sanus recessit. In cujus miraculi memoria, multo tempore sustentacula infirmitatis illius in ecclesia S. Richarii pependerunt. Multoties autem arrepticii et dæmoniiis pleni cum propinquorum obsequio illuc deducti fuissent, divina concedente clementia, a vexatione maligni spiritus statim liberabantur. Quodam vero tempore vinculati et catenati quidam per publicam ducebantur stratam, quæ prope ecclesiam Beati Richarii jacet, qui dum eminus viri Dei viderunt templum, voce magna clamaverunt: *S. Richari, solve nos.* Et statim ruptis vinculis, absoluti sunt omnes. Item clades magna, quæ vocatur panicula seu venenosa lacerta, percussit quemdam e fratribus monasterii S. Richarii, qui licet mortem timeret propter cladem, vitam tamen non desperavit propter patronum. Ad sepulcrum ergo servi Dei quasi ad certa suffragia, cucurrit cum fratribus reliquis, ibique oratione facta, et ipse continuo salvatus est, et omnes de cætero defensi sunt a p.aga.]

## MYCON DIACONUS ET MONACHUS.

*Annua festivitas hodie celebratur honore  
Almi Richarii, qui colit astra poli.  
Hic inopem Christi duxit pro nomine vitam,  
Ut cælo socius feret angelicus,  
Captivorum etenim studuit fore satque redemptor,  
Tutor egenorum atque pater inopum.  
Non opus est, fateor, neque possum stringere cuncta  
Vivens quæ gessit, quanta etiam docuit.  
Qualis enim quantusque fuit, miracula pandunt  
Illius in sacro sæpe peracta loco.  
Finibus in propriis ortus quibus ipse quiescit,  
Cujus pro meritis stat locus incolumis.  
Ipsius obtentu, necnon Christoque favente,  
Sistimus illæsi denique nos famuli.  
Quapropter hodie Christo jubilemus ovantes  
Laudes, pro sancti Richarii meritis.  
Ut cunctis nostræ placeant præsentibus odæ  
Nec minus et Domino, hoc igitur moneo.  
Atque pium puro poscimus corde patronum,  
Ut noster cuspis sit, simul et clypeus,  
Quatenus armati precibus superare queamus  
Infestos nimium catholicæ Ecclesiæ.  
Hoc mundi facias Rector, quia hoc tibi posse est,  
Sit tantum velle, poscimus, o Domine.  
Et tibi festa dies, præceptor, læta per annos,  
En numero pauci versiculi hoc rogitant.*

## CAPUT XXIV.

*De successione regum Francorum.*

Quoniam quidem in initio hujus operis de gestis Francorum aliquid memoratum est, necesse ramur, ac perpulchrum est ut quidpiam iterum de eisdem referamus. Dagobertus igitur postquam post patris obitum regnum ex integro adeptus est, paucis annis vixisse deprehenditur : qui cum haberet duos filios, Sigibertum et Clodoveum, Sigibertum cum Pipino duce Austrasiis regnaturum direxit ; Clodoveum vero secum retinuit, qui post eum regnum Francorum suscepit. Hic Clodoveus sumpsit in conjugium sapientem et valde decoram puellam Baldetildem, ex qua Clotarium et Hildericum atque Theodericum filios suscepit. Quo etiam regnante, Pipinus, dux Austrasiarum mortuus est, atque Grimoaldus, ipsius ducis filius, major et dux, a Sigiberto rege constituitur. Sigibertus, quoque mortuus, reliquit filium hæredem, nomine Dagobertum, quem Grimoaldus totopdit, et per Didonem, Pictavorum profanatore, non dico episcopum, in exilium misit, filiumque suum regem substituit. Quod cum Franci rescisissent, indigne tulerunt, et per insidias Grimoaldum capientes, regi Francorum Clodoveo miserunt, quem ille pro merito tractans, in carcere [apud] Parisius traxit, ac demum digna morte multavit. Tunc Hildericus, ipsius Clodovei filius, Austrasiarum regnum accepit, et honestissime rexit. Postquam autem e vita decessit Clodoveus, filius magni Dagoberti, Clotharius fastigium adeptus est regni, rexitque populum occidentalium Francorum annis 14, Ebroino ducatum et palatii negotia exsequente. Clothario vero defuncto, Hildericus germanus ejus, in toto regno sublimatus est, procurante id ipsum Leodigario, Augustodunensium episcopo, qui tunc temporis inter regni magnates egregius animi industria, vitæque merito habebatur. Ebroinus autem, qui major domus fuerat, Theodericum fratrem Hilderici cupiebat fieri regem. Sed quia pro sua feritate oderant illum Franci, consilium ejus omnino renuerunt, et ille videns se destitutum consiliumque suum irritum factum, postulavit a rege ut relictis omnibus monachus fieri permitteretur. Cui cum Hildericus annuisset, illico Luxovium perrexit, et mentita devotione ad hoc aliquandiu ibi eum monachus deguit, ut liberius tractaret quid contra illos quandoque facere posset qui in constituendo rege suam refutaverant electionem. Rex igitur Hildericus confirmatus in regno, quotquot tyrannorum statuta adversum priorum regum leges invenit, destruxit, et in pristinum rectitudinis statum quæ inepte fuerant decreta reduxit. Theodericum quoque germanum suum cuidam Dei servo erudiendum ac nutriendum commendavit. Cumque probissime monarchiam disponderet, temere ab insidiatoribus Interimitur, cum nonnisi tribus annis regno potitus fuisset ; sed et venerabilis genitrix ejus, in omni sanctitate et studio virtutum perfecta, post temporalis regni honorem, quem ipsa relinquens monasticæ religionis habitum susceperat,

A æterni gloriam suscepit VIII Kalend. Februarii, feliciter migrans e sæculo. Theodericus igitur, matris Baldetildi superstes, regni suscepit gubernacula. Quod cum audisset ille verus simulator et falsus monachus, nequissimus scilicet Ebroinus, monasterium deseruit, habitum abjecit, et ab eodem rege major domus regis restitutus, multa mala his qui dudum suo consilio in eligendo rege resisterant, inflixit. Inter omnia autem suæ sævissimæ crudelitatis nefanda opera, illud detestabilissimum comprobatur, quod reverendissimum pontificem Leodegarium tantis injuriis tamque multiformibus affecit suppliciis, ut in ipsa pœnarum argumentatione paganorum quondam principum sævitiam æquiparasse aut etiam superavisse jure dicatur. Illi ergo fuerunt reges, qui ex quo cœpit regnum Francorum, usque ad hoc tempus habiti sunt : Meroveus, Childericus, Hlodovicus, Clotarius, Aripertus, Guntrannus, Chilpericus, Sigibertus, Clotarius, Hildebertus, Theodericus, Theodebertus, Sigibertus, Dagobertus, Sigibertus, Clodoveus, Dagobertus, Clotarius, Hildericus atque Theodericus.

## CAPUT XXV.

*De abbate Ocioaldo, et aliis quatuor abbatibus.*

At nunc illud poni decet quod, decedente sanctissimo abbate Richario, Ocioaldo, vir honestus, Ceatulensi cœnobio præfuerit, quem, ut supra comprehensum est, sanctus ipse tali officio decorarat. Hic consummato sanctæ vitæ cursu fidei, bravium a Christo accepit gloriæ immortalis. Postquam vero debito postre mortalitatis absolutus est, lucidum nobis non est, quem statim ministerii habuerit successorem. Exstiterunt sane et alii non ignobiles viri hujus nostri cœnobii abbates, quorum gesta licet sint occultata hominibus, eorum tamen vitæ merita apud Deum magna fore creduntur ; inter quos floruit vir venerabilis vitæ et summæ simplicitatis abbas Coschinus, quem serunt ex discipulis sancti Filiberti fuisse, et ob morum probitatem scientiæque ubertatem Gemmeticensi monasterio præfuisse. Si quidem cum sacratissimus Pater poster Richarius, superato in hujus vitæ procinctu sæculo, jam emeritus miles et morti proximus haberetur, B. Filibertus juveniles annos in Dei servitio exercebat, continentissimæ servitutis tirocinium gerens in Resbaciensi cœnobio sub sancto abbate Agilo. Unde et contigisse fertur, ut ab eo jam sene Gemmeticense cœnobium fundante, iste Coschinus divinis institutis fuerit eruditus, et merito vitæ post alios quosdam ipsi monasterio præfuerit. Sicque factum est, ut dum illic monachus verbis et rectorum operum exemplis opimat, nostrates eum monachi sibi abbatem præfecerint, non quia inter eos defecisset, qui hoc opus digne exsequi posset, sed quia charitas summa et humilitatis altitudo ad hoc eos compulerit. Eo enim tempore jam omnes e sæculo migraverant qui sanctissimum Patrem Richarium videre poterant ; et ob hoc hujus loci Fratres magno penes eum ducti sunt amore, quia videlicet suis oculis vi-

derat B. Filibertum, beatissimi Richarii ferventissimum, ut dicebant, dilectorem. Iste itaque cum jam, ut diximus, Gemmeticum cœnobium regeret, nostro quoque cœnobio fraterna electione prælatus est. Hic ad incitamentum virtutis, et ad exemplum ædificationis animarum sibi commissarum, B. Filiberti vitam describi jussit, vero quidem sed non valde culto sermone, quippe qui sic loqui gestiebat, ut et simpliciores ex lectione admodum plana fructum intelligentiæ capere possent. A tempore ergo hujus abbatis Centulense cœnobium et Gemegiense ita ad invicem ex multa charitate se complectuntur, ut præter quod locis dividebantur, summa dilectione viderentur uniri.

Tunc vere sancti et boni fideles non valde curabant scriptis quæ gerebantur committere, qui ad hoc solum contendebant, ut in libro vitæ mererentur adscribi. Unde et illius temporis abbates, ex toto prorsus ignorassemus, nisi venerabilis abbas Angelranus ex aliquanto id procurasset. Qui dum priscorum abbatum catalogum perstringeret, ex iis unum fuisse insinuavit Guitmarum, quem et sanctissimum virum titulavit. Et quia tanti viri tale meruit testimonium, dignum est ut a nobis pusillis memoretur, qui viri vere sancti ore sanctissimus est notatus. Hic in Neustriæ solo humatus quiescit, et in suo nomine dicata ecclesia existit. Qui quantæ sanctitatis et justitiæ fuerit, nos quidem non occurrimus dicere, sed his qui ejus corpori sancto deserviunt canonicis prædicandum committimus. Hunc itaque in ordine nostræ descriptionis quartum abbatem ponimus.

Post istos reverendos abbates quinto loco dicitur Centulæ congregationem rexisse Aldricus, de cujus gestis apud nos nulla indicia visuntur, cum et ipsum

A ejus nomen ignorassemus, nisi hoc venerandi abbatibus industria Angelranni revelasset.

Aldricus quoque de medio facto, Centulo monasterio præfuit Symphorianus, vir bonus, castus, Deum timens, segregans se a peccatoribus, et excelsior cœlo mentis puritate effectus.

Horum itaque tempore abbatum tam magna et tam frequentia apud tumulum sacratissimi corporis B. Richarii divinitus patrabantur magnalia, ut etiam rerum immensitas atque magnitudo illius temporis scriptoribus omnino abstulerit scriptitandi voluntatem, dum ea quæ quotidie cernebant superfluum æstimarent, vel tarditate ingenii, seu rerum inopia vetarentur describere, quæ nec memoria aboleri unquam posse putabant. Non solum autem in hoc, ubi corpore sanctus quiescebat, sed etiam in Foresti loco, ubi aliquandiu moratus fuerat, ingentia miracula sapiissime ostendebantur. Sciat vero legens hanc Forestensem cellulam a die sanctissimi obitus B. Richarii fuisse decenter a fratribus excultam, et qualem hic habuit locus, talem et ipsam cellam obtinuisse abbatem, utpote qui ab initio habuerant unum eundemque sacratissimum fundatorem.

Postquam ergo B. Patris Richarii, qui nostræ fidei et religionis fundamentum exstitit, ex aliqua parte vitam digessimus, quam et huic quoque operi stabilimentum et decorem posuimus, habeant sibi nostra gymnasia hanc portionem pro libello, ut a locutione diu habita noster interim spiritus conticescens ex modica quiete validior ad dicendum redâtur. Nunc autem Deo Patri et Filio pro præstitis gratias exhibentes, et in dicendis sancti Spiritus gratiam expetentes, textulum finiamus, orantes ut in verbo et actu sanctæ Trinitatis virtute dirigamur, cujus nos confessio gloriosos faciat in sæcula sæculorum. Amen.

## LIBER SECUNDUS.

### CAPUT PRIMUM.

#### *De genealogia Francorum principum.*

Superiori libello innotuit quanto et quali fundatore hoc monasterium Centulense originem vel initium sanctitatis acceperit, et qualiter ipse primus pastor noster vixerit in mundo, vel qualiter insertus sit cœlo, sicque seriatim ad sextum usque nostri loci abbatem noster sermo perductus est. Tandem igitur septimum designemus, cui jure septenarius numerus compensatur ob gratiam Spiritus sancti, cui is quem dicere habemus, habitatio exstitit gratiosa. Angilbertus hic est Deo et hominibus charus, genere splendidus, virtute præcipuus, regum et procerum alumnus, et nunc multo latius pro angelorum societate beatus. Sed quia nobilitatem nostri loci ex aliquanto perstringere proposuimus, quem nobilitatum jam ex primi fundatoris sanctitate si-

D gnavimus, dignum est ejus viri nobilitatem a nobis pro posse explicari, cujus opere et industria idem locus noster magnifice meruit ampliari.

Anno igitur incarnationis Dominice 734, cum Pipinus, cum filiis Karolo et Karlomanno, Francorum orbi imperaret, omnium bonorum laude semper attollendus, Angilbertus, indole suæ nobilitatis, jam dictos reges sic in sui amorem converterat, ut miro modo visceraliter illum diligerent, et verso modo reges quibus ab aliis placeri studetur, huic præ affectu dilectionis placere studerent. Inde autem hunc arbitramur honestari libellum, si et horum quoque regum genealogiam breviter annotemus. Quartus rex Francorum Clotarius, illius quem sanctus Remigius baptizavit Hludogvici filius, genuit filiam, nomine Blithildem, quam Ansbertus, vir senatoriæ dignitatis, meruit uxorem, ex qua genuit Arnobium,

Feriolum ac Modericum, fratres. Arnoldus generavit Arnulfum, primo quidem sub Clothario Dagoberti patre palatii præfectum, postea autem Mettensis urbis episcopum. Arnulfus genuit Flodulfum, Ansegisum et Gualchisum B. Guandregisili genitorem. Ansegisus, post patrem major et præfectus, genuit Pipinum seniore et ducem, qui et ipse genuit Karolum itidem seniore et ducem. Ansegiso igitur filioque ejus Pipino humanam obeuntibus vitam, Karolus totius gentis Francorum magistratum, quanquam post multa bella et certamina, de manu Rainfridi tyranni abstulit, suæque ditioni subegit. Denique rebus bellicis operosissime insistens, tyrannos per totam Franciam, sibi dominatum vindicantes, oppressit, ob eamque rem, plurima juri ecclesiastico detrahens, prædia fisco sociavit, ac deinde militibus propriis dispertivit. Præterea Saracenos Galliam occupare tentantes duobus permagnis præliis, uno in Aquitania apud Pictavum, altero vero apud Narbonam juxta Birram flumen, ita devicit ut in Hispanias redire compulerit. Itaque cum adversantibus nullatenus cedere sciret nullique parcere, durum a posteris Tudites agnomen adeptus est. Tudites enim mallei dicuntur fabricorum, quorum ictibus cuncta atteritur durities. Pepigit hic fœdus cum Leutbrando, rege Langobardorum, eique filium suum Pipinum misit, ut, more fidelium Christianorum, ejus capillum primus attonderet, ac pater illi spiritualis existeret. Quod ille gratantissime complens, multis ditatum muneribus genitori natum remisit. Rebus itaque humanis eo post diutinam administrationem exempto, duo filii

#### CAPUT II.

*Ut Karlomannus, concessa fratri portione ducatus, monachus factus sit.*

Karlomannus itaque post aliquantum temporis spatium excursum, regni partem, quam ad regendum susceperat, fratri Pipino relinquens, amore succensus speculativæ vitæ, Romam sese contulit, atque in monasterio S. Silvestri, quod erat in monte Soractim, aliquandiu conversatus est sat religiose. Sed cum Francorum populi, qui obtentu B. Petri apostoli Romam petebant, illo diverterent, eumque frequentius inviserent, videns hoc suo proposito officere, recessit inde, atque postea Cassinense cœnobium, quod tunc a quodam religiosissimo viro, nomine Petronace, restaurabatur, inhabitavit. Igitur Pipinus regni Francorum summam consecutus, jus-

su Stephani Romani pontificis, qui tunc temporis Parisius morabatur, ob nequitiam Langobardorum pulsus Italia, Hildricum, inertissimum regem, depositum ac detonsum, private vivere compulit. Genuerat autem et ipse ex uxore Bertrada duos filios, Karlomannum et Karolum. Prædictus autem papa cum diutius Parisius moraretur, contigit eum gravissime infirmari, sed apparentibus sibi sanctis apostolis Petro et Paulo, sanctoque Dionysio, quod et sanandus, ad propriam sedem esset cum pace reversurus, audivit: quique, sospitate recepta, cum in ipsa Dominicæ Nativitatis solemnitate apud Beatum martyrem Dionysium divina celebraret officia, inter ipsa missarum sacrosancta mysteria unxit Pipinum cum uxore Bertrada et duobus filiis in reges Francorum.

Pipinus denique annis duodecim superstes, duobus filiis regni successionem reliquit: e quibus Karolus, moriente germano, monarchiam solus obtinuit. Cui clarissimus vir Angilbertus nobilitatis et sapientiæ merito exstitit charissimus, adeo ut præ omnibus ei familiarissimus haberetur. Quæ amicitia in tantum convaluit, ut regis filiam, nomine Beatam, in conjugium acciperet, de qua duos filios Harnidum et Nithardum genuit. Cui etiam, ad augmentum Palatini honoris, totius maritimæ terræ ducatus commissus est.

Erat eo tempore hoc Centulense cœnobium, a sancto dudum Richario fundatum, a monachis satis honeste Deo famulantibus hactenus inhabitatum, qui morum quidem divitiis plenam, sed rebus sæculi non valde locupletem vitam ducebant, non quod eis prædiorum ac reddituum seu villarum a sancto Richario collata deesset copia, sed quod omnes redhibitionum impensas in pauperum magis quam in suas utilitates conferebant. Angilbertus itaque cum, accepto ducatu, Pontivum inviseret, a provincialibus audivit signa et prodigia virtutum, quæ omnipotens Christus ad sepulcrum sui sanctissimi confessoris Richarii jugiter operabatur. Quæ opera in corde ejus magnum huic loco amorem conciliaverunt. Unde et exhibitio operis quæ est probatio dilectionis, extemplo prosecuta est; nam impetrata ab imperatore Karolo complendi voti licentia, simulque intemato cordis sui desiderio, quo S. Richarii ecclesiam reficere ambiebat, accepit ab eodem rege cum omni favorabilitate benignam respensionem, solamen et adjutorium suum illi nunquam defuturum spondente. Aperiantur illi, jubente rege, thesauri ingentes, et quidquid vel quantum vellet inde tollere rogatur, quo dilectissimi viri intentio diligentissime completeretur. Ita, post libata dulcis amicitie oscula, venerabilis Angilbertus Pontivum ac Centulam regreditur, et in monasterio sanctissimi Patris Richarii monachi indumentum et vere humilitatem suscepit. Itaque, post non multum temporis, abbas loci defungitur, et tam fratrum precatu quam regis jussu, Angilbertus continentia et humilitate revera monachus, ad hoc officium provehitur. Quod postquam

factum est, artifices doctissimos ligni et lapidis, A cati; ubi etiam in gyro deintus hos versiculos scribere fecit memorabilis Angilbertus:

*Omnipotens Dominus qui celsa vel ima gubernas,  
Majestate potens semper ubique Deus.  
Respice de solio sanctorum gloria summo,  
Auxiliumque tuis, Rex bone, da famulis.  
Principibus pacem, subjectis adde salutem;  
Hostis pelle minas, et fera bella preme.  
Hæc quoque quæ statui fulgentia culmina templi  
Angilbertus ego, sint tibi grata Deo.  
Augusto et Karolo, cujus virtute peregi,  
Concede imperii gaudia magna tui.  
Quisquis et hic summas precibus pulsaverit aures,  
Effectum tribuas semper habere, Deus.*

### CAPUT III.

#### *De reedificatione Centuli monasterii.*

Angilbertus igitur, Dei fretus auxilio et domni Karoli assensu et largitate omnimoda, primo dejiciens illud antiquum a sancto Richario locatum templum, magna et insigni prudentia novi fundamenta conjecit. Ob hoc, autem vetustum deposuit, quia S. Richarii venerabile corpus ibidem tumulo tenebatur, et voti ejus erat super sancta ejus membra componere elegantem basilicam. Piissimus autem rex Karolus ex suis, ut dictum est, thesauris tantam et tam immensam eidem delegavit pecuniam, ut ad omne opus necessarium mercede abundante ante deficeret quis operaretur et quod operaretur, quam unde operarius remuneraretur. Cum ergo marmoreæ columnæ in butico (10) erigerentur, una inter erigentium manus lapsa in duo frusta contracta est; extemplo tantus omnes qui aderant dolor excepit, ut ea die nihil operis percomplerent. Mane factu, dum redirent artifices, excogitaturi quonam modo ipsi fracturæ mederentur, viderunt columnam stantem super basim suam nihil læsuræ habentem. Angelus quippe Domini, veniens et suo digito scissuram perpalpans, integerrimam dicto citius restituit. Monstratur vero ipsum angelicæ manus vestigium, ita ut intuentibus videatur manere divisa, cum ipsum locum teneat fortiorem. Multo igitur apparatu summaque diligentia ac eximio decore inchoatum est construi monasterium, atque in honore Salvatoris sanctique Richarii fulgentissima ecclesia, omnibusque illius temporis Ecclesiis præstantissima, perfecta est. Hæc ab oriente habet ingentem turrem post cancellum, et interposito vestibulo, alia turris versus occidentem habetur priori æqualis; illa autem quæ ad orientem vergit, prope locum sita est quo sanctus Richarius sepulturam habuit. Sepultura vero ipsa ita posita est, ut a parte pedum ipsius sancti altare sit in loco editiori, et a parte capitis sancti Petri apostoli ara persistat. Turris ergo orientalis cum cancello et butico sancto Richario dicata est, et turris occidentalis in honore sancti Salvatoris specialiter est di-

B chra et tam distincta marmoris operatio, ut quicumque illud inspicit, incomparabile opus asseveret. Sane coram altare S. Richarii fecit pingere in ipso pavimento quosdam versiculos, quos nos hic quoque necessario mittere curamus.

*Hoc pavementum, humilis abbas, componere feci.  
Angilbertus ego, ductus amore Dei,  
Ut mihi, post obitum, sanctam donare quietem  
Dignetur Christus, vita salusque mea.*

Enimvero quia antiqua illa sancti Richarii ecclesia in honore sanctæ Mariæ fuerat consecrata, ne videretur venerabilis vir Dei matrem exhonorassee, alteram ei construxit, quæ citra fluviolum Scarduonem hactenus consistit. Sancto quoque Benedicto abbati unam exstruxit, quam super ripam jam dicti fluvioli collocavit. Si igitur situs loci discernatur, animadvertitur major ecclesia, quæ sancti Richarii est, aquilonem tenere; secunda inferior, quæ in honore nostræ dominæ S. Mariæ citra fluvium Scarduonem sita est, austrum; tertia, quæ minima est, orientem. Claustrum vero monachorum triangulum factum est, videlicet a S. Richario usque ad S. Mariam, tectus unus; a sancta Maria usque ad S. Benedictum, tectus unus; itemque a S. Benedicto usque ad S. Richarium, tectus unus. Sicque sit ut, dum hinc inde parietes sibi invicem concurrunt, medium spatium sub divo triangulum habeatur. Monasterium igitur secundum decretum Regulæ sanctissimi Benedicti ita dispositum fuit, ut omnis ars omneque opus necessarium intra loci ambitum exerceretur. Aqua autem torrentis Scarduonis ipsum claustrum præterfluit, quæ et ibi farinarium fratrum in vertiginem mittit. Sed quia nos de situ loci hæc breviter diximus, monasterii dedicationem jam modo disseramus: quæ tamen non nostris verbis, sed domni Angilberti scripto hodieque permanenti demonstranda est, cujus tale est exemplar.

### CAPUT IV.

*Scriptura domni Angilberti de perfectione et dedicatione Centulensis ecclesie.*

† Ego igitur præscriptus Angilbertus considerans, ac diligentissima investigatione, et mentis affectu altaria sanctorumque tumulos erigi mos erat. MABILL.

(10) *Buticum*. Conjicio buticum idem esse ac ciborium, quod columnis quatuor octove constans super

pertractans qualiter una eum consensu fratrum meorum, et omnium Adeliu[m] sanctæ Ecclesiæ cætorumque honorum hominum, hunc sanetum locum mihi, licet indigno, ab omnipotente Deo et excellentissimo domno meo Karole serenissimo Augusto, ad gubernandum commissum, auxiliante Domino, in melius reedificare voluisssem, ut monachi et cæteri famuli ibidem consistentes, vel etiam successores nostri, qui per diversa temporum spatia successuri erunt, Deo militare, pro me et pro prædicto domino meo ejusdem Dei clementiam attentius valeant implorare, quatenus illis facta nostra ad perpetuam consolationem, nobisque, qui pro Dei amore laboravimus, illis orantibus, ad mercedem proficiat: et sempiternam, secundum quod ratio permisit, et possibilitas nostra administravit. non tamen quantum voluimus, sed quantum occurrimus, sicut in sequentibus declaratur laborare curavimus.

Quia igitur omnis plebs fidelium sanctissimam atque inseparabilem Trinitatem confiteri, venerari et mente colere firmiterque credere debet, secundum hujus fidei rationem in omnipotentis Dei nomine tres ecclesias principales cum membris ad se pertinentibus in hoc sancto loco, Domino cooperante et prædicto domino Augusto juvante, fundare studuimus. Quarum major et prima est in honore sancti Salvatoris et S. Richarii; alia in honore sanctæ Dei genitricis semperque virginis Mariæ et sanctorum apostolorum; tertia vero, in claustro fratrum, in honore S. Benedicti abbatis et reliquorum sanctorum regularium abbatum. Quæ etiam mirifico ordine dedicatæ sunt a venerabilibus duodecim SS. episcopis, quorum nomina, ob venerationem et memoriam illorum, huius episculo annectenda esse judicavimus. Hi sunt: Meginbardus, Rodomenais Ecclesiæ ædificator venerabilis archiepiscopus, Georgius, Absalon, Gerfrido, Pleon, Hildiguardus, Theodotus, Ydelmarus, Benedictus et Kellanus, præclarissimi Joannes vero et Passivus, sanctæ Dei Romanæ Ecclesiæ legati, presules nobilissimi. Nam altare S. Salvatoris, in quo positæ sunt reliquæ ejus et SS. Innocentium, qui pro eo passi sunt, et altare S. Richarii, in quo sunt reliquæ sanctæ genitricis Mariæ et ejusdem S. Richarii; altare S. Petri, in quo reliquæ ejus et S. Pauli, sanctique Clementis; altare S. Joannis Baptistæ, in quo reliquæ ejus et Zachariæ patris ipsius; altare S. Stephani, in quo reliquæ ejus et Simeonis qui Dominum in ulnas suscepit; altare S. Quintini, in quo reliquæ ejus et SS. Crispini et Crispiniani; altare S. Crucis, in quo reliquæ ligni ipsius; altare Sancti Dionysii, in quo reliquæ ejus, Rustici et Eleutherii; altare S. Mauricii, in quo reliquæ ejus, Exsuperii et Candidi; altare Sancti Laurentii, in quo reliquæ ejus, Sebastiani et Valeriani; et altare Sancti Martini, in quo reliquæ ejus et Remedii, Vedasti, Medardi, Gualarici, Lupi, Servatii, Germani atque Eligii. In ecclesia vero S. Benedicti,

in quo sunt reliquæ ejus, et Antonii et Columbani; altare S. Hieronymi, in quo reliquæ ejus, Ephrem et Equitii; et altare S. Gregorii, in quo reliquæ ejus, Eusebii et Isidori, ab eisdem jam dictis electissimis viris, condigne ac diligentissime, cum ingenti gaudio, sub die Kal. Januarii, fuerunt Domino consecrata. In ecclesia etenim beatæ Mariæ virginis, altare ipsius, in quo reconditæ sunt reliquæ ejus et sanctorum Felicitatis, Perpetuæ, Agathæ, Agnetis, Lucæ, Cæcilie, Anastasiæ, Gertrudis et Petronillæ; altare S. Pauli, in quo reliquæ ejus, Barnabæ et Timothei; altare S. Thome, in quo reliquæ ejus, Ambrosii et Sulpicii; altare S. Philippi, in quo reliquæ ejus, Silvestri et Leonis; altare S. Andrea, in quo reliquæ ejus, Georgii et Alexandri; altare Sancti Jacobi, in quo reliquæ ejus, Xysti et Apollinaris; altare Beati Joannis evangelistæ, in quo reliquæ ejus, Lini et Cleti; altare Sancti Bartholomæi, in quo reliquæ ejus, Ignatii et Polycarpi; altare S. Simonis, in quo reliquæ ejus, Cosmæ et Damiani; altare Sancti Matthei, in quo reliquæ ejus, Marci et Lucæ; altare S. Thadæi, in quo reliquæ ejus, Nazarii et Vitalis; altare Sancti Jacobi, fratris Domini, in quo reliquæ ejus, Gervasii et Protasii; altare Sancti Mathie, in quo reliquæ ejus, Hillarii et Augustini; vi Idus Septembris in ejus sacratissima nativitate a venerabilibus episcopis, Georgie videlicet Absalone, Pleone et Gerfrido, honore dignissimo sunt dedicata. Sed et altare beati archangeli Gabrielis, quod est situm in porta meridiana, viii Kal. Aprilis in Annuntiatione S. Mariæ; Michaelis vero, quod est in porta occidentali, iii Kal. Oct., ab Hildegualdo venerabili episcopo; Raphaelis autem, quod est in porta septentrionali, ii Non. Septembris, in honore ipsorum archangelorum, omnium virtutum cælorum, a Jesse religioso episcopo optime sunt consecrata.

Reliqua vero membra ipsius monasterii, eodem Domino cooperante, quæ hæcenus conspiciantur constructa, sicuti cernuntur, omnia a fundamentis auduimus reedificare, et ut habitatores illius in eo missarum solemniam frequentare, et omnipotenti Domino delectentur deservire, ipso adjuvante, mauro curavimus firmiter ambire.

#### CAPUT V.

*De reliquiis quas de diversis provinciis in hunc sanctum locum congregavit, et de capsis quibus habentur reconditæ.*

Dum enim præscriptas ecclesias prudenti consilio in honore Domini nostri Jesu Christi, suæque gloriosæ Genitricis, et omnium sanctorum ejus, sicut supra scriptum est, fundatas perspiceremus, magno desiderio nimioque ardore amore sumus accensi, ut, secundum possibilitatem nostram, eodem Domino miserante, partem reliquiarum illorum sanctorum ad ornandas easdem sanctas Dei ecclesias adipisci mereremur; quapropter totis viribus totaque mentis intentione laborare contendimus, qualiter per auxilium omnipotentis Dei et adjutorium glo-

riosis domini mei magni imperatoris, de diversis partibus totius Christianitatis, quantas et quales, vel unde allatas, recondere in hoc sancto loco valuissemus, prout in consequentibus patet, id est in primis de sancta Romana Ecclesia, largiente bonæ memoriæ Adriano, summo pontifice, et post eum venerabili Leone, papa Romano, de Constantinopoli vel Hierosolymis, per legatos illuc a Domino meo directos, ad nos usque delatas. Deinde de Italia, Germania [Aquitania], Burgundia, atque Gallia a sanctissimis Patribus, patriarchis videlicet, archiepiscopis, necnon et episcopis atque abbatibus, nobis directas, seu etiam de sacro palatio quæ per tempora ab anterioribus regibus, et postea a jam dicto domino nostro maximæ sunt congregatæ, per ejus elemosynam, de omnibus partem habere, atque in hoc sancto loco candigne recondere meruimus. Sed de his, de quibus certi fuimus, et a prædictis sanctissimis viris breves recepimus, omnium illarum nomina in hoc opusculo inserere non negleximus, quatenus a nobis et a cunctis successoribus nostris, qui per tempora in hunc sanctum locum successuri sunt, et hoc nosse voluerint, magis nomen Domini nostri Jesu Christi, per quem nobis, licet indignis, hæc et cætera bona largita sunt, per omnia et in omnibus semper glorificaretur, qui est benedictus in sæcula. De cæteris vero reliquiis, de quibus incerta sunt nobis nomina, ab eisdem sanctis Patribus receptis, minime scripsimus; cæterarum autem, sicut decrevimus nomina, isto ordine notare curavimus. Primum reliquias Domini et Salvatoris nostri, et ejus gloriosæ genitricis, et sanctorum apostolorum, et cæterorum martyrum, postea confessorum, necnon autem sanctarum virginum atque continentium subsequenti sumus.

RELIQUIÆ DOMINI SALVATORIS.

De ligno Domini.  
De veste ejus.  
De sandaliis ejus.  
De præsepe ejus.  
De spongia ejus.  
De Jordane ubi baptizatus est.  
De petra ubi sedit quando v millia hominum pavit.  
De pane unde distribuit discipulis suis.  
De templo Domini.  
De candela quæ in nativitate ejus accensa est.  
De monte Oliveti ubi oravit.  
De mensa ejus.  
De monte ubi transfiguratus est.  
De columna ubi flagellatus est.  
De ligaminibus unde ligatus est.  
De petra unde crucem ascendit.  
De clavis unde crucifixus est.  
De loco Calvarie.  
De buccella ubi fel et acetum mistum fuit.  
De petra super quam sanguis de latere ejus stillavit.  
De sepulcro Domini.  
De lapide revoluta ab ostio monumenti, necnon et de sepulcro innocentium, qui pro eo passi sunt.

A De monte Horeb, vel etiam de lignis trium tabernaculorum.  
De lacte sanctæ Mariæ.  
De capillis ejus.  
De veste ejus.  
De pallio ejus.  
De barba sancti Petri.  
De sandaliis ejus.  
De casula ejus, et de mensa ejus.  
De mensa sancti Pauli.  
De orario ejus.  
De cippo in quo missus fuit.  
De cruce sancti Andreæ.  
De manna sancti Joannis evangelistæ.  
De reliquiis apostolorum Jacobi, Philippi, Thomæ, Bartholomæi, Matthæi, Simonis, Thaddæi, Matthiæ, Barnabæ et Timothei.  
De ossibus Zachariæ, patris sancti Joannis Baptistæ.  
Reliquiæ beati Simeonis qui Dominum in ulnas suscepit  
De capillis beati Joannis Baptistæ.  
De sanguine ejus.  
De veste ejus.  
De costis sancti Stephani.  
De lapide unde lapidatus est.  
De eraticula sancti Laurentii.  
Digitus sancti Apollinaris.  
De spongia sancti Symphariani, et de veste matris ejus.

RELIQUIÆ MARTYRUM.

|                |   |
|----------------|---|
| S. Pancratii.  | Hippolyti.  |
| Vigilii.       | Christophori.   |
| Sisinnii.      | Felicis.  |
| Martyrii.      | Mauricii.   |
| Pamphili.      | Candidi.  |
| SS. Geminorum. | Exuperii.   |
| Fabiani.       | Victoris.   |
| Valerij.       | Innocentii.   |
| Pergentini.    | Benigni.  |
| Cosmæ.         | Dionysii.   |
| Damiani.       | Rustici.  |
| Anastasio.     | Eleutherii.   |
| Georgii.       | Cornelii.   |
| D Alexandri.   | Leodegarii.   |
| Cassiani.      | Sixti.  |
| Magni.         | Firmini.  |
| Vitalis.       | Saturnini.  |
| Nazarii.       | Quintini.   |
| Naboris.       | Valentini.  |
| Celsi.         | Marcelli.   |
| Gervasil.      | Luciani.  |
| Protasii.      | Crispini.   |
| Innocentis.    | Crispianini.  |
| Laurentii.     | Et de ossibus xl martyrum, et de sanguine aliorum multorum. |
| Tributii.      |   |
| Valeriani.     |   |

## RELIQUIÆ CONFESSORUM.

S. Hilarii.  
Martini.  
Germani.  
Medardi.  
Audoeni.  
Eligii.  
Amandi.  
Lupi.  
Aventini.  
Supplicii  
Remedii.  
Maurilionis.  
Albidi.  
Servatii.  
Hieronyni.  
Equitii.  
Esfrem.  
Gregorii.  
Augustini.  
Leonis.  
Silvestri.  
Felicis.  
Isidori.  
Donati.  
Benedicti.  
Columbani.<sup>1</sup>

Isaac.  
Vincentii.  
Antonii.  
Paulini.  
Fortunati.  
Simpliciani.  
Gualarici.  
Vedasti.  
Reliquiæ ex corporibus  
sanctorum quæ condi-  
dit Paulinus papa.  
Reliquiæ sancti Megim-  
boldi.  
Prasci.  
Eugenii.  
Fronti.  
Fidelis.  
Asterii.  
Simpliciani.  
Faxidi.  
Astogii.  
Gislarii.  
Sperati.  
Roberti.  
Galemeri.  
Osqualdi.

## RELIQUIÆ VIRGINUM.

Felicitatis.  
Perpetuæ.  
Agathæ.  
Eugenie.  
Theclæ.  
Cæcilie.  
Petronillæ.

Euphemie.  
Faustæ.  
Eufrasie.  
Aldegundis.  
Columbæ.  
Feliculæ atque  
Scholasticæ.

Huc usque de certis sanctorum reliquiis, de quibus a SS. Patribus, qui eas nobis largiti sunt, nomina certa recepimus, separatim, martyres vel confessores descripsimus. Deinceps autem distincte aliorum sanctorum nomina sive martyrum, vel confessorum, quia non invenimus, minime scripsimus.

His ita, sicut paulo superius scriptum est, honorifice decenterque reconditis, in nomine sanctæ Trinitatis cum multa diligentia paravimus capsam majorem auro et gemmis ornatam, in qua posuimus partem supra scriptarum reliquiarum, quam cum ipsis, ob venerationem illorum sanctorum quorum reliquiæ in ea recondi videntur, subtus cryptam Sancti Salvatoris ponere studuimus; nam cæterorum sanctorum reliquias, quæ supra leguntur adscriptæ, per alias XIII capsas minores auro argenteoque, vel gemmis pretiosis honestissime paratas, quas a sæpe dictis venerabilibus Patribus cum eisdem reliquiis, donante Domino, adipisci meruimus, dividere, atque super trabem, quam in arcu coram altare Beati Richarii statuimus, ponere curavimus, qualiter in omnibus, sicut dignum est, /aus D) i et

A veneratione omnium sanctorum ejus, in hoc sancto loco semper adoretur, colatur atque veneretur.

## CAPUT VI

De altariis, et altariorum sanctique [Richarii] ornatu.

Cumque præscriptorum sanctorum venerationi altaria ordinata, atque de eorum reliquiis venerabiliter, ut supra legitur, a nostra parvitate essent ornata, diligenti cura tractare cœpimus qualiter ea ad laudem et gloriam Domini nostri Jesu Christi, ob venerationem sanctorum omnium, in quorum honore sunt consecrata, de donis Dei et largitate magni domini mei ejusque nobilissimæ prolis, vel reliquorum honorum hominum liberorum mihi ab illis collatis, opere fabrili in auro, argento, et gemmis ornare etiam, et ubi loca convenientia existent de super ciboria ponere potuissemus, sicut, prout, eodem domino cooperante, valuimus, facere studuimus. Id sunt in ecclesia Sancti Salvatoris Sanctique Richarii altaria fabricata XI, ciboria duo, lectoria auro, argento et marmoribus parata duo; in ecclesia Sanctæ Dei genitricis Mariæ, et sanctorum apostolorum altaria fabricata XIII, ciborium unum, et lectorium optime paratum unum; in ecclesia Sancti Benedicti altaria parata tria; in ecclesiis vero sanctorum angelorum Gabrielis, Michaelis, Raphaelis altaria tria, quæ simul sunt altaria XXX, et ciboria III, et lectoria III. Nam de aliis vasis et supellectilibus, habentur [cruces] in eisdem ecclesiis auro argenteoque paratæ XVII, coronæ aureæ II, lampades argenteæ VI, cuprinæ auro argenteoque decoratæ XII, poma aurea III, calices aurei cum patenis II, calix unus aureus magnus cum imaginibus simul et patena, alii calices argentei cum suis patenis XII, offertoria argentea X, ad caput S. Richarii tabula auro et argento parata una; ostia majora auro et argento parata II, alia minora II, alia ostiola similiter parata duo, balteum aureum I, atramentarium optimum argenteum auro paratum I, cultellus auro et margaritis paratus I, codex eburneus auro, argento et margaritis optime paratus I, punga auro parata I, incensoria argentea auro parata IV, hanappi argentei superaurati XIII, concha argentea major cum imaginibus argenteis una, bocularis argenteus I, urcei argentei cum aquamanilibus suis II, canna argentea I, eburnea una. Situlæ argenteæ II [sivones argentei II], clavis aurea I, scilla argentea I, coronæ cum luminibus XIII, columnæ ante altare S. Richarii auro et argento paratæ VI, trabes minores cum arcubus suis argento paratæ III, cloccaria auro parata III, cloccæ optimæ XV, cum earum circulis XV. Skillæ III, imagines æneæ VI, eburnea I, candelabra auro parata II, ostia auro parata VII. Insuper donavimus ibi pallia optima LXXVIII, cappas CC, dalmaticas XXIV, sericas albas Romanas cum amictis suis auro paratas VI, albas lineas CCLX, casulas de pallio XXV, de purpura X, de storace VI, de pisce I, de platta XV, de cendato V; stolas auro paratas V, fanones de pal-

lio auro paratos x, cussinos de pallio v, saga de A  
pallio v.

De libris, Evangelium auro scriptum cum tabulis argenteis auro et lapidibus pretiosis mirifice paratum 1, aliud Evangelium plenarium 1, de aliis libris volumina cc. Insuper etiam plurima ornamenta in fabricaturis, et diversis utilitatibus, in plumbo, vitro, marmore, seu cætera instrumenta quæ longum fuit enumerare, prolixiusque scribere: quæ tamen tunc temporis appetiata sunt a fidelibus Dei et S. Richarii, qui nobiscum in Dei servitio laborantes exstiterant, hæc omnia valere potuisse libras xv millia, vel eo amplius.

Huc usque sanctissimi viri Angilberti scriptura de constructione et dedicatione, sive ornatu ecclesiæ Centulensis digesta est, quæ ab ipso venerabili viro usque ad hæc nostra tempora per ccc annos, et amplius valde, inveterata, non sine labore ad futurorum eruditionem a nobis huic operi inserta est. Sunt certe et alia multa, quæ ad decorem divini officii cum superioribus inveniuntur ab eo honeste statuta; sed quia, post tanta tempora, apud nos, tam pro loci immutatione quam pro abbatum voluntate, non servantur, ob hoc istic referre omnia vitamus, e quibus tamen aliqua adhuc assumemus, ob magnitudinem loci nostri exprimendam. Postquam ergo ornatum Ecclesiæ et impensas thesauri dixit valere potuisse xv millia libras et eo amplius, ita subject, dicens:

#### CAPUT VII.

##### *De institutione ejus erga divina officia.*

His et aliis, prout, donante Domino, valuimus, eleganter dispositis, atque ex diversis præscriptis reliquiis supra dictorum sanctorum ornatis ecclesiis, diligenti mentis affectu tractare cœpimus qualiter, Domino donante, ad hoc pervenire valuissemus, ut, sicut in ædificiis marmoreis, et in cæteris ornamentis oculis honeste clarescunt humanis, ita etiam in Dei laudibus, in doctrinis diversis et canticis spiritualibus, Christo omnipotenti placere valeamus. Quapropter ccc monachos in hoc sancto loco regulariter victuros, auxiliante Deo, constituimus, optantes et ordinantes ut, si non plus, istius numeri congregatio in perpetuum habeatur. Centum etiam pueros scholis erudiendos sub eodem habitu et victu statuimus, qui fratribus per tres choros divisim in auxilium psallendi et canendi intersint, ita ut chorus Sancti Salvatoris centenos monachos cum xxxiv pueris habeat. Chorus S. Richarii centenos monachos et xxxiii pueros jugiter habeat. Chorus psallens ante sanctam passionem centenos monachos, xxxiii adjunctis pueris, similiter habeat. Ea autem ratione ipsi chori tres in divinis laudibus personabunt, ut omnes Horas Canonicas in commune simul omnes decantent, quibus decenter expletis, uniuscujusque chori pars tertia ecclesiam exeat, et corporeis necessitatibus, vel aliis utilitatibus, ad tempus inser-

viat, certo temporis spatio intervemente ad divinæ laudis munia celebranda denuo redeunt. In uno quoque etiam choro id jugiter observetur, ut sacerdotum ac levitarum reliquorumque sacrorum ordinum æqualis numerus teneatur. Cantorum nihilominus et lectorum æquali mensura divisio ordinetur, qualiter chorus a choro invicem non graveatur. Quinimo omnes unanimes sacrificium laudis Domino omnipotenti pro salute gloriosi Domini mei Augusti Karoli, proque regni ejus stabilitate continua devotione jugiter exhibeant. Matutinali etenim, seu Vespertinali officio consummato, mox omnes chori ordinabiliter se ante sanctam passionem congregent, decem tantum psalmistis unicuique choro remanentibus, et sic per portam Sancti Gabrielis, ac per salam domini abbatis ambulando per occidentalem claustrum regionem cantando veniant ad S. Mariam, ubi Oratione pro temporis ratione deposita, remeando veniant ad S. Benedictum in orientali parte claustrum situm; inde per gradus arcuum intrent ad Sanctum Mauricium, sicque intrantes Sancti Richarii basilicam, restituantur suis choris.

Illud etiam observari præcipua devotione mandamus, ut nulla dies prætereat absque sacrarum missarum decantatione, videlicet ut, si non plus, vel xxx a fratribus diversorum chororum per diversa altaria missæ quotidie agantur, exceptis illis duabus de conventu, quæ mane et meridie solemnissime celebrantur, in quibus quotidie memoria sanctissimi papæ Adriani et gloriosi domini mei Augusti Karoli, conjugis et prolis ejus teneatur; qualiter, juxta verbum Apostoli, pro regibus et omnibus qui in sublimitate sunt constituti, Salvatori Deo nostro obsecrationum vel orationum gratias jugiter persolvamus (I Tim. 11).

Karolus, Dei gratia rex Francorum et Lombardorum ac patricius Romanorum, dilectissimo magistro, nobisque cum amore nominando Albino abbati, in Domino Jesu Christo æternam salutem. Pervenit ad nos (11), etc.

(12) De hoc autem quod chartula nostra prosecuta retulit quod plurima hinc dici possent, sed noluisse te extendere modum chartulæ, et maxime quia cum sapiente paucis utendum est verbis, ita et nos versa vice pauca rescribimus. Quod autem usurpasti verba reginæ Sabæ ad Salomonem de beatitudine servorum qui nobis assistunt, et audiunt verba sapientiæ nostræ, si hoc verum fore scitis, venite, assistite, et audite, ut pariter in Domino in pratis vernantibus, varietate florum Scripturarum jocundantes delectemur.

Explicit epistola Karoli Magni ad Albinum magistrum.

Hic idem Albinus, a venerabili Angilberto accersitus Centulam, vitam S. Richarii antiqua simplicitate negligentius digestam venusto sermone composuit, præmissa Operis præfatione ad eundem

(11) Edita in Operibus Alcuin. pag. 4147. Quam prætermisimus quod ad hanc historiam non spectet.

(12) Hactenus edita.

gloriosum Augustum Karolum, in qua patenter monstratur B. Petris Richarii magna et pluriora fuisse miracula, quam ille exiguus vitæ ejus textus enarrabat. Antiphonas quoque et Responsoria, vel hymnos de eodem sancto composuit, ut magni Patris festiuitas nihil minus congruè officii habere videretur. Ubi notandum est quod quodam in hymno ipsum S. Richarium laudando, alloquens dicit: *Tu struxisti canobium in loco prope Argubium, et aliud in Centulo, ambo perenni merito.*

EPITAPHIUM S. RICHARII.

In fronte sepulchri.

*Aurea cælestem thesaurum contigit urna,  
Cultorem Domini, nomine Richarium;  
Stemmata præcelso, quem Centula protulit ista,  
Quique loci pastor floruit egregius.*

In latere dextro.

*Posthabito mundi, quo grandi fulsit, honore,  
Amptas diuitias spreuit amore Dei.  
Hic corpus proprium frangens certamine duro,  
Vir pius et magnus semper in orbe cluit.*

In culmine arcæ desuper.

*Hic vitam sanctis reparavit, lumina cæcis,  
Leprosisque salus, hoc refovente, rediit.  
Plenus apostolicis virtutibus atque loquelis,  
Cælestes tenuit semper in ore dapes*

In latere sinistro.

*Hæc Karolus princeps, condignum mente benigna  
Perficiens exemplum, condidit et tumulam  
Post sexagenos et centum circiter annos,  
Cum Domini seruis integer exstat adhuc.*

Ad pedes.

*Aptus ut meritis capiat cælestia regna,  
Rœnaque Francorum pace quietus agat.  
Amen.*

Alibi.

*Semper, sancte, tuos, Richari, protege seruos.  
Abstractos terra capiat cælestis ut aula.*

xiv Kal. Junii obiit Albinus, qui Alcolinus, abbas, levita et monachus, dictator Vitæ sancti Richarii.

His quoque temporibus florebat Corbeiensis abbas S. Adalardus, qui nobilitatis et sanctæ religionis laude per totam Galliam colebatur. Hujus amator et auditor præclarus emicuit Ratbertus, qui tanto charitatis fervore erga nostrates monachos agebatur, ut ea ipsa quæ nostris misit vel scripsit, non amoris verba, sed totus amor, et pura dilectio deprehendantur. Quique cum ipsius sancti Adalardi digereret Vitam: *Gaude, inquit, Corbeia, quia, cum cætera loca sancta proprios emisserint patronos, Astrabas Vedastum, et Centula sanctissimum Richarium, tu quoque emittes Adalardum tuum.* In quo studioso considerandum quanta reverentia extulerit magnificentiam pastorem et patronum nostrum, quem cum adiectione superlativa nominavit, cum illum insignem episcopum Vedastum nudo nomine designare contentus sit. Fecit hoc ob assidua miraculorum quæ apud nos gerebantur magnalia, fecit et ob illam

reuerâ sanctissimam ejus vitam, quæ non tam sanctitatis speculum utique comprobatur. Hic ad nostri monasterii monachum Gollandum scripsit expositionem super Evangelium Matthei, tanti pendens Centulenses, ut sua eis mitteret scripta, quatenus eorum iudicio deberent cum auctoritate quaquaversum proferri.

EPITAPHIUM S. CHAIBOTI CONCESSORIS.

*Mole sub hac legitur Chalidocus jure sacerdoti:*

*Scotia quem genuit, gallica terra legit.*

*Hic Domini Christi gaudens præcepta sequens*

*Contempsit patrias, mente beatus, opes.*

*Hinc sibi concrevit centeni copia fractus,*

*Et metit ætherei præmia larga soli.*

*Huc Angilbertus, fretus pietate magistra,*

*Et tumulo carmen condidit et tumulum.*

B

ITEM.

*Corpore terrendo qui cernitur esse sepultus,*

*Gaudia pro meritis cælica lætus habet.*

*Iste fuit Fricorus, Chaidoro consociatus,*

*Quem sibi concessam Centula gaudet etiam.*

*Hic, virtute valens, desepit prospera mundi,*

*Et modo viventi gloria magna patet.*

*Quando Deo placuit, cælorum regna petiit.*

*Nunc Angilberti carmine fulget. Amen.*

CAPUT VIII.

*De obitu S. Angilberti et sepultura, seu de Richardo filio ejus ad successore.*

anno Dominicæ incarnationis 814, indictione vi, excellentissima memoriæ (Augustus) Karolus Ma-

C

gnus, post hostes victoriosissime cum Dei favore triumphatos, cum Romanorum imperium, e Francorum et Langobardorum regna quietissime obtineret, v Kalend. Februarii transiit e mundo, pro obsequiis, et honorificentia Deo et sanctis ejus studiose exhibita ac benigne percepturus, ut speramus, felicia et immortalia regna. Venerabilis autem Angilbertus, tametsi senio et austeritate juniorum et vigilarum corpore lassescente, quoquam progredi non posset vel vellet, ejus tamen dispositioni, quæ thesauros in beneficium elemosynæ Ecclesiarum præsulibus attribuit, utpote dilecti semper Domini, interfuit, magnisque honoribus et beneficiis ecclesiarum Centulensem ab eodem antequam decederet, sublimari obtinuit. Fuerunt tamen tri-

D

metropolitane civitates, quibus divisit dari partem suam facultatum. Quarum hæc sunt nomina: Roma, Ravenna, Mediolanum, Forum Julii, Gradus, Colonia, Magenciensis, Joravum, id est Salzburg, Treverte, Remis, Senones, Veronib, Lugdunum, Rothomagus, Arelatum, Vienna, Dantasia, Ebrodunum, Burdegala, Turones, Bithuncum. Hæc vero distributionem nominis quatuor abbas interfectus legatur, archiepiscopus Fridigis, Adlongus, Angilbertus, Irminus. Ipse denique rex in tantum locum ipsum honoraverat, et extollet, ut et regalem curiam habi tenuisse die Natali Domini, seu die Paschæ, aliquoties inveniat in gestis illius temporis. Quod etiam a successoribus

suis, iis scilicet qui nostratam Galliam in sui sorte regni habuerunt, multo tempore amabiliter servatum est.

Cum ergo mortuo Karolo Magno Hludovicus successisset, regnum a patre acquisite apicem suscipiens, anno regni ejus primo incipiente, sanctissimus abbas Angilbertus corporis atactus molestia celestibus gaudiis propinquabat, et celesti Patre disponente filius proxime recipiendus flagellabatur, ut dignus fieret cui felix nec peritura hereditas concederetur. Supercrecente incommodo, cum videretur jam humeris eximi, multa usus humilitate, utpote cujus perseverans fuerat conservator, præcepit ut ante fores templi tumularetur. Sane suspiria et lacrymæ, quæ illo morti proximante fusa sunt, non a nobis narrandæ suscipiuntur, ne post tanta temporum interstitia nos quoque ad plangendam revocet dolor renovatus. Post mortem utique Magni Augusti Karoli anno eodem, diebus xx superstes effectus, anno Dominicæ Incarnationis 814, indictione vi, mense Februarii, die xii Kal. Martii, celebratis circa se ecclesiasticis mysteriis, vere Christi amatoris Angilberti gloriosa anima bonorum operum exercitiis et pietatibus cumulata, corporis terreni vase relicto, supernis civibus associatur, et quod votis ambierat, operibus meruerat, Christi aspectibus præsentialiter mulcetur, videns eum sicuti est. Veridica hoc et irreprobabili Christi sententia astruitur, qui se diligentes a Patre suo, et a se diligendos asseverat, et tantæ dilectionis perfectam sui visionem prohalat: *Et manifestabo*, in-  
C  
quiens, *meipsum ei* (Joan. xiv), id est diligenti et probationem dilectionis, quod est exhibitio operis, exsequenti. Tunc amantissimi Patris venerabile corpus dulci filiorum obsequio componitur, et cum omni veneratione sancto abbati debita ante portam majoris ecclesiæ honorifice sepelitur. Locus autem ipsius sepulturæ ita aditui ecclesiæ proximus est, ut a nemine basilica ingredi possit, qui non sanctam corporis ejus tumbam calcaret. Ubi, sicut

A paulo superius dictum est, humilitatis obtentu poni se poposcerat. In gyro autem sepulturæ isti versentur in lapideis tabulatis, primus ad caput, secundus ad lævam, tertius ad pedes, quartus ad dexteram expositi sunt:

*Rex, requiem Angilberto da, Pater, atque p'us Rex.*

*Lex, legum vitam æternam illi da, quia tu lex.*

*Lux, lucem semper concede illi, bona qui es lux.*

*Pax, pacem illi perpetuam dona, es quoniam pax.*

Multi magna atque insignia sunt, quæ de hoc venerabili viro dicere habebamus, sed quia omnia comprehendere nequivimus quæ in historiis Francorum de illo ejusque probitate habentur, rogamus ut ad laudem Dei omnipotentis, et ad honorem beati viri paucula læc nostratibus interim sufficiant. Cæterum, ut omnia quæ de illo sunt diceremus, defuit virtus, adfuit sed cautela, ne plurima disserendo fastidium inferremus auditori. Quievit vero in loco supra scripto per annos xxviii, regnante Augusto Hludovico annis xxvi, Christi autem Demini nostri regno nullam metam capiente per omnia sæcula. Amen.

Igitur septimo Centulensis cœnobii abbate intumato, ejusque studiis et bonitate monstrata, jam modo paulisper lingue nostræ requies præbeatur, ut et mœstitia ex ejus ablatione concepta, quo paululum quia mortales aliter non possumus, admittitur, eo citius suspiriis satisfacta deseratur. Simul et æquum videtur ut is qui singulari erga nos usus est amore, singulari quoque in descriptione gestorum collaudetur libello.

Hoc tamen in calce libri necessario recondimus, quod post ejus sanctum transitum filius ejus, Nithardus, quem de regis filia Berta susceperat, Centulensibus jure abbatice prælatus, paucisque diebus in regimine expletis, interemptus pralio præsentis luminis caruit visu; sepultusque juxta proprium genitorem quievit in pace, regnante Domino nostro Jesu Christo cum Patre et Spiritu sancto in sæcula sæculorum. Amen.

## LIBER TERTIUS.

### CAPUT PRIMUM.

#### *De abbate Herico.*

Anno sacræ Incarnationis Domini nostri Jesu Christi 814, indictione vii, dum felix Francia sub gloriosissimi Cæsaris Hludovici moderamine omni venustate floreret, obtinuit beneficio ipsius principis Hericus abbas regimen monasterii B. Richarii. Notetur autem descriptio, quia eodem quidem quo sanctissimus Angilbertus abbas obiit anno, sed non eadem indictione, hic Hericus abbatice Centulensis prælatus est; si quidem mense Septembri die xxiv, indictiones mutantur. De hujus vero factis nihil apud nos memorabile habetur, præter quod in

D libro miraculorum B. Patris Richarii invenitur, quæ videlicet uni e suis vassallis, Heutoni nomine, villam Sidrudem, quæ erat antiquitus deputata ad fratrum calceamenta, contulerit; hæc enim villula ipsi sancto in hoc sæculo viventi fuerat donata, ut in vitæ ejus scripto clare patescit. At nunc placet memorari quid in illa virtutis contigerit, postquam Heutonis dominio subacta est. Fuerat illic propè nemus, ubi sanctum Richarium accolæ loci et in iter carpendo cum Britanniam peteret, et in redeundo lassitudinem corporis temperare, et sacras fundere orationes juxta quamdam fagum ex avita et paterna relatione tradiderunt. Enim vero dum præfatus Heuto ipsam

villam consecutus fuisset, cœpit libera ea uti potestate; quadam autem die, dum rura illius circuiret, super jam dictam fagum venit, quam enormem intuitus, jussit incidi, ut exinde focus sibi fieret. Cui servi parere noluerunt, dicentes sacratum fustem, et ibi B. Richarium consuevisse orare: quod ille superba mente contempsit, et ut incidere coegit. ta dejecta arbore, et partibus inde partitis, superiores quidem findi potuerunt partes, duæ inferiores, quæ et grossiores erant, difficile nimis finduntur. Attamen magnis conatibus rustici insistentes, penultimum dirimunt frustum, in quo inventæ sunt reliquiæ quasi capillorum, et barbæ abrasiones; quæ cum rustici honori haberent, utpote quæ a sancto ibidem repositæ, miser ille, et male curtensis Heuto, ea pro nihilo habens, spargere fecit, ac deinde ultimum fagi truncum qui supererat findi præcepit; sed ad omnem ictum insectibilis permansit; quod ille videns, jussit portari in suæ domus atrium, quod vulgus curtem dicit, et ut fieri assolet ante januam jactari. Ipsa autem die, quidam villæ colonus acceptam securem quasi tentando ligno leviter affixit, et ad ipsum ictum illico divisum est, et inventa est quædam crux inserta uni ex illis partibus, cujus etiam signi forma alteri parti insculpta videbatur: hoc illi qui aderant, ut viderunt, nimio terrore percussis sunt, initoque consilio, ipsas partes cum cruce intulerunt in apothecam cujusdam custodiendas; tunc sequenti nocte, obfirmatis apothecæ ostiis, dormitum est: mane facto, dum somno excutiuntur, crux illa vel partes nusquam inveniuntur. Præfatus autem Heuto, qui sancta temeraverat, quinto die, Deo vindice, vitalem spiritum amisit. Sed et Hericus, aliquantis in regimine annis expletis, diem clausit extremum.

## CAPUT II.

*Privilegium Hludogvici imperatoris.*

Tempore isto, cum contigisset Hludogvicum gloriosum Augustum Pontivam intrare provinciam, venerabile templum S. Richarii orationis gratia petivit. Fratres igitur monasterii, timentes ne aliquis de parentela sæpedicti Heutonis villam Sidrudem sibi usurparet, majestatem regiam exorant et suadent, ut super hac et super omnibus, quas aliquo eventu perdere metuebant, villis, et quas Karolus Magnus, ejusdem genitor, dono regio contulerat, suæ auctoritatis præceptum firmaret; quo jam dicta villa, vel aliæ possessiones, absque alicujus contradicto, monasterio libere deservirent, et ut nemo abbatum futurorum ex eis aliquam a loci dominio ulterius auferens alicui donaret. Ipse ergo talibus precatis placide obedivit, et suæ præceptionis auctoritatem super his tali modo confecit:

« In nomine Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi, Hludogvicus, divina ordinante providentia, imperator Augustus, notum esse volumus cunctis fidelibus sanctæ Dei Ecclesiæ et nostris præsentibus, scilicet et futuris, quia dum nos orationis causa in  
(13) Prædicta. Lege dignitatis.

A beatissimi confessoris Christi Richarii basilicam adveniremus, adierunt celsitudinem nostram monachi ex eodem monasterio, deprecantes, ut super rebus, quas moderno tempore in quibuslibet pagis et territoriis infra ditionem imperii nostri ad victum et vestitum eorum habent, nostram auctoritatem firmitatis gratia fieri juberemus; per quam decerneremus, ut neque abbates per tempora ibidem degentes, neque ministri, aut alia quælibet superioris, vel inferioris prædicta (13) persona, de eisdem rebus aliquid abstrahere aut minuere, vel in alios usus retorquere præsumat. Quorum petitionem justam ac rationabilem judicantes, hos imperiales apices nostros firmitatis gratia circa servos Dei ibidem per tempora labentia degentes fieri jussimus, per quos decernimus, B atque omnimodis sancimus, ut nullus doctor prædicti monasterii, aut ministri ejus, de rebus quas moderno tempore in quibuslibet pagis et territoriis infra ditionem imperii nostri ad usus et victum atque vestimentum eorum habent, quorum hæc sunt nomina: Cininicurtem cum Bronoilo, Aldulf-curtem, Valles, Drusciacum, Novamvillam, Mons-Angolorum, Wibentium, Bagardas, Curticellam, Crux, Langoratum, Altegiam, Sidrutem, Niviellam, Verculf, Concilium, Rocconis-montem, Maris, vel quidquid ad supradicta loca præsentis tempore juste et legaliter aspicere videtur, aliquid abstrahere, aut minuere, aut in alios usus convertere, aut paratas, aut lidimonium, aut hostilicium, aut alias quaslibet redhibitiones exigere aut exactare præsumat; sed C eo modo atque tenore quo nunc statuimus teneant, atque possideant, ita nostris et futuris temporibus secure atque quiete habeant et fruuntur, quatenus ipsos servos Dei in prædicto monasterio famulantes pro nobis, conjuge proleque nostra, atque stabilitate totius imperii nostri perpetim Dei misericordiam exorare delectet. Et ut hæc auctoritas per futura tempora inviolabilem atque inconvulsam obtineat firmitatem, manu propria subterfirmavimus, et annuli nostri impressione signari jussimus. »

*Signum Hludogvici serenissimi imperatoris.*

« Data III Non. Aprilis, anno, Christo propitio, XVII imperii domini Hludogvici piissimi Augusti, indict. VIII.

« Actum monasterio S. Gualarici feliciter. Amen.

« Durandus diaconus ad vicem Fridusi recognovi et subscripsi. »

Ex his [villis] quæ in hoc præcepto commemorantur sacratissimus Pater noster Richarius quasdam quiete habuerat, sed quia pravorum et nequam hominum insolentis super his fratres turbabantur, ob hoc illas regia præceptione firmari obtinuerunt. Nam et illæ villæ, quæ a sancti Richarii tempore habebantur, et de quibus nihil mali metuebatur, ut sunt hæc, Centula, Abbatis-Villa, Altvillar, Rebellis-Mons, et Valerias, et aliæ multæ istic scribere non curaverunt.

## CAPUT III.

*Descriptio de thesauro, et rebus, seu vassallis Sancti Richarii.*

Hludovicus imperator promulgata præceptione super possessionibus monasterii, vocavit ad se monachos, rogans ut omnia quæcunque haberi poterant, tam in thesauro Ecclesiæ quam in bonis forensibus, scriberentur, sibi que monstrarentur. Anno igitur Incarnationis Domini 831, indictione ix, facta est descriptio de abbatiâ Sancti Richarii, rogante serenissimo Augusto, anno imperii sui xviii. In primis de ecclesiasticis rebus, et sic de prædiis et possessionibus, sive et de vassallis, qui ex eadem abbatiâ beneficia retinebant.

Habentur ibi principales Ecclesiæ iii : una major in honore sancti Salvatoris et S. Richarii, altera in honore sanctæ Mariæ, tertia in honore S. Benedicti. In quibus principalia habentur altaria iii, hoc est S. Salvatoris, S. Richarii, et S. Mariæ ex marmore, auro, et argento, et gemmis, ac lapidibus diversis fabricata. Super illa tria altaria habentur tria ciboria ex argento et auro parata, in quibus tres dependent coronæ, singulæ per singula ex auro gemmisque paratæ, cum aureis cruciiculis aliisque diversis ornamentis. In eisdem ecclesiis sunt lectoria tria ex marmore, argento, et auro fabricata. Capsæ reliquiarum auræ et argenteæ vel eburnæ paratæ sunt xxx, cruces majores v, et minores viii, ponia altarum xxi : e quibus tria sunt auræ, reliqua argentea. Item ponia guntfanonum vii, ex argento auroque parata, candelabra ferrea ex argento et auro parata, majora xv, minora vii, coronæ argenteæ vii, et cupræ deauratæ vii, lampades argenteæ vi, cupræ deauratæ vi, lanappi pendentes argentei xiii, conchæ argenteæ pendentes ii, aræ majores iii, et minores iii, thuribula argentea deaurata viii, ex cupro i, stabellum argenteum i, paries ad caput S. Richarii, et duo ostiola parva ex argento et auro gemmisque fabricata; ad pedes ipsius ostiola vi, ex argento auroque parata. Sunt et alia iv, similiter parata. Ante altare ejusdem sancti stant columnæ vi, magnæ ex cupro, argento, et auro paratæ, sustentantes trabem, unam similiter cupream, argento auroque paratam. Sunt et aliæ trabes minores tres ex cupro, argento, auroque paratæ in circuitu altaris vel chori, sustentantes arcus xvii, ex cupro, argento, auroque fabricatos; inter quos stant imagines bestiarum, avium, hominumque vii, ex ære circuli ad signa pendentes argentei v, reliqui ex aurichalco.

Evangelium auro scriptum unum cum capsâ argentea gemmis et lapidibus fabricata. Aliæ capsæ Evangeliorum duæ ex auro et argento paratæ, faldene addito ex argento fabricatum ad opus ipsarum i, calices ex auro iv, ex argento majores ii, minores xiiii, patenæ auræ ii, argenteæ majores iv, minores xiiii, ex aurichalco i, offertoria auræ iv, argentea lx, eburneum i, magnum argento et auro paratum. Scyphus argenteus major i, minores ar-

A gentei iv, ex aurichalco i, tutelli argentei iv, ureei argentei cum aquamanilibus ii, hanappus ad bibeandum argenteus i, situla argentea i, ex cupro et ære ii, et argento parata i, canna argentea i, ex stanno i, tabulæ eburnæ ex auro argentoque paratæ i, majores ii, minores ii, ex cypresso una argento parata, claves argenteæ ii, ex aurichalco deaurata i, baculus auro, argento, et crystallo paratus i, præparatio baculi unius ex crystallo i, casulæ castaneæ xl, sericæ nigræ x, persæ sericæ iii, ex plata i, ex pallio xx; galnæ sericæ v, melnæ sericæ iii, ex pisce i, ex cendalo iv, cappa castanea auro parata i, serica i, dalmaticæ xxxi, hrocci serici xv, lanei xi, sericus albus i, persi serici ii, roccus pectoralis i, fanones ad offerendum auro parati xv, ex brandeo iii, ex pallio xv, saga ad patenas ferendas iv, pallia lxxviii, vestimenta xlix, viginti alia, cum pallio paratum i, in sacrario ad tabulam cooperiendam vestimentum lineum pallio paratum i, tapeta vi, cortinæ iii, bancales serici iv, et alii sex cussini serici ii, ex pallio iv, vestimentum lineum Dominicale i, nastolæ ex auro paratæ ii, Wanti castanei auro parati ii, linei ii, fanones manuales auro parati ii, capellum auro paratum i, ex pallio i, facitercula ii, cappæ ccc.lxxvii.

De libris, libri canonici, Bibliotheca integra, ubi continentur libri lxxii, in uno volumine. Item Bibliotheca dispersa in voluminibus quatuordecim.

De libris S. Hieronymi, super Isaiam. Item in Isaiam, super Psalmos, Expositio Levitici, Opuscula ejus super Jeremiam, in xii prophetas, in Ecclesiastem, in Cantica canticorum, in Ezechiel. Liber Episcopalis. Commentarius in Mathæum, Expositio in Marcum, illustrium virorum, super totum Psalterium, in Epistolis duabus sancti Pauli, hoc est ad Galatas et ad Ephesios, in Epistolis ad Titum et Philemonem. Liber Plenarius Epistolarum ejus, Psalterium Hebraicæ veritatis; contra Jovinianum hæreticum, et Apologeticus ad Pammachium; Quæstiones Genesis, et liber locorum, liber qui dicitur Antkomenon. De septem vindictis Cain. De egressu filiorum Israel ex Ægypto. De Isaac. De Hosanna. De seraphim et calculo. De morte Ozæ regis. De filio prodigo. De natura rerum. De rhetorica: omnia hæc in uno volumine, Evangelium in Græco et Latino scriptum: qui sunt libri numero xxii.

De libris sancti Augustini: Exameron ejus contra Manichæos et alios hæreticos; Decadæ psalmodum, Epistolæ ejusdem, Expositio plenaria super Evangelium Joannis, alia Expositio Augustini junioris. De sermone Domini in monte, De x plagis, De x præceptis in uno volumine. In Epistola Joannis apostoli, Concordia Evangeliorum, De civitate Domini, Enchiridion, De natura et origine animæ, De doctrina Christiana, Speculum Augustini, Confessiones, Hypomneosticon, De x chordis et bono conjugali, De arte musica, De virginitate servanda, et sermones ejus, De xii abusibus, et Interrogationes Horosii, et Responsiones Augustini: in uno

volumine. Contra hæreticos, De agone Christiano, De blasphemia Spiritus, Explanatio Rufini, De XII benedictionibus patriarcharum: in uno volumine. De Trinitate, De Videndo Deo, De plasmatione primi hominis, De Definitionibus dogmatum ecclesiasticorum, et Epistolæ S. Fulgentii: in uno volumine. De inagistro. De sancta virginitate, et Academicorum: in 1 volumine. Opuscula et epistolæ Augustini ad Pelagium et Valentinum, et responsiones Prosperi, in 1 volumine. Explanatio Augustini, et Juliani, et Pauli, De partibus orationis: in 1 volumine: qui sunt libri numero XXX.

De libris S. Gregorii: Expositio in Ezechiel, vol. III, Moralia vol. V, Homiliæ XL, vol. II, Pastorale, Dialogus, [Registrum, Ordo ecclesiasticus, Liber Parterii, De dictis ejusdem: qui sunt libri numero XV.

De libris Isidori: Etymologias, Rotarum, Proæmiorum, et Rotarum et Officiorum. Item Proæmiorum, item Rotarum, tractatus in Pentateuchon, in Regum, in Ruth, in Esdra; in 1 volumine. Sententiæ II vol. Synonyma: qui sunt libri numero IX.

De libris Origenis: In Genesi Homiliæ XVI, II vol. in Cantica canticorum: qui sunt libri IV.

Hilarii autem: De fide sanctæ Trinitatis, quæstiones Hilarii, Cypriani, Alcimi Aviti, Hieronymi, Augustini, super Pentateuchum in 1 vol. qui sunt libri duo.

Joannis Chrysostomi, in Epistola ad Hebræos Homiliæ XXXIII, De compunctione cordis contra Novatianos, De jejunio, et Sermones ejus LXII, et Vita sancti Ambrosii uno volum.: qui sunt libri VII.

Cassiodori; super totum Psalterium.

Fulgentii, libri XIV, qui per singulos libros unam litteram detrahit.

Bedæ, De templo Salomonis, Triginta Quæstiones ejus in Regum, cum Expositione Justi in Cantica canticorum: in 1 volum. In Proverbiis Salomonis, et in libro Tobie, in Marco, in Luca, et in Actibus apostolorum, super Epistolas Canonicas, super V libros Moysi, in Apocalypsi, in Habacuc, cum glossis Pentateuc. De natura rerum; de temporibus: qui sunt libri numero XVI.

Diversorum autem: Julii, De auctoritate divinæ legis; Eugipii, excerptum De libris sancti Augustini; Paschasii, de Spiritu sancto; Primasii, in Apocalypsi; Timothei libri IV, et tractatus Peregrini contra hæreticos, et Epistolæ Theophili ad Episcopos totius Ægypti in 1 vol. Expositio Arnobii super totum Psalterium; Gregorii Nazianzeni libri VIII, et Homiliæ Augustini de lætitia et gratia in 1 vol; Athanasii in Levitico: qui sunt libri numero VIII.

De canonicis: Canones Apostolorum, et Nicæni concilii; et XII Concilia et Decretalia apostolorum I vol. Canones collecti, de diversis conciliis volum. II, Cæcilius Cypriani, De Canonicis et institutionibus ecclesiasticorum LXXXVII I vol. Gelasii papæ, De libris recipiendis et non recipiendis; epistolæ diver-

sorum numero LV, I. vol. Homiliarius sanctorum Patrum anni circuli, Hieronymi, Augustini, Gregorii, Origenis, Leonis, Joannis, Fulgentii, Bedæ in 1 vol. Item Homiliæ SS. Patrum super anni circulum, in III volum., Homiliæ S. Agnetis; Boetii, De consolatione philosophiæ; Gregorii episcopi Turonensis, De generatione Adæ, et De gestis Francorum; Expositio Philippi super Job; Glossæ SS. Patrum super Psalmos III. vol.; Cassiani, De incarnatione Domini; Expositio Justi in Cantica canticorum, et Liber Eucherii episcopi De defectu solis et lunæ; Vitæ vel Passiones SS. apostolorum, martyrum, confessorum, virginum; et collationes diversorum Patrum in vol. XVIII. Expositio Juliani Pomerii, et Prognosticon in II vol., Expositio Pelagii super XIII Epistolas Pauli, Expositio ejusdam in Epistolam ad Romanos, Glossæ ex dictis Patrum in III vol. Item Glossæ Patrum vol. III, Liber Martini papæ, Regula S. Benedicti sexies; Regula S. Augustini, Fructuosi, et Isidori, I vol. Homiliæ Cæsarii episcopi Arelatensis, Expositio fidei Catholicæ S. Hieronymi; Dicta Isidori De hæresibus Judæorum et Christianorum et De philosophis, poetis; et Epistolæ Cyrilli, Leonis, Dionysii, et aliorum De ratione Paschali; et cycli, in I vol. Altercatio legis inter Simonem Judæum et Theophilum Christianum; Ephrem, De die judicii; Albini ad Karolum, De fide Trinitatis et De incarnatione Domini. Epistolæ Caroli ad imperatorem Grecorum, Psalteria VII. Quæstiones septem artium, Collectarium ejusdam in Matthæo, Collectarium Scotaicum, ubi primus est de charitate, ultimus ita incipit, *Curre ne parcas*; Liber Scintillarum, qui sunt libri numero LXX.

Omnes codices librorum claustralium de divinitate sunt CXC.

De libris grammaticorum: Donatus, Pompeius, Probus, de pedibus et syllabis; Priscianus, Comminianus, Servius, Victorinus Mar... Diomedes, Verus Longinus, Taduivus, Tullius Cicero: Rhetoricorum libri II, omnia in IV vol., Prosper, Aratus, Sedulius, Juvenecus, Epigrammata Prosperi, Versus Probæ, et Medietas Fortunati I vol., Quintus Serenus De medicamentis, Fabulæ Avieni, Virgilius, Eclogæ ejusdem glossatæ. Althelmus, metrum ejusdam de Veteri et Novo Testamento, cum Vita Cosmæ et Damiani metrica in I vol.: qui sunt libri XXV.

De libris antiquorum qui de gestis regum, vel situ terrarum scripserunt. Josephus plenarius; Plinius secundus, De moribus et Vita imperatorum, Epitoma Pompeii, Æthicus de mundi descriptione; Historia Homeri, ubi Dictys (14), et Dares Phrygius; Historia Socratis, Sozomeni, et Theodoriti. Libri Philonis Judæi I vol., Ecclesiastica Historia Eusebii. Chronica Hieronymi, II vol., Historia Jordanis. De summa temporum, et de origine actibusque Romanorum I vol., Lex Romana, Pactum Salicæ legis: qui sunt libri numero XV. Item volumen, ubi sermones habentur de Natali Domini, Stephani, Innocen-

(14) *Ubi Dictys*. Sic restituit Baluzius: editum erat. *ubi dicit*.

tum; Bodanicum, Partes Donati glossatæ; Liber A Logon [Λογών], id est Sermonum Græcorum, vel Latinorum, Genealogia Bibliothecæ, Passio Doni in Theodisco, et in Latino: qui sunt libri vi.

De libris Sacrarum: qui ministerio altaris deseruiunt, Missales Gregoriani tres, Missalis Gregorianus, et Gelasianus modernis temporibus ab Albino ordinatus 1, Lectionarii Epistolarum et Evangeliorum mistim et ordinate compositi v, Missales Gelasiani xix, Textus Evangelii iv, aureis litteris scriptus totus 1, Lectionarius plenarius a supradicto Albino ordinatus 1, Antiphonarii sex: qui sunt libri nem. xxxv.

Omnes igitur cōdices in commune faciunt numerum cclvi, ita videlicet ut non numerentur libri sigillatim, sed cōdices quia in uno cōdice diversi libri multoties, ut supra notatum est, habentur; quos si numerarem, quingentorum copiam superarent. Hæ ergo divitiæ claustrales, hæ sunt opulentia celestis vite, dulcedine animam saginantes, per quas in Centulensibus impleta est illa salubris sententia: *Ama scientiam Scripturarum, et vitia non amabis.*

Sed nunc etiam de exterioribus bonis hic ponamus indiculum et villas quæ monasterio Christi militis præcipui Richarii tunc temporis serviebant, breviter annotemus. Reditus vero villarum qui scire cepit, cōdicem ex hoc conscriptum revolvat; nam pro sui magnitudine hic totus poni non potest. Hæ ergo sunt villæ S. Richarii: Buniacus, Valles, Druacius, Novavilla, Gaspannæ, Guibrentium, Bagardas, Curticella, Crux, Civinocurtis, Haidulfscurtis, Maris, Nialla, Langradus, Alteia, Rochonis-Mons, Sidruis, Concillio, Buxudis, Ingoaldicurtis. Inter has erant quedam, licet paucæ, ubi aliqui militares S. Richarii beneficii quidpiam habebant. Hæ autem sunt villæ in Dominatura sancti ejusdem, absque ulla admisione beneficii, vel alterius potestatis, Pontias, Aktisgnico, Tulino, Durcaptum, Abbatis villa, Forestemonasterium, Majocch, Sanctus Medardus, Alliacus, Longavilla, Altvillaris, Rebellismons, Valerias. Istæ non tam villæ quam oppida, vel, ut ita dicam, civitates habebantur, quippe quibus nulla vis injustitiæ inferebatur.

In foresti cella habentur tres Ecclesiæ, prima S. D Mariæ, secunda S. Petri; tertia S. Richarii: ubi sunt altaria auro argenteoque ornata v, corona argentea 1, capsella auro parata 1, cruces auro paratæ iii, capsula auro et gemmis parata 1, crucicula argentea auro parata 1, aliæ deauratæ vi, poma deaurata v, ciborium auro argenteoque paratum 1, Candelabra auro argenteoque parata vi, ventaculum deauratum 1, fuscillum deauratum 1, scyphus de argento 1, tabulæ deauratæ eburneæ ii, calices auro parati majores iii, argentei minores iv, offertoria argentea viii, deaurata iii, urceum argenteum 1, capsula Evangelii argentea 1, casulæ satis pretiosæ xv, Dalmaticæ v, casulæ parvæ sericæ ii, brocci de pallio ii, lancei iv albæ xxvii, stolæ ix, Fanones

xiv, boculares ii, conchæ ii, sandalia cum caltionibus vi. libri quinquaginta unus: ad lumen Ecclesiæ aspiciunt villa Dulcianæ-vallis. Sunt ibi Canonici xxx qui habent ad stipendia villas iv, hoc est Eghod, sanctum Vigilium, et duos mansioniles, et Ecclesiam S. Martini: et in aliis villis S. Richarii accipiunt aliqua.

Et cellula quæ vocatur Botritium in pago Terragonensium, in qua habetur altare 1, fabricatum; cruces iii, inauratæ ii, inargentata 1, capsæ xviii fabricatæ, thuribulum 1, candelabra parata ii, vasa arca ii, calices argentei iv, patenæ argenteæ ii, auratæ i; scyphus argenteus 1, offertorium 1, opertorium pallium 1, casula 1, dalmatica 1, missalis 1, lectionarius 1, antiphonarius 1, homeliarius 1, passionalis 1, Psalterium 1, sunt ibi canonici x, habentes villam Teones, villam Neudum, ecclesias duas, villam Albitrium, villam Guadanniam, et alios multos redditus ex beneficio Sancti Richarii cui serviunt.

Est et alia cellula in pago Aubianensium, quæ vocatur Incra, ubi habentur capsæ paratæ x, cruces paratæ iii, casulæ ii, dalmaticæ ii, candelabra parata ii, liber Genesis, Exodus, Numeri, Regum, Prophetarum, Parabolæ Salomonis, Missale 1, Lectionarius 1, Antiphonarius 1, sunt ibi canonici xii, qui habent ad victum decinam, et nonam, et molidinum 1. Ipsa villa Centulo monasterio servit, habens mansos vestitos cxxx, Flamiriaca villa, Catiacus-villa, Montes, Vadimiacus, Loacas: hæ omnes sancto Richario subiacebant. Sed jam illorum nomina recitemus, qui ex S. Richario beneficia retentabant; quique cum sibi sudditis militibus nostro abbati et ministris Ecclesiæ nobiliter satis serviebant terra marique, vel ubicunque eorum comitatu quilibet e sancti loci fratribus indiguisset.

Heligaudus, Mainfridus, Itherus, Hubertus, Bertuinus, Aigualdus, Berlandus, Ratuinus, Gisloldus, Langerus, Hardradus, Algodus, Geroldus, Israel, Harbertus, Amalbertus, Droptulfus, Milo, Hrodinus, Gutheus, Guinarius, Helmericus, Beringarius, Adalelnus, Aldricus, Heriulfus, Godeardus, Teutsinus, Sigefridus, Hildegarinus, Helmericus, Otlaricus, Hildelandus, Landricus, Regueguardus, Gualcerdeus, Rohingus, Gualterus, Ingelbertus, Fredenertus, Ombertus, Gualbertus, Madelguarius, Egfridus, Tredico, Eremboldus, Odelricus, Guandelmarus, Leodricus, Ermenardus, Framericus, Boso, Guntselmus, Zacharias, Gosbertus, Hatto, Harfridus, Flodeneus, Guandelmarus, Regemfridus, Gualcarius, Odilo, Godefridus, Herembordus, Restrudus, Adico, Amalfridus, Adelfridus, Ingrannus, Deodatus, Fronulfus, Regembertus, Aschelo, Berharius, Framericus, Odulfus, Ermengarius, Eginboldus, Guaringandus, Bonothus, Gondacher, Odo, Amalricus, Altmarus, Lambertus, Raimbertus, Fulchramnus, Hysail, Onulfus, Emlinus, Dero, Regemlandus, Alguinus, Rogherus, Leutbrandus, Berlaicus, Salomon, Meginarius, Guilgeradus, Donatianus.

Hæc sunt nomina Militum monasterio Beatissimi

Richarii farulantium, quos ubique abbas, vel præpositi secum ducebant, quique consuetudinaliter in die Festi S. Richarii, et in Nativitate Domini, vel in Resurrectione, seu in Pentecoste, semper monasterio aderant, accurate prout quisque poterat, ornati, et ex sua frequentia regalem pene curiam nostram ecclesiam facientes.

Villas igitur et prædia, diversasque possessiones et redditus, quæ ex beneficio S. Richarii obtinebant, longum et nimis grave nobis est hic recensere, maxime cum volumen hæc disserens pleniter apud nos habeatur, a quo scientiam horum suscipiat qui nosse exoptat.

#### CAPUT IV.

##### *abbate Helisachare.*

Abbate Herico rebus humanis exempto, Helisachare elegantis gloriæ vir successit in gradu abbatis, quem ferunt Gemmetici quoque monasterii fuisse rectorem, ob illam quæ longe superius a nobis commendata est, mutæ dilectionis fraternitatem. Hic magnæ sanctitatis studiis pollebat, et in tantam profecit summæ religionis severitatem, ut ab ingressu monasterii omnimodum arceret feminarum accessum. Magnæ igitur sanctitatis merito Domino complacuit, et ut ex ipso rerum eventu perpenditur, ipsi sancto confessori charus permansit, quia illius tempore ad sui sacratissimi corporis tumulum, Deo præstante, magna obtinuit fieri miracula, quorum aliqua ad Domini Dei nostri laudem hic ponenda sunt. Et ut sciatur omnipotens Deus in præstandis miraculorum beneficiis, non sola semper sanctorum suorum merita, vel petentium intueri credulitatem, verum etiam aliquando considerare cernentium dignitatem, dignitatem dico non honoris altitudinem terreni, sed mentium sinceritatem; ne enim miracula ante oculos nostros flant, non sola impedit petentium fidei pusillanimitas, sed et nostra flagitia obsistunt, quibusdum fœdi Dei obtutibus existimus, magna videre indigni habemur. Magnus itaque hic venerabilis abbas vitæ merito fuit, cui omnipotens et pius Dominus per gloriosa sui fidelissimi famuli Richarii merita magna videre concessit. Hæc ita se habent.

Quidam paterfamilias in Burgundia divitiis valde inclytus, sed liberis privatus, unicam filiam, quam solam habebat paralyti possessam, quamque per multa sanctorum loca gratia recipiendæ sanitatis gestaverat, visione admonitus ad venerabile Sancti Richarii, templum detulit cum multo comitatu; ibique in festivitate sancti, quæ VII Idus Octobris colitur, substitit, promissam cœlitus filię opperiens salvationem. Et quia mos in illo tempore, institute prædicto abbate Helisachare, erat, ne limina monasterii feminae attingerent, ipsa introferri non potuit, sed obpansis extrinsecus tentoriis mansit. Ipsa igitur die post peracta missarum solemniam, fratres charitatis gratia, et honoris obtentu, ex vinatico Sancti Richarii homini mittunt benedictionem. At illa quam dira paralysis possidebat, et quæ nunquam

locuta fuerat, vel ori cibum intulerat, ex ipso vinatico ut bibit, tantam statim sanitatem recepit, ut illico exsiliens cæteris præ gaudio ipsa ministraret, et amorem sancti laudemque omnibus inculcans, non ut infirma, sed ut vere sana equitando remearet.

In Villare viculo fuit quædam animarum muscipula meretrix scilicet Olga, quæ Deo sibi digna repente omnium membrorum contractionem et tortionem pertulit, adeo ut ipsa facies more insolito retrorsum aspiceret: quam sui miserantes propinqui ad peritum archiatrum Richarium deduxerunt; ibique omnino salvata est: Verumtamen corpore sanato animus voluntate languebat, dum in pristina se facinora volutaret. Hoc autem ejus factum, divina non latuit oculus; sed repetita nequitia repetitum est et iudicium. Ad instar ergo prioris mali contrahitur, et (quod majus est) loquendi facultate privatur. Tunc parentes ejusdem non desperantes de potentia medici, reportaverunt eam ad suffragia patroni. Sanatur itaque et emendatur: ne si amplius peccasset, jam desperatius puniretur. Sunt vero et alia multa et magna, quæ referre poteramus, sed quia libellus hæc digne explicans nostris armariis tenetur, hoc loco ista sufficiant: alias alia dicentur.

#### CAPUT V.

##### *De abbate Ribbodone, et translatio sancti Angilberti.*

Helisachare venerabili non multis in regimine annis perfuncto, atque de hoc sæculo nequam erepto, Ribbodo abba splendidæ Centulæ congregationem sua pastoralitate ornavit: Quo Cœnobii curam administrante, Hlodogvicus divæ memoriæ imperator cum regnasset annis xxvi, moritur anno Dominicæ Incarnationis 840, indictione III. Qui inter magna regaliaque quæ gessit opera Constantinopolim dicitur adiisse, et inde magnas atque mirificas reliquias detulisse, quas per sancta loca dispertiens, posteris honorandas tradidit. Et quia Sancti Richarii ecclesia nulli tunc temporis Gallicanæ Ecclesiæ honore et gloria, seu religione habebatur inferior, ex eisdem reliquiis magnam huic loco indulsit partem, hoc est, caligulam Domini Christi, summitatem acuminis lanceæ, qua ejusdem Domini latus fuit apertum; decem lapides beati protomartyris Stephani perlitos sanguine, quibus idem martyr fuit trucidatus; ampullam quoque ejus sancti sanguine plenam.

Generat autem idem Augustus ex Ermengarda regina tres filios, id est Hlotharium, Pippinum et Hlodovicum; ex Judith vero imperatrice genuerat Carolum gloriosum regem. Itaque post obitum genitoris lites inter fratres exoriuntur, dum unusquisque sibi imperium exoptat. Dum hæc agerentur, et res in contrarium iret, decernitur ut, inito inter se prælio, rex vel imperator haberetur cui sors ministrasset victoriam. Hlotharius ergo adjuncto sibi Pippino, contra fratres suos Carolum et Hlodovicum exercitum duxit in pago Antissiodorensi, in loco qui dicitur Fontanetum, ibique Franci cum nationibus sibi subditis mutua se cæde prosternerent, ad ultimum

Hludovicus et Carolus fugato Hlothario triumphum A  
 auepti sunt.

Ribbodo, ut dictum est, tunc Centulo monasterio abbas præerat. Qui videns sanctissimi Angilberti abbatis corpus sanctum eo loci quiescere, ubi ecclesiam ingredientibus necessario incedebant, et nimium moleste ferens talem tantumque virum quotidiano populi accessu calcari, reputansque esse justum ut homo Dei intra Dei domum pausaret, levavit ejus membra sancta, et transtulit ea intra basilicam Sancti Richarii die Nonarum Novembrium. Requieverat in loco priori annis xxviii, et tamen Deo faciente, qui servi sui meritum ostendebat, ita integrum et absque corruptela sanctum ejus corpus inventum est, ac si ea hora anima illud deposuisset. Odor etiam miræ suavitatis ibidem exuberasse asseveratur. Huic certæ rei testimonium ferunt Francorum Historiæ, eæ scilicet quæ illius temporis facta commendant. Nam cum aliquando quidam libellus in manus nostrorum devenisset, post quædam alia de S. Angilberto hæc inibi scripta notaverunt. Mortuo Hludovico imperatore Caroli Magni filio; tres ejus filii [Hlotarius, Ludovicus et Carolus de regno inter se dissidebant; dum unusquisque hoc sibi conatur . . . Novissime vero statuitur dies qua de his judicium haberetur, et hoc fieri posse in Nonas Novembris visum est. Qua quidem die terræmotus magnus per omnem pene hanc Galliam factus est; eaque die Angilbertus vir memorabilis Centulo translatus, et anno post decessum suum vigesimo octavo corpore absque aromatibus] C indissoluto repertus est. Idem etiam liber superius aliquid repetens, de ejusdem nobilitate pauca subinfert, dicens: *Fuit hic eo tempore ortus haud ignotæ familiæ. Madhelgaudus autem, Richardus, et hic de una progenie fuerunt, et apud Magium Karolum merito magni habebantur; qui Angilbertus ex ejusdem regis filia nomine Beretha, Harnidum fratrem meum, et me Nithardum genuit. Centulo opus mirificum in honore omnipotentis Dei sanctique Richarii construxit, familiam sibi commissam mirifice rexit: hinc post vitam omni felicitate defunctam Centulo in pace quievit. Is ipse Nithardus domni Angilberti filius cœnobio huic præfuisse asseveratur post decessum patris: quique cum paucissimis diebus ministrasset, bello interfectus, juxta patrem sepulturam meruit. D At cum ibi aliquantis annis pausasset, jamdudum translato corpore S. Angilberti in ecclesiam, quidam devoti posuerunt corpus ejusdem Nithardi in patris sarcophagum. In loco igitur ubi a domno Ribbodone sanctus positus est Angilbertus epitaphium positum est:*

*[Hoc recubat busto semper memorabilis abba  
 Angilbertus, orans spiritus astra colit.  
 Mensis Martii obiit bisseis ipse Kalendis.  
 Construxit templum quo retinet tumulum.]*

(15) *Hlotharius fallitur et fallit; nam privilegium quod hoc loco editur, nec Lotharii imperatoris est, nec ejus cognominis filii, sed Lotharii regis Francorum, quo natus est Ludovicus ultimus e Caroli*

*Et cluit Augusti Caroli sub tempore Magni,  
 Dogmatibus clarus, principibus socius.  
 Ante fores templi jussit qui se tumulari,  
 Ribbodo huc abba transtulit ac posuit.  
 Post annos obitus bis denos ejus et octo,  
 Corpore cum nactus integer insolito est.]*

#### CAPUT VI.

##### *Privilegium Hlotharii.*

Post illud, quod supra diximus, cruentissimum prælium, pace inter fratres facta, diviserunt sibi ipsi Francorum imperium. Et Lotharius quidem accepit regnum Romanorum, et totam Italiam, et partem Franciæ orientalem, quæ ab eodem mutuo nomine Hlotharingia vocatur, totamque Provinciam. Porro hic Hlotharius ante patris sui obitum decem et octo annis unctus fuerat ad imperatorem. Hludovicus vero præter Noricam quam habebat, tenuit Alemanniam, Toringiam, Austrasiam, Saxoniam, Hunorumque regnum. Carolus vero medietatem Franciæ ab occidente, et totam Neustriam; Britanniam, et maximam partem Burgundiæ, Gothiam, Guasconiam, et Aquitaniam; et quia Sancti Richarii monasterium intra ejus ditionem habebatur, maximis illud honoravit privilegiis et amplificavit donis, sicut in sequentibus, Deo auxiliante, docebitur. Eo itaque tempore quidam dux, nomine Hugo, donavit Beato Richario villas aliquas suæ proprietatis, ob animæ suæ salvationem: celebrata autem donatione, accessit ad regem Hlotharium, postulans ut suæ præceptionis auctoritatem super illas villas, id est Rollenicurtem et Botritium firmaret, quatenus per futura tempora absque calumnia sancti servitio subiacerent. Sane in illa descriptione, quæ paulo superius ex parte relata est, invenitur quia eadem villæ sancti servissent monasterio; et constat eas ab aliquo fuisse subtractas, quandoquidem ab isto duce modo reddebantur. Hlotharius (15) igitur ei benignissime favit; nam ejus filiam, nomine Ermengardam, uxorem habebat, et suæ concessionis auctoritatem super quæ poscebatur firmavit his ipsis verbis:

*[In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis. Hlotharius divina providente clementia Francorum rex. Si servorum Dei justis et rationabilibus petitionibus benignitatis nostræ assensum præbemus, regiæ celsitudinis opera frequentamus; ac per hoc facilius nos æternæ beatitudinis gloriam adepturos liquido credimus. Quocirca noverit omnium sanctæ Dei Ecclesiæ fidelium atque nostrorum, tam præsentium quam futurorum, solertia quia dux Hugo nobis per omnia fidelis una cum monachis ex Centulo monasterio præclarissimi scilicet confessoris Christi Richarii, culminis nostri adeuntes serenitatem expetierunt quatenus villas quasdam ex eadem Sancti Richarii abbatia, quas ipse dux Hugo stipendiis et usibus monachorum pro remedio suæ animæ addiderat, ut nul-*

*stirpe Francorum rex; et Hugo dux cujus in illo privilegio sit mentio, idem est qui post Ludovicum regnavit parens inclytæ stirpis, quæ hucusque feliciter regnat.]*

lius aliquando abbatis vel cujuscunque personæ minoratione illis subtrahantur, imperiali præceptione pleniter firmaremus. Quorum denique preces ob amorem Dei et jam dicti militis ejus sancti Richarii, nec non et ob dilectionem charissimi consanguinei nostri Hugonis ducis clementer audivimus, et ita illis in omnibus concessisse notum esse volumus. Quin etiam reverentiæ nostræ scriptum hoc speciali conditione fieri jussimus, per quod memoratas villas in pago Targonensi sitas, hoc est Botritium cum omni integritate sua, Rolleni etiam curtem in jam dicto pago cum omnibus appendiciis suis vel quidquid ad supra dicta loca juste et legaliter aspicere videtur, sicut a jam dicto duce et ejusdem loci abbate statutum est. usibus et stipendiis monachorum in præfato loco Christo famulantium, concedimus atque firmamus, videlicet ut nulli liceat unquam ab eorum dominio ex eisdem villis aliquid abstrahere aut minuere aut in alios usus convertere, nec paratas aut lidimonium aut hostilicium aut alias quaslibet redhibitiones atque ullomodo præsumat exigere, sed, sicut dictum est, eo modo atque tenore quo a nobis atque a prædicto duce statutum est, ita nostris et futuris temporibus secure illas teneant et quiete possideant, quatenus eosdem servos Dei in præfato monasterio Domino militantes pro salute genitoris nostri ac felicitate nostra, conjugis proleque seu stabilitate regni nostri incessanter piissimi judicis misericordiam implorare delectet. Et ut hæc auctoritas per futura tempora inviolabilem atque inconvulsam obtineat firmitatem, manu propria subter firmavimus, et annuli nostri impressione assignari jussimus.

Actum Compendio palatio regis anno Dominicæ Incarnationis 843, indictione vi, regnante gloriosissimo rege Hlothario anno xxi.

«*Signum domini Hlotharii gloriosissimi regis.*»

Ego Adalbero regius notarius ad vicem domni Adalberonis, Remorum archiepiscopi et summi cancellarii, recognovi.

## CAPUT VII.

### De abbate Ludovico.

Anno Dominicæ Incarnationis 844, regnante Carolo anno iv, indict. vi, præsule Romanæ Ecclesiæ Sergio papa, Ribbodone Centulensi defuncto abbate, ejusdem cœnobii curam suscepit gloriosus vir Ludovicus, tam divina quam seculari prudentia ornatus. Iste ex regali prosapia oriundus fuit, et nobilitatem præclari generis in nobilitatem transtulit religionis, ut, sicut sui parentes, cognati, vel fratres purpura et diadematibus refulgebant, sic ipse in oculis Dei animi virtute splenderet. Verum antequam abbas factus fuisset, fratres nostri cœnobii regiam pietatem adierant, eique divi Augusti Hludogvici præceptum, quod super villis sancti hujus [loci] auctorizaverat, ostenderunt, supplicantes ut idipsum et ipse faceret, et super eisdem villis suæ potestatis præceptionem proferret. Carolus itaque occidentalis Franciæ rex, a quo hæc postulabantur verenter assensit, et servis Dei favens, suæ præceptionis aucto-

ritatem eisdem tribuit, his verbis descriptam:

«In nomine sanctæ et individue Trinitatis, Carolus gratia Dei rex. Si servorum Dei justis et rationabilibus petitionibus benignitatis nostræ assensum præbemus, regiæ celsitudinis opera frequentamus, ac per hoc facilius nos æternæ beatitudinis gloriam adepturos liquido cõfidimus. Quocirca noverit omnium sanctæ Dei Ecclesiæ fidelium atque nostrorum, tam præsentium quam et futurorum solertia, quia viri religiosi monachi ex monasterio Centulo, præclarissimi scilicet confessoris Christi Richarii, calminis nostri adeuntes serenitatem, obtulerunt præcellentiæ nostræ gloriosæ memoriæ domini et genitoris nostri Cæsaris Augusti Hludogvici auctoritatem, qua continetur qualiter idem dominus et genitor noster quasdam villas ex eadem S. Richarii abbatis vrbis et stipendiis eorumdem monachorum constitutas eis concesserit, atque ut nullius quandoque abbatis vel cujuscunque personæ minoratione illis subtrahantur, imperiali præceptione pleniter confirmaverit. Ac proinde oraverunt idem monachi Magnitudinem nostram, ut eandem Domini genitoris nostri imperialem auctoritatem nos denuo reconfirmare vel renovare dignaremur per præcellentiam nostræ re-  
scriptionem. Quorum denique preces clementer audivimus, et ita illis in omnibus concessisse cunctis notum esse volumus; quin etiam reverentiæ nostræ scriptum hoc speciali conditione fieri jussimus, per quod memoratas villas, hoc est Civinocurtem cum Bronoilo, Aldulficurtem, Valles, Drussiacum, Novam villam, Montem-Angelorum, Guibrentium, Bagardas, Curticellam, Crux, Langoratum, Altegiam, Sidrudem, Niviellam, Verculf, Concilium, Roconis-montem, Maris, vel quidquid ad supradicta loca præsentis tempore juste et legaliter aspicere videtur, sicut a domno et genitore nostro statutum est, usibus et stipendiis monachorum in præfato loco Christo famulantium concedimus, atque firmamus, videlicet ut nulli unquam liceat ab eorum dominio ex eisdem villis aliquid abstrahere, aut minuere, aut in alios usus convertere, nec paratas, aut lidimonium aut hostilicium, aut alias quaslibet redhibitiones præsumat ullo modo exigere; sed, sicut dictum est, eo modo atque tenore quo a piissimo imperatore genitore nostro statutum est, ita nostris et futuris temporibus secure illas teneant, et quiete possideant, quatenus eosdem Dei servos in præmisso monasterio Domino militantes pro salute ejusdem genitoris nostri, et felicitate nostra, et conjugis proleque, sive stabilitate regni nostri, incessanter piissimi judicis misericordiam implorare delectet. Et ut hæc auctoritas per futura tempora inviolabilem et inconvulsam obtineat firmitatem, manu propria subterfirmavimus, et annuli nostri impressione assignari jussimus.»

«*Signum Caroli gloriosissimi regis.*»

«Meginarius notarius ad vicem Hludovici recognovi et subscripsi.»

Data xii Kal. Junii, anno iv, regnante Domino Carolo serenissimo rege, indictione vi.

« Actum Compendio palatio regio in Dei nomine A feliciter, Amen. »

Ludovicus abbas, incipiente v, anno regni Karoli monachos suos, quibus nuperrime prælati fuerat ad regem mittit, quatenus quibusdam villis a se acquisitis et ex regio dono perceptis, suæ iterato auctoritatis præceptionem firmaret. Illi, obedienter præceptum abbatis exsequentes, regem Karolum denuo exorant, ut juxta quod suus genitor, et ipse paulo ante fecerat, regis potestatis auctoritatem reconfirmaret. Karolus, libenter ac placide obaudiens quæ orabatur adimplevit, et in hoc quoque privilegio illas notavit villas quas dudum in superiori firmaverat, adjungens illas quæ ex industria clarissimi abbatis poscebantur firmari, id est forestem cellam, et quidquid ad illam pertinebat, et B alia quædam, quæ ipsa charta liquido pandit, ita se habens :

« In nomine sanctæ et individue Trinitatis. Karolus gratia Dei rex. Si servorum Dei, etc., ut in præcedenti. Qui a benignitate et licentia dilecti propinqui nostri Ludovici abbatis ejusdem sacri cœnobii viri religiosi monachi ex monasterio Centulo, præclarissimi scilicet confessoris Christi Richarii, culminis nostri adeuntes serenitatem, etc., ut in superiori. Quorum denique preces divino intuitu, et deprecatione præfati venerabilis et dilecti propinqui nostri Ludovici abbatis clementer audivimus, et ita illis in omnibus concessisse, cunctis notum esse volumus; quin etiam reverentiæ nostræ scriptum hoc speciali conditione fieri jussimus, per quod memoratas villas, hoc est Civinicurtem, cum Bronoilo et Argovillare, Adulficurtem, Valles, Drusciscæum, Novamvillam, Montem Angelorum, Gubrentium, Bagardas, Curticellam, Crucem, Langaratum, Alteiam quæ Abbatisham vocatur, Concilium, Verculfum cum seticis in Ragineri exclusa terrisque ad eam pertinentibus, Roconis montem cum seticis et terris in Aslariis, Sacrocampo, et Petronutio consistentibus, addito manso precariæ Hegfridi post decessum ejus, Nigellam, Sidrudem, capellam in villa maris cum Mansis ad se pertinentibus; insuper et cellam, quæ Forestis vocatur, cum villis ad eam pertinentibus, quas venerabilis abbas Ludovicus auxit monachorum stipendiis, quarum hæc sunt nomina : Argubius cum colonia quæ Romangilis dicitur, et beneficiolum Nortberti et Guichaldi in eadem colonia sita; et Bonella cum beneficiis Angaltii, et Godolardi: nec non et villa quæ vocatur Sanctus Vigilus, cum Berniaco, et Accinicurte, et Euholt. Et in pago Belvacense, in loco qui dicitur Gellis sitici sex, et de vinea aripennes octo et in Rivirtsicurte seticis duobus, et de vinea aripennes sex, et in Quentvico seticis duobus; in Mosultro mansum unum; in Asco seticis tribus; in Avisnis mansum unum, ea vero conditione, ut qui beneficia ex jam dictis rebus modo habent, tandem ea retineant usquequo aut alicubi pro eisdem bene-

ficiis alia obtineant, aut post decessum illorum, nisi forte abbas pro eorum culpa ante ab eis receperit, fratres absque ulla interrogatione recipiant; et XII canonicos in eadem cella monachi sub sua cura et ordinatione in debitis et necessariis stipendiis religiose custodiant. Ex silva etiam, quæ ad eandem cellam, quæ Forestis dicitur, pertinere videtur, quæ necessaria in utilitatibus majoris Monasterii fuerint, discretione et ordinatione abbatis prævideant. Hæc autem omnia, quidquid ad supradicta loca præsentis tempore juste et legaliter, etc.

« Signum Karoli gloriosissimi regis.

« Jonas diaconus ad vicem Hludovici recognovi et subscripsi.

« Data v Kalendas Octobris anno v, Ind, vii, regnante Karolo gloriosissimo rege.

« Actum Compendio palatio regio in Dei nomine feliciter. Amen. »

#### CAPUT VIII.

##### *Ablatio S. Richarii, et relatio.*

Cœnobio Centulensi Ludovico presidente, ob malignorum timorem Danorum, quos Sequana illis alebat temporibus, multa monasteria mari finitima ac villæ secundæ pristinum amisere decorem. Quorum et hoc monasterium concussum est, in tantum ut non solum facultates ecclesiæ, verum etiam ipsum intemerabilem thesaurum, sancti scilicet corpus Richarii, contigerit fugam inire. Fratres denique, illud tollentes paucosque loci custodes relinquentes, discesserunt, et tribus circiter hebdomadibus dispersi monasterio caruerunt. Dei autem voluntate Danis discedentibus aliaque regna petentibus, fratres retulerunt sanctum Dominum in proprium locum. Revertenti patrono occurrunt Patrienses, de ejus reddita præsentia indicibiliter exultantes. Omnipotens sane, ut ampliorem sui sancti cordibus Pontivorum amorem accenderet, duo magna in ipso reddito perfecit miracula. Quidam enim nobilis Gotselmus paralyti detentus, omnium membrorum officio manebat privatus. Ille revertenti sancto confessori suorum auxilio gestatus occurrit, et mox ut ejus lecticam conspexit, statim omni malo liberatus optatam sanitatem perfectissime recepit. Alter quidam ignobilis vocabulo Magimbertus D habebatur hydropticus, inutilis ad omne opus, et nisi ab alio moveretur, uno semper residebat loco ceu truncus: hunc quidam alii submonebant, ut sancto regredienti obviam iret, et salutem suam ab illo reposceret. Negante illo et impossibilitatem ostentante, illi eum accipientes obviam sancto tulerunt. Cumque processio fratrum referentium sanctum illis e contra venisset, infirmus exclamavit a quodam se calcari, et postmodum visum est illi quod aqua calida perfunderetur, sicque ex integro sanatus est.

#### CAPUT IX.

##### *De Hruodulpho abbate comite.*

Post aliquot (16) annorum spatia mortuo abbate

(16) Post aliquot. Acherius in suo codice ad marginem hæc reperit: Post dominum Ludovicum præ-

Ludovico, abbatia Centulensis rectorem habuit egregium virum Hruodulphum, virum imperialem, et tam divina philosophia quam sæculari prudentia ornatissimum. Qui cum esset avunculus gloriosissimi regis Caroli, et tamen spreta sæculi gloria Domino ut nobilissimus nobiliter deserviret, a fratribus Centulensibus, quorum sodalis in proposito erat, abbas eligitur. Quique cum hoc officio regis precatu functus fuisset, ejusdem regis Caroli, sui scilicet nepotis, dono et prece comitatum maritimæ provinciæ suscepit quia erat, ut diximus, non solum studiorum spiritualium, sed et humanæ prudentiæ peritissimus. Ornabatur itaque nostrum monasterium Hruodulpho abbate, refulgebat res alternatim publica Hruodulpho comite. Hujus largitione Ecclesia nostra villas tunc optimas promeruit sex, quæ in sequentibus notantur. Qui etiam monachos, sicuti anteriores abbates fecerant, ad regem transmisit, ut super his villis et super aliis de quibus in posterum calumnia timebatur, suæ iterum potestatis auctoritatem firmaret, quod et factum est; nam fratres regiam majestatem adierunt, postulatum avunculi deferentes: quibus ille, ut solebat, benigne paruit, et eisdem tale præceptum confirmavit:

« In nomine sanctæ et individuae Trinitatis Carolus gratia Dei rex. Si servoꝝum Dei, etc., ut supra. Quia voluntate et licentia dilecti avunculi nostri Hruodulfi rectoris Centulensis sacri cœnobii, monachi ex eodem monasterio præclarissimi scilicet, etc. Quorum denique preces divino nutu tactus, et deprecatione præfati avunculi nostri Hruodulfi abbatis clementer audivimus, et ita illis in omnibus concessisse cunctis notum esse volumus. Quin etiam Reverentiæ nostræ scriptum hoc speciali conditione fieri jussimus, per quod memoratas villas, hoc est Civinicurtem cum Broniolo, et Arcovillare, Hardulfurtem, Valles, Druscicum cum Ecclesia Cardordense, et appendiciis suis, Novam villam, Montem Angelorum, Guibrentium, Bagardas, Curticellam, Crucem, Langoratum, Alteiam, quæ Abbatiam vocatur, Verculfum, Concilium cum manso in Vertunno, quem Teutdradus pro quodam Concambio S. Richario dedit, Niallam cum mansionile Filcariis, Roconismontem cum seticis et terris in Masfariis, Sacrocampo, et Petronutio consistentibus, necnon etiam et Sidrudem cum omnium rerum plenitudine. Insuper et hoc quod quidam homo nomine Ragembertus jure beneficiario quodam tenuit pro commutatione Forestensis celluæ, quam hactenus per auctoritatem præcepti nostri habentes tenuerunt, secundum opportunitatem, eorumque petitionem, atque consensum jam dicti avunculi nostri Hruodulfi, id est Argubium cum appendenciis suis, Longum superiorem, Spaniam, Hadardi-villarem, Habacurtem, et in Hambiaca-villa Ecclesiam unam cum mansis duobus, mansionilem unum qui dicitur Ponticulis, et in Buxide mansum unum cum sua interesse dicitur dominus Nithardus; et quia tum persecutio gravis insistebat paganorum, etiam maritima

A gritate, et quicquid ad ista aucta vel commutat supradictaque loca præsentī tempore juste et legaliter aspicere videtur, sicut a domno et genitore nostro, etc.

« Signum Karoli gloriosissimi regis.

« Æneas notarius ad vicem Hrudovici recognovi et subscripsi.

« Data 11 Kal. Martii, indict. III, anno XVI, regi Karoli gloriosissimi regis.

« Actum in Germiniacō palatio regio, in Dei nomine feliciter. Amen. »

Hruodulfus igitur venerabilis abbas et comes, postquam per aliquos annos cœnobium cum provinciis maritimis gubernavit, sed Deo vocante ex hujus mundi ludibrio emigravit, percepturus pro fidei administratione dulcia paradisi. Fratres vero de ejus morte nimium tristes, librum rotularem conficientes, direxerunt per ecclesias et loca sanctorum, dilecti Patris exitum nuntiantes, et pro ipso orari cupientes. Quod ideo placuit memorari, quia ipsius voluminis epistola nostra ætate adhuc duras inter antiqua monumenta sancti loci gratam ex fratribus facit lectionem. Ipsius itaque Epistola rotuli talis est:

« Fratres cœnobii Sancti Richarii gloriosæ memoriæ, omnibus Christi militibus Petimus omnine paternitatem vestram pro nostris fraterne gerendi defunctis, et vestrorum æque dirigi vocabula mortuorum, diemque adventus præsentis cursoris ad vos venientis per monumenta Kalendarum significari, ne fallaciæ suæ præstigiis nobis possit mentiri. Officio vero abbaticio, seu præposituræ, una cum decaniæ qui fungi videntur pariter intimare sciat. Obiit itaque apud nos dominus Hruodulfus comes, abbasque simul noster VIII Idus Januarii. Ideoque quatenus pro eo decertetis apud Dominum, ut et vos mercedem habeatis, et ille in congregatione justorum aggregetur, vestris suffultus sanctissimis optulationibus. Statuimusque justum esse ut quem Patrem habuimus piissimum, dulci filiorum amore pro eo pium Dominum incessanter rogemus. »

#### CAPUT X.

##### De Heligaudo abbate comite.

Universæ carnis viam ingresso Hruodulfo suscipit Heligaudus comes Centulensium gubernationem. Hic ex sæculari comitatu transiit ad animarum ductatum. Nam antequam abbas aut monachus foret, sæculo militavit, et etiam uxoratus filium suæ carnis reliquit, terræ quidem potestatis, sed non monasticæ servitutis hæredem, nomine Herluinum, similiter comitem. Verum si aliquis quærat cur nostras rector, abbas, et comes insimul exstiterit, reddimus quam antiquiores tradunt hac de re rationem. Eo enim tempore, permittente Deo, et peccato Christiani populi exigente, feræ nationes Danorum, aliarumque barbaries gentium persæpe Franciscos limites pervadebat, et ipsos reges ac proceres regno ora comitatum suscepit. Eadem leguntur in codice Centulensi.

deturbare et penitus interire conabatur. Pontivus, vel Wimacus, Provinciae tunc castella aut munitiones aut raro, aut nusquam habebant, et proinde per has liber ingressus ad Franciam hostibus exstebat: quod etiam in hoc opusculo gemino potest animadverti exemplo, quando scilicet dominum Nithardum sancti Angilberti filium, bello interemptum retulimus, vel quando tempore abbatis Ludovici sanctum Patrem Richarium illorum timore hinc fuisse sublatum docuimus. Revera autem nostri stipulaverunt seniores, quod et ipse Nithardus utriusque officii minister exstiterit, et quia expeditioni, non relicto regulari ordine, inserviens, ab hostibus sit occisus. Cum ergo horum canina rabies frequenti suo adventu mala gravia orbi Gallico infligeret, visum est regibus Francorum et optimatibus ut abbas Centulensis, qui magnae gloriae magnique nominis habebatur, hujus sedandae tempestatis onus exciperet, quia et in ipso loco sancto magnae generositatis viri habitabant, et qui, tam pro bonorum immensitate quam pro parentum militum numerositate, magna et fortia aggredi possent. Nec enim unquam aliquis de nobilibus loquens aliud nobilius quaesivit, si sancti Richarii monachorum nobilitas ei nuntiata fuit. In hoc enim caenobio duces, comites, filii ducum, filii comitum, filii etiam regum educabantur: omnis sublimior dignitas, quaquaversam per regnum Francorum posita, in Sancti Richarii monasterio se parentem habere gaudebat. Tali igitur qua diximus ratione quidam nostratum abbatum comites insimul erant et abbates, qui et generosae parentilitatis lumine emicabant, et sacrae regulae servatores, in ipsis etiam exercitiuum turmis ante Dei oculos habebantur.

Abbas ergo Heligaudus simulque comes, cum hujus caenobii moderator existeret, cuidam militari viro Rollenicurtem, et alia quaedam, proh dolor! quae nuper a duce Hugone noster receperat locus, in beneficium sub certi temporis denuntiatione tradidit: cujus facti precaria cartula a nobis habetur (17). Sed nihil eorum hic ponimus, quae non honoris augmentam, quin potius materiem doloris praestarent; qui etiam post aliquot annorum exhibitam abbatiae comitatus administrationem humanis rebus excessit (18); nec comitatus curam jam abbatibus agendam reliquit, quia hanc filius ejus Herluinus suscepit. Verumtamen hujus Heligaudi comitis leges, quas in saecularibus proposuit, adhuc a provincialibus tenentur, sciuntur, servantur.

#### CAPUT XI.

*De domno Guelfone abbate, et translatio capitis sancti Richarii.*

Illo itaque mortis eventu substracto, abbatem habuimus et vere Patrem virum regali genere procreatum, nomine Guelfonem. Quantae vero strenuitatis et probitatis fuerit dominus iste, non paucis potest explicari relatis. Verumtamen bonitatem illius animo insitam hinc quisque lucide capere potest,

(17) Anno Karoli xx.

A cum sicut sequentia docebunt, erga S. Richarium fidelis ac devotus, erga subjectos benignus, erga principes semper exstiterit amatus. Hic ob expertam in se prudentiam, et religiositatis devotionem sanctae martyris et virginis columbae apud Senones sitae, sicut et noster, abbas permansit. Ea autem quae sub ipso ejus regimine gesta fuisse inveniuntur, referri debent, ut et in his quoque nobilitas viri liquido perpendatur.

B Anno igitur Dominicae Incarnationis 864, indictione xii, mense Octobri, die vi Kalend. Novembrium, translatus est ab ipso abbate, vel a fratribus gloriosum caput S. Richarii de capsula lignea in capsam argenteam, auro gemmisque redimitam. Siquidem cum, ut supra dictum est, barbarorum impulsu patria vastaretur fratresque fugere cogentur, fecerant capsam ligneam, in qua caput beatum S. Richarii condiderant, ut facile et leviter secum possent quaquaversum portare. Data vero quiete, et hostibus fugatis, Odulfus venerabilis monachus sancti ejusdem habebatur aedituus; qui dum ardentis animo sacratissimum Patrem omni honore prosequeretur, ex thesauris Ecclesiae auro et argento pretiosisque lapidibus abundantissime eam capsam paraverat, ubi chari patroni caput de lignea transmissum narramus. Quod dum fieret, contigit adesse unum e monasterii famulis, nomine Geraldum, qui lumine oculorum ante annum et dimidium fuerat Dei permissu orbatus. Transfertur sanctus, ille orans solo tenus jacet, dum sancti caput veneranter reconditur, istius oculis se lux peregrina refudit. At memoratus custos in ipsam quam diximus capsam multas sanctorum reliquias cum sancti capite reposuit, de quibus paulo post pauca referemus. Sed quia pietas regum multa nobis contulisse deprehenditur, ad illorum facta paulisper stylus revertatur.

#### CAPUT XII.

*De regibus et de reliquiis quas Odulfus custos undecunq̄ meruit.*

In superioribus recognoscat nos lector dixisse Hludovicum filium Augusti Hludovicici, post habitum cum fratribus certamen, Noricorum et Alemannorum, Austrasiorum quoque et Saxonum ac Hunorum regna percepisse, quae postquam xliii annis strenue gubernasset, jamque sibi de sepultura cogitandum attenderet, tribus filiis regnum suum partitus est, et Carlomanno quidem dedit Noricam, id est Bajoariam, et Marchas contra Sclavos et Langobardos. Hludovico vero Turingiam, Austrasiam, Francos, et Saxoniam dimisit. Carolo quoque Alemanniam, et Curgualam, id est Comitatum Cornugalliae reliquit. Anno autem Incarnationis Christi 865, ind. xii, post Paschalem festivitatem haec regnorum partitio facta est. Ipse tamen Hludovicus super filios suos feliciter principatum tenuit postea per xi annos; sicque mortuus est.

Eo igitur anno quo filiis regna contulit, Odulfus

(18) Obiit iii Non. Novembris.

custos ecclesie S. Richarii petiit venerabilem Hilmeradam Ambianorum presulem, ut sibi ad honorem Dei et ob amorem fratrum suorum aliquam portionem Reliquiarum donaret. Quod ei divina gratia illustratus, animo cessit libenti, atque diem qua pro eis mitteret statuit. Prædictus vero custos discipulum suum Samuhelem presbyterum Ambianis misit, qui perceptas ab episcopo reliquias Idus Junii Centulo deportavit, videlicet ex casula sancti Firmi, quam habuit indutam cum interficeretur pro Christo, et de ossibus poplitem beatorum martyrum Fusciani, Victorici, atque Gentiani; necnon et partem anterioris digiti famosissimi honorati confessoris Christi. Tunc religiosissimi fratres obviam e monasterio procedentes, et terra tenus adorantes, exceperunt illas cum ingenti gaudio ac summo honore, et in capsam qua sancti Richarii caput beatum servabatur reposuerunt.

Eodem anno petiit ipse ædituus sancti fratres Judoci ut sibi pro charitate ex ipsius sancti corpore aliquid largirentur: at illi exsultantes quod apud se haberetur unde a Centulensibus potuissent rogari, memorato custodi citissime paruerunt, et medietatem digiti de eodem sancto ei contulerunt, quem, ut moris erat, nostrates monachi honoranter exceperunt, et in capsam sæpefatam cum sancti Richarii capite Idus Decembris posuerunt.

Sequenti etiam anno idem monachus rogavit a fratribus cœnobii Fontanellæ, quod nuperrime fuerat populatum, ut ex corporibus beatorum Guandregisili et Ansberti sibi et loco nostro tribuerent quantulamcunque partem. Acceptas ergo sacras reliquias legatus æditui, ossa scilicet et cineres, Centulo 11 Idus Februarii intulit, quæ a fratribus cum honore susceptæ et in capsam sæpe dictam reconditæ sunt.

Præfatus custos Odulfus oravit quamdam abbatissam euntem Valentianam ad placitum Karoli regis, quo sibi suo precatu obtineret aliquid donari ex reliquiis almi martyris Salvii a custodibus ejusdem sancti. Quæ ubi ad locum venit, non immemor acceptæ precis, impetravit ab ejusdem loci alumnis, quorum rector erat ejusdem abbatissæ filius, nomine Hugo, ex reliquiis jamdicti martyris portionem, ex sanguine scilicet una cum capillis ejus; sed et partem manicæ quam habebat vestitam tempore Dominici sacrificii. Quæ 14 Non. Maii Centulo allatæ atque a fratribus reverenter exceptæ ac in præscriptam capsam honeste conditæ sunt.

Anno quoque Incarnationis Domini nostri Jesu Christi 866, ind. XIII, obtinuit custos sæpedictus apud Hudonem Belgivagorum præsulem intercessu Hilmeradi præpositi Sancti Luciani martyris, quo sibi aliquid e suis reliquiis dependere dignaretur. Legatus itaque illo veniens, a jamdicto episcopo reliquias ex capillis S. Luciani, et de veste ejus, nec non de corpusculo sancti Justi os quoddam accepit, attulitque ad cœnobium Centulum 11 Idus

Junii, quas fratres cum hymnis et laudibus adorantes exceperunt, et cum capite sancti Richarii Pontivorum Patris condiderunt.

#### CAPUT XIII.

##### *Privilegium Hludovici de Civinocurte*

Post hæc vero anno sequenti (867), ind. xv, cum honestissimus abbas Guelfo Cœnobium Centulense modeste ac religiose gubernaret, Villam sanctissimi Patris Richarii, Civinocurtem vocabulo, contigit peditum equitumve frequenti transitu nimis gravari. Quod pius rector pervidens, et reputans quod, si res insolesceret, nimietate divertentium deleteretur villa, accessit ad regem Hludovicum, qui ante ferme triennium fuerat a patre rex statutus; et deprecatus est, ut propriæ auctoritatis præceptione inhiberet ne aliquis commeantibus peditum equitumve villam jamdictam causa hospitandi intraret. Cui venerabili abbati, uti dilecto parenti, rex jamdictus annuit, et ad ejus petitionem tale præceptum firmavit:

« In nomine Domini Dei æterni, et Salvatoris nostri Jesu Christi, Hludovicus misericordia Dei rex. Notum sit omnibus sanctæ Dei Ecclesie fidelibus, et nostris, præsentibus scilicet atque futuris, quoniam Guelfo venerabilis abbas et consanguineus noster charissimus, ad nostram accedens serenitatem, precatu est ut propter hospitem oppressionem facere juberemus præceptum nostræ auctoritatis ex villa fratrum Sancti Richarii nomine Civinocurte, quatenus nemo ibi mansionaticum faciat, nec in hostem vadens, nec iterans, sed libera sit jam dicta villa ab omni oppressione hospitem, et libere possit suis senioribus deservire. Nos itaque ejus petitionibus assensum præbentes propter amorem Dei, et reverentiam prædicti loci, et remedio animæ nostræ, et ob jam dicti abbatis Guelfonis charissimam consanguinei nostri dilectionem, ita et fecimus. Præcipientes igitur jubemus per hoc præceptum nostræ auctoritatis ut nullus in prædictam villam ex omni regno nostro introeat causa ullius mansionatici sine voluntate prædictorum fratrum, sed libere ab omnium hospitem oppressionem maneat sine ulla resultatione. Si quis vero hoc nostrum præceptum infringens quidpiam sine licentia fratrum ex prædictis fecerit, argenti libras xxx coactus exsolvat. Et ut hæc nostræ concessionis auctoritas per omnia tempora inviolabiliter ab omnibus conservetur, annuli nostri impressione subter eam sigillari jussimus.

« Audacher notarius ad vicem Gauzlini recognovit et subscripsit.

« Datum 11 Kalend. Januarii, indictione xv, anno 11, regnante Ludovico gloriosissimo rege.

« Actum Compendio palatio in Dei nomine feliciter. Amen. »

#### CAPUT XIV.

##### *Item de Odulfo, et reliquiis.*

Hoc eodem anno eademque indict., Odulfus jannuus sanctæ ædis almi Richarii, quæsitivus a fratribus Se-

nonensibus ex monasterio sanctæ Columbæ virginis, coram Guelfone gratia Dei utriusque loci abbate, ut per ipsius assensum et iussionem aliquid sibi impertirent e corpore prædictæ virginis; nam eorumdem fratrum aliqui tunc temporis Centulo morabantur. Qui precatis libentissime faventes id se impleturos dixerunt, si Christo protegente proprium incolumes possent revisere locum; quo postquam venerunt, et cæteris fratribus suis Centulensium preces intimaverunt, responderunt illi cum magna devotione, si aliquid ex loco illorum procedere ad honorem famosissimi loci quivisset, cum omni liberalitate se tribuere velle. Sumpserunt itaque ex sacro corpore virginis martyrisque os ex humero, quod adhæret scapulæ, et ad cœnobium B. Richarii miserunt. Monachi autem ejusdem loci, gratificum donum excipientes et Deo glorificum melos reddentes, reposuerunt illud in gremium capsæ auro gemmisque ornatae, ubi et conditæ sunt aliæ reliquæ cum glorioso capite beatissimi Richarii.

Eodem anno venerabilis Hruodum abbatissa, Centulensium casta dilectrix, attulit ad monasterium Sancti Richarii reliquias sanctorum Patrum, scilicet Aratoris, sancti Pauli, sancti Mauri, sanctique Salvii confessoris episcopi, quas fratres ejusdem loci reposuerunt 11 Kal. Aprilis in capsam qua conditæ sunt cæteræ sanctorum reliquæ.

In eodem vero Christi Incarnationis anno contigit quemdam e fratribus nostris, Samuhelem nomine, limina Sancti Dionysii attingisse, quo impetravit apud quemdam presbyterum civitatis Parisiæ quoddam ossillum ex corpore sancti Viti martyris; quod etiam Centulum misit, quodque a fratribus xv Kalend. Maii susceptum, et in superiori capsam decenter positum est.

Nicolao papa Romanæ Ecclesiæ præsidente, quidam almi Richarii monachus, homo prudens, nomine Ansegisus, imperio Karoli gloriosissimi regis missaticum tulit ipsi summo pontifici, pro communi utilitate sanctæ universalis Ecclesiæ catholicæ. Qui Ansegisus munificentia tanti viri honorifice susceptus, et eis propter quæ missus fuerat allegatis, a quodam impetravit Romano, tum prece tum præmio, reliquias sanctorum, corpus scilicet S. Joannis Martyris pene totum, nec non et brachium S. papæ Urbani, sanctique brachium Alexandri quinti, apostolicæ sedis successoris; simulque caput B. Felicitatis, una cum quatuor filiorum ejus reliquiis, atque reliquias sanctorum plurimorum, quorum ob multitudinem nomina non recensemus. Has igitur secum referens divitias, monasterii proprii intulit gazophylaciis. Examen denique monachorum obviam eziens, et pronis in terram corporibus in modum crucis adorans, Kal. Decembris easdem excepit, et cum capite sanctissimi Richarii honorifice collocavit.

Odulfus venerabilis iterum obtinuit a quodam Sancti Mauricii ministro, qui his forte diebus Pontivo habebatur ut ex sacro jamdicti sancti corpore

A quidpiam percipere mereretur. Cujus probitati ille digna rependens, largitus est ei quamdam portunculam de sacratissimo capite gloriosi martyris Mauricii, et partuculam de camisia sancti Exuperii sanguine infectam, qua vestitus erat quando pro Christo martyrizatus est: quibus reverenter acceptis, facta est pars capitis sancti Mauricii cum jam dicta portione interulæ sancti Exuperii, concapsalis capiti beati Richarii.

## CAPUT XV.

*Privilegium Karoli, de Hasloas.*

Regnante glorioso rege Karolo Hludogvici prioris filio anno xxviii, indict. 1, qui erat Dominicæ Incarnationis annus 868, venerabilis Guelfo Centulensium Pater exoravit ejusdem regis majestatem, ut villam Hasloas, super Somena fluvio sitam, sua præceptione auctorizaret perpetuo ea ratione habendam, ut nullus abbas, vel quilibet alter, ab illa quidpiam ex appendiciis subtraheret, aut aliorum quam in usus fratrum delegaret. Annuit ei rex gloriosus; et pro hac ratione tale condidit præceptum:

In nomine sanctæ et individue Trinitatis. Karolus gratia Dei rex. Si fidelium nostrorum justis ac rationabilibus postulationibus, quas pro sacris locis sibi commissis nostræ sagacitati intimaverint, assensum præbemus, easque ad effectum perducimus, profuturum nobis ad præsentis vitæ curricula felicius transigenda, et ad futuræ beatitudinis præmia facilius obtinenda non dubitamus. Comperiat igitur omnium fidelium sanctæ Dei Ecclesiæ, nostrorumque præsentium ac futurorum industria quia dilectus nobis Guelfo venerabilis abbas monasterii Centuli, ubi S. Richarius egregius confessor corpore quiescit; ubi etiam turma monachorum Deo jugiter militare dignoscitur, nostram supplicavit celsitudinem, ut quasdam res ejusdem abbatiæ, id est in pago Ambianensi super fluvio Sominae villam quæ dicitur Hasloas, cum farinariis et piscatoriis, et omnibus sibi pertinentibus, usibus ac stipendiis eorumdem monachorum, ad sui etiam refugium deputaremus, et nostræ auctoritatis præcepto perpetim habendam confirmaremus; res etiam alias, usibus ac stipendiis eorumdem monachorum deputatas, et præceptis piæ recordationis genitoris nostri Hludogvici serenissimi Augusti et nostris confirmatas, iterum nostræ celsitudinis auctoritate corroboraremus. Cujus justis ac rationabilibus petitionibus faventes, hoc altitudinis nostræ præceptum fieri eisdemque monachis dari jussimus per quod præcipimus atque firmamus ut omnes res illis deputatas, et auctoritatibus genitoris nostri et nostris corroboratas, sicut in eisdem præceptis continentur, absque alicujus abbatis contradictione aut minoratione firmiter teneant, ordinent atque possideant, et præfatam villam quæ dicitur Hasloas, cum domibus, ædificiis, terris, silvis, pratis, aquis aquarumve decursibus, farinariis, piscatoriis, mancipiis utriusque sexus desuper commanentibus, vel ad eandem villam juste pertinentibus, plenaque integritate ad sui refugium deputamus, et

hoc auctoritatis nostræ præcepto confirmamus, ita ut nulli rectorum ejusdem cœnobii liceat ex omnibus rebus quidquam subtrahere, aut minuere, aut in alios præter, quos constituimus usus retorquere quatenus ipsi monachi liberius Deo famulentur, et pro nobis, conjuge, et prole, totiusque regni nostri statu continuis precibus Dei misericordiam implorent. Ut autem hæc nostræ auctoritatis præceptio inviolabilem obtineat firmitatem, manu propria subter eam firmavimus, et annuli nostri impressione signari jussimus.

« *Signum Karoli gloriosissimi regis.*

« Frotgarius notarius ad vicem Gozlini recognovi et subscripsi.

« Data vi Idus Decembris, ind. 1, anno xxviii, regnante Carolo gloriosissimo rege.

« Actum Carisiaco palatio regio, in Dei nomine feliciter. Amen. »

#### CAPUT XVI.

##### *Donatio Caroli de Vallis-Villa.*

Deo autem instigante, et fratrum religiositate id promerente, non suffecit isti potentissimo regi ea indulgere, quæ super prædiorum et villarum confirmatione poscebantur, sed sua sponte illa etiam loci victus amore concessit quæ nunquam a quoquam rogarentur, tum quia opus non erat reddito abundante, tum quia alia multa præstantem id non rogare fas erat. Donavit igitur cœnobio Centulo pro suæ remedio animæ villam in pago Belvacensi sitam, Vallis nuncupatam, super cujus deditione talem firmavit præceptionem :

« In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis Carolus gratia Dei rex. Quidquid locis divino cultui mancipatis largiendo conferimus, profuturum nobis ad præsentis vitæ curricula feliciter transigenda et ad æternæ beatitudinis præmia facilius obtinenda non dubitamus. Comperiat ergo omnium sanctæ Dei Ecclesiæ fidelium, nostrorumque, præsentium ac futurorum, solertia quia, ob Dei et S. Richarii egregii confessoris amorem et honorem, complacuit celsitudini nostræ pro nostrorum absolute peccaminum, usibus et stipendiis monachorum in monasterio ejusdem S. Richarii, ubi ipse sanctus confessor corpore quiescit, ubi etiam Guelfo abbas esse dignoscitur, Deo militantium, quasdam nostræ proprietatis res et mancipia largiri, et largiendo delegare, id est in pago Bellovacensi, in villa quæ dicitur Vallis, seticum indomnicatum habentem quadrellos cxxx, et de vineis bunuaria xxx, et de arabili terra bunuaria xxi, et de prato bunuaria ii, et quadrellos xlvi, et de silva bunuaria xx, et de conciso bunuaria v, et quadrellos ii, et de marisco quadrellos cx, et de alnido bunuarium i, et farinarium i, et mansellos iv, habet unusquisque bunuaria iii, et alios mansellos ii, habet unusquisque bunuaria iii, et dimidium. Unde hoc altitudinis nostræ præceptum fieri, et eisdem monachis dari jussimus, per quod præfatas res et mancipia, cum domibus, ædificiis, vineis, terris, silvis, pratis pascuis, aquis, aquarumve decursibus,

A mancipiis utriusque sexus desuper commanentibus, vel ad easdem res juste pertinentibus, farinaria, omnique integritate ejus largimur, et largiendo conferimus, ita ut nulli rectorum ejusdem monasterii liceat ex eisdem rebus quidquam subtrahere, etc., ut supra. Sigillari jussimus. »

« *Signum Karoli, gloriosissimi regis*

« Frotgarius notarius ad vicem Gozlini recognovi et subscripsi.

« Data vi Kalend. Aprilis, ind. 1, anno xxvii, regnante Carolo gloriosissimo rege.

« Actum Silvanectis civitate in Dei nomine feliciter. Amen.

#### CAPUT XVII.

##### *Donatio ejusdem de Bersaccas cum privilegio.*

B Guelfo venerabilis, Deo dignus, et omnibus amabilis, ubi comperit regiam erga sanctum locum munificentiam, simulque quia, ut jam patuit, ejus consanguineus erat, ex amore sumens audaciam atque fiduciam, hortatus est sæpefatum regem Carolum, ut ad laudem et amorem Dei, ac sancti venerationem Richarii, quem Dei amicam miracula crebra testabantur, aliquid adhuc Centulensibus fratribus impartiretur, quo et Deum sibi placibilem per sancti merita faceret, et ejusdem loci honorem in aliquo augmentaret. Salubriter certe insinuata, salubrius sunt perfecta; nam hortatus dilecti cedens parentis, donavit iterum S. Richario villam juxta monasterium positam, quæ Bersaccas dicitur, pro cujus largitione tale auctoritatis suæ testimonium confecit :

C « In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis, Carolus gratia Dei rex. Si locis divino cultui mancipatis aliquid competentium subsidiorum conferimus, id nobis prodesse ad sanctorum eorumdem suffragia consequenda eorumque precibus ad misericordissimam pietatis Dei clementiam adipiscendam procul dubio confidimus. Qua propter omnium sanctæ Dei Ecclesiæ fidelium, et nostrorum, tam præsentium quam futurorum, solertia noverit quia nos ob emolumentum nostræ salutis, deprecante Guelfone monasterii Sancti Richarii præcipui confessoris abbate, præcepto nostræ auctoritatis delegamus quemdam locum, Bersaccas nomine, in pago Pontivo, haud secus monasterio ipsius confessoris, ad luminaria scilicet prænotata ecclesiæ perpetuo ritu subministranda, et quasdam res quæ juris ipsius ecclesiæ esse noscuntur, eo videlicet tenoris pacto, quatenus deinceps sub manu ministrorum luminaria coram præcipuo illo confessore, reliquiisque sanctorum illic degentium sint administrata. Unde hoc præcellentis nostræ præceptum fieri jussimus, ministroque huic præposito dari, per quod prædictas res omnes, cum ecclesia scilicet inibi fundata, et silvis, pratis, pascuis, molendinis, aquis, aquarumve decursibus, et omnia quæ ad ipsum locum Bersaccas scilicet juste et legaliter pertinere videntur, præfato sancto loco largimur. Statuentes quatenus ex hac opulatione tria continue luminaria coram capite sæpe dicti præcipui confessoris reliquiisque sanctorum ardeant,

et annotata translatione sanctorum reliquiarum illi conditarum, quæ evenit iv Non. Decembris, commemoratione sanctorum et commercio suorum præmiorum fratribus ibi Deo militantibus refectio cibi et potus congruæ opulentia eorum exhibitione subministraretur, qui res easdem in prædicto monasterio regendas et ordinandas perceperint. Et ne quis ab hodierna die et deinceps hanc prædictam villam Bersaccas ab obsequio divini cultus subtrahere quocunque molimine attentet, aut inde dona, vel quasdam exhibitiones extorquere præsumat, sed sicut statutum est inviolabiliter manere contendat, ante divinum conspectum prædicto patrono et collegis suis circumstantibus precamur; æd perpetua hujus stabilitatis tranquillitate potiti ipsius loci ministri et prætaxata luminaria indesinenter, et refectionem fratrum annuatim administrent. Et pro nobis, conjugè, prole, regniq; stabilitate Domini misericordiam jugiter obsecrando deposcant. Ut autem hæc nostræ roborationis et largitionis auctoritas plenior in Dei nostri nomine obtineat stabilitatis vigorem, manu propria subterfirmavimus, annulique nostri impressione assignari jussimus.

« *Signum Karoli gloriosissimi regis.*

† Hildeboldus cancellarius ad vicem Gozleni recognovi et subscripsi.

« Data iv Kalendas Junii, indict. i, anno xxviii, regnante Carolo gloriosissimo rege.

« Actum Carisiaco palatio in Dei nomine feliciter. Amen. »

#### CAPUT XVIII.

##### *De miraculis S. Richarii.*

Sed nunc ad S. Patris nostri opera recurrendum est, ut nostris opusculis per se nimis insulsis quasi condimentum divinitatis ex eis conferatur. Eo enim tempore femina paupercula detulit filium suum ante annos quatuor natum ad suffragia patroni nostri, jam per duos annos omni corpusculo contractum; et ubi pio medico ejus causam commisit, illico virtute meritorum sancti amissam recepit sanitatem. In Wilcassino pago homo grandævus et pauper habebatur in villa Floriaco, cui a die nativitatis in reliquum fuerat negata omnimodi sermonis facultas. Huic diva miseratio in visu persuasit sanctum requirere Richarium, usum loquendi illum posse dare confirmans. Credulus ille dictis intimatum requirit archiatrum: quo invento cæleste mox sensit antidotum; nam in sancti Patris solemnitate damnata taciturnitate nativa, linguæ loquacis accepit officia. Puer nomine Dodigerus mutato jure nascendi in hanc lucem contractus, et distortus confuso membrorum ordine processit; fuit vero Rothomagensis indigena territorii. Verum ejus genitor multiformi nuntio cognoscens potentiam et pietatem Pontivorum patroni Richarii, et se ejus beneficiis uti posse non desperans, sustulit illum ad cœnobium nostrum in sancti magna festivitate. Et quia fidem habuit, spes eum præsumpta non fefellit; nam cum in ecclesia astans filium in brachiis teneret,

A a superno respectu sanatus est. Contigit eo tempore Danorum catervam de palatia domni Karoli regredientem, et Anglicos sinus repentem, per hoc monasterium habuisse comæatum: Nemo autem putet istos modo fuisse, quorum violentiis et prius et postea patria depopulata est nostra; nam isti gratia legationis forsitan pacificæ regiam petierant duce Ansleico aulam. Itaque in regressu hoc sanctum cœnobium pervium habentes, gratia orandi intraverant basilicam hi quos fides Christiana illustrabat, cum quibus unus intravit paganismi adhuc errore obsessus. Qui Deo omnipotenti vel sanctis ejus nullam exhibuit reverentiam, sed curioso agens cœpit perlustrare sacrarum ædium diversoria, volens aliquid videre unde nostræ fidei cultoribus posset insultare: quam ejus præsumptionem malitiosam divina extemplo prosecuta est censura, per quam coactus est bono suo fieri Christianus, ne amplius malo suo illi dominaretur zăbulus. Nempe cum perscrutata basilica exiisset, et illo usque venisset, ut mari se navigio transvehendus committeret, cœpit omni sua virtute destitui, molestia etiam corporis et angore ingenti affatim gravari. Cumque jam oculos in mortem clauderet, propinqui ejus sortilega indagine quæsiverunt pro qua re tam fortiter torqueretur. Deprehendunt fuisse causam quod S. Richarii paganus intravisset basilicam; quod ita sibi videri jam et ipse fuerat confessus. Spondet itaque, si reddatur sanitas, se Christianorum necem in æternum non appetere, et ipsum ritum suscepturum se fore. Quatuor quoque fila argentea unumque aureum, suæ longitudini cœqua tendere fecit, et pro devotione B. Richario mitti rogavit, addito tot candelarum numero quot ibidem aharia perviderat. Quæ ut fieri statuit, statim propitio Deo totius mali levamen accepit, et deinceps molestiam ex hoc non perulit.

#### CAPUT XIX.

##### *De abbate Karlomanno; et donatio Durcapti.*

Igitur sanctissimo Guelfone abbate felici excessu mortalia cuncta superante, felicissimi nostrates monachi regium Abbatem nomine Karlomannum sortiantur, qui bonus boni successor exstitit. Hic gloriosissimi regis Karoli filius fuit, et imperialem nobilitatem sanctitatis et pietatis executione felici animo vicit, qui ab eo tempore quo sanctum suscepit ordinem, omni humilitate semper itatenus fuisit, ut ipsa summa et excellens generositas nullam in eo conciperet mentis ignobilitatem; sed sicut genere, ita et virtute magnificus Pastor eligeretur; quippe qui suo splendore ad se traxerat dignitatem. Nemo autem indignum putet quod dicimus regis filium nostrum fuisse abbatem, quoniam tunc temporis S. Richarii abbatia omnium rerum affluentia, et ipsius dominationis elegantia, et certe militarium virorum servitiis cujuspiam episcopi præcellebat dignitatem. Postquam vero is abbas statutus est, placuit ei genitorem Carolum adire, et ut pro sui amore S. Richarii bona augeret, rogare. Vadit ita-

que dulcissimus filius ad eharî curiam genitoris, et quid animi habeat constetur. Pater amplectitur illum, percipit vota, et contra sæcularis potentia consuetudinem exsultat se videre filium monachum et abbatem, qui certe facile potuisset ducatus vel regni infulis decorari. Exsultat Karolus de filio quod caduca contempserit; lætatur et filius quod patrem suo proposito non adversantem, quin omnino faventem attendit. In illa vero militum descriptione quæ superius inserta est, invenitur Hungarius miles Durcaptum villam ex beneficio Centulensis abbatis Herici tenuisse; qui quoniam mortuus erat, nullumque hæredem, qui contra tenere eam posset, reliquerat; si quidem tanta nostrorum auctoritas, tantusque timor ac reverentia habebatur, postulavit abbas Karломannus, ut jam dictam villam Durcaptum præceptione sua stabiliret genitor pius, quatenus nec beneficiarie, nec alio modo a domino fratrum cuilibet donata subtraheretur, sed sancto monasterio proprie deinceps serviret. Ut hæc autem peteret, ratio fuit talis: Domino adhuc vivente Guelfone donaverat idem rex Sancto Richarîo villam Bersaccas, statueratque etiam scripto, ut ex reditu ejusdem tria in perpetuum ante gloriosum sancti Richarii caput luminaria arderent: hoc autem addendum censebat Karломannus hic venerabilis abbas, ut etiam ad pedes patroni eximii tria itidem ex dono patris luminaria semper arderent, et omni nocte ante unumquodque altare una lampas statueretur. Quod et factum est; nam gloriosus genitor dilecti nati postulatis assensiscens, quicquid rogarat velociter mandat impleri; tale super his edictum confirmans:

« In nomine sanctæ et invidiæ Trinitatis, Karolus gratia Dei rex. Cum precibus fidelium nostrorum debite favemus, consequentius procul dubio videtur ut piis monitis liberorum nostrorum assensum præbere saluberrime non abnuamus. Igitur noverit omnium sanctæ Dei Ecclesiæ fidelium, nostrorumque, tam præsentium quam et futurorum, industria quia dilectissimus filius noster Karломannus monasterii Sancti Richarii abbas, ad nostram accedens magnificentiam suppliciter expetiit, quatenus per auctoritatis nostræ præceptum ad luminare ipsius sacrosancti confessoris Christi Richarii, quamdam villam ipsius ecclesiæ, Durcaptum nomine, quam Hungarius jure beneficiario quondam habuisse dignoscitur, cum omni sua integritate concedere, et consentire ad serviendum Deo jugiter dignaremur. Cujus precibus ratis et rationabilibus assensum præbentes, hoc celsitudinis nostræ præceptum fieri, et altari jam fatæ ecclesiæ dari jussimus, per quod memoratas res cum plenissima sui integritate, cum terris scilicet cultis et incultis, silvis, pratis, pascuis, molendinis, aquis, aquarumve decursibus, et universis legitimis terminationibus seu appendiciis, hac conditione perpetuo ritu famulandas concedimus,

(19) Pagano. Id est Normanno.

A quatenus ad pedes sanctissimi confessoris, pro nobis, proque anima quondam charissimæ conjugis nostræ Yrindrudis, seu et pro prædicto charissimo filio nostro Karломanno, et fratribus ejus, tria luminaria olei assidue ardeant. Insuper huic piæ institutioni, ut unumquodque ipsius Ecclesiæ altare proprium singulis noctis habeat luminare, addimus in villa Encra mansum et molendinum unum, usui horum luminariorum perpetue servandum; necnon et usibus fratrum in villa Hasloas molendina duo, quæ notarius in beneficio habuisse dignoscitur: quam villam jam nostro præcepto his ipsis fratribus integerrime contuleramus, seu etiam ad portam ipsius monasterii villam Anisceias; et in Hamingi-monte, hoc quod Atto et Otgerus habuerunt, precibus supplicantis filii ejusdem nostri Karломanni perpetue serviendum conferimus, conferentesque concedimus. Præcipientes ergo jubemus, jubentesque, omnimodis rogamus, ut nullo per successionem abbatum, rectorumque abbatie hujus res prædictas in nullos alios retorquere audeant, sive attentent usus, sed propria stabilitate his, quibus statuimus deservire concedant, atque consentiant nemine refragante, locis quatenus hæc dispositione, sanctique confessoris Christi Richarii prece, Domini misericordiam habeamus propitiam, et anima conjugis nostræ Yrindrudis perpetuum obtineat quietem, et filii nostri jugem stabilemque salutem. Ut autem hæc nostræ assensionis seu roborationis auctoritas firmiorem per futura tempora obtineat stabilitatis vigorem, manu propria subter eam firmavimus, et annuli nostri impressione assignari jussimus.

« Signum Karoli gloriosissimi regis.

« Hildeboldus notarius ad vicem Gozleni recognovi et subscripsi.

« Data xviii Kalend. Februarii. ind. iii, anno xxx, regnante Carolo rege; et in successione regni Lotharii anno i.

« Actum Aquisgranii palatio in Dei nomine feliciter. Amen. »

#### CAPUT XX.

*Deregibus Francorum, et de Guaramundo Pagano (19), sub quo Ecclesia nostra combusta est.*

D Multis et grandibus Caroli regis beneficiis huic loco, ut jam clarum est, impensis, justum videtur de temporali ejus felicitate paucula recitare; ut quia quam liberalis fuerit erga loca sanctorum, nostri loci exemplo monstravimus, quantum a Deo sit exaltatus recenseamus. Anno regni sui xxxvi. Italiam pergeas, ad limina beatorum apostolorum Petri et Pauli causa orandi pervenit, ibique ab omni Romano populo imperator eligitur, et a Joanne papa in imperatorem consecratur viii Kal. Jan., anno incarnationis Domini 875. Indeque Galliam prospere reversus est. Hic præter ea quæ dudum construxit ampliavit, aliqua sancta loca instauravit; quibus

hodieque Christi laus et gloria pollet decenter. Anno quoque regni sui xxxviii, et imperii inchoante iii, Italiam iterum perrexit. Inde dum repedit, trans-censo Ciniso monte, præsentis luminis caruit visu iii Non. Octobris, indict. x, anno Domini nostri Jesu Christi 877, successitque in regno filius ejus Hludovicus. Præterea Karломannus (20) ejusdem Karoli filius Centulensium abbas decurso præsentis vitæ cursu feliciter migravit e sæculo.

*Aurea sceptrâ tibi sors, Karломanne, parabat,  
Ut morum, generisque simul probitate cluenti.  
Omnia sed spernens nihilum quandoque futura,  
Gaudeat æterni gestans insignia regni.*

*Hæc sunt, Christe, tuis quæ donas præmia sanctis,  
Ut te percipiant, qui te super omnia querunt.*

Porro frater ejus rex Hludogvicus, anno regni sui ii, necdum expleto, mortuus est Compendio palatio, v Idus Aprilis.

His sane temporibus, qui post venerabilem Carlomannum huic sancto loco præfuerint, nulla certa intimat narratio. Fuerunt tamen penes hæc tempora nostri loci abbates Herebertus atque Hedenolbus egregii æque viri; sed et Hugo atque Girardus magnæ sanctitatis viri, qui quantum temporis in regimine protraxerint quibusve terminis hujus vitæ auram excesserint, nullis antiquorum docemur monumentis.

At post mortem Hludogvici, filii ejus Hludogvicus et Karломannus regnum inter se dispertiunt. His ergo regnantibus, contigit Dei judicio innumerablem barbarorum multitudinem liffites Franciæ pervadere agente id rege eorum Guaramundo, qui multis, ut fertur, regnis suo dirissimo imperio subactis, etiam Franciæ voluit dominari, persuadente id fieri quodam Esimbardo Francigena nobili, qui regis Hludogvici animos offenderat, quique genitalis soli proditor, gentium barbariam nostros fines visere hortabatur. Sed quia quomodo sit factum non solum historiis, sed etiam patriensium memoria quotidie recolitur et cantatur, nos pauca memorantes, cætera omittamus, ut qui cuncta nosse anhelat, non nostro scripto, sed priscorum auctoritate doceatur. Enimvero jam dictæ gentes cum nostris oris proximantes omnibus perniciosam indicerent vastationem, Hieremias monachus, et thesaurarius sancti Richarii, homo nobilis, nec solum claustrali, sed etiam sæculari prædictus prudentia, fugæ præsidio vitam servare disposuit, ne si ab eis quos venire audiebat inveniretur, atrociter periretur, vel alios morientes videre cogeretur. Fecit itaque capsam aliquantæ magnitudinis, quam ne facile cuiquam pateret, cingulis ferreis firmiter ambivit. Deinde nullo existente qui contraheret (nam abbas loci id ipsum volebat, cæterique fratres similiter fugam parabant) accepit de thesauro eccle-

siæ, vel ornamentis, quæque potuit pretiosiora, et in arcam jam dictam recondidit. A tempore etenim domni et sancti Angilberti abbatis in majus semper et melius locus iste excreverat, et tam forensibus bonis quam Ecclesiæ thesauris nimis valde fuerat augmentatus; unde et multa fuerunt quæ pro [eo] timore hinc ablata sunt, quæ hic noster sermo ideo non explicat, quod omnia recensere ut longum, ita et grave fuerit. Hæc sunt tamen quæ omni auro chariora et regnis præponenda ab hoc loco per jam dictum Hieremiam sunt ablata: Caligula Domini Salvatoris, qua tempore suæ sanctæ pueritiæ usus est; nam unius cubiti habet longitudinem; summitas lanceæ, de qua ejusdem Domini latus pro nostra salute jam mortui manu militis fuit apertum, unde etiam Ecclesiæ sacramenta fluxerunt; ampullæ duæ in quibus B. protomartyris Stephani sanguis habebatur, una cum lapidibus decem cruentis, quibus lapidatus est a Judæis. Reliquias etiam Innocentium, apostolorumque et martyrum tantas tulit, ut præter illud amabile beatissimi Richarii corpus in comparatione horum quæ multa sunt, pauca, aut minima putarentur quæ relicta sunt. Hæc omnia cum eximiis ecclesiæ ornamentis jam dictus, custos asportavit, et in monasterium Sanctæ Columbæ virginis apud Senones recondidit; propter illam quæ tempore domni Guelfonis contigit amborum locorum unionem; quique cum pro amicitia priscae dilectionis, tum pro tanti allatione thesauri officiose susceptus uti qui probus vir fuisset, ibique de reliquo habitare statuisset, decedente loci abbate a fratribus electus, et ejusdem cœnobii rector esse institutus; quique cum huic officio eleganter satis ministraret, Senonensi episcopo morte subtracto, a clero et plebe universa electus, et ejusdem civitatis archipræsul est ordinatus. Porro cum tanto gradu polleret, suggestentibus clericis æquum sibi visum est, jam dictas gloriosas reliquias in suam ecclesiam transferre, ut qua ipse exaltatus fuerat, tantorum pignorum receptione æternaliter honoraretur; sed hæc tristitia nobis seponentes ad reliqua transeamus.

Cum populi supervenientes nostris finibus primam appulissent, exeuntes de navibus, Vimmacum et Pontivum provincias lustrarunt, ecclesias straverunt, Christianos jugulaverunt, et omnia mortibus et sanguine repleverunt. Denique ecclesiam splendidissimam B. Richarii quæ pro sui magnitudine vel firmitate dejici non poterat, admoto igne succenderunt, sublatis prius omnibus, quæ discedentibus fratribus ex supellectili remanserant ecclesiæ.

Prædictus ergo Hludogvicus rex in pago Vimmacæ cum eisdem gentibus bellum gerens, triumphum adeptus est interfecto eorum rege Guaramundo. Et cæsis militibus populi infidelis, cæteri

(20) *Karломannus*. Hæc in ora codicis sui monet a se reperisse Acherius: Lectori. *Hæc quæ de hoc venerabili Karломanno scruntur, vera esse pro certo comperimus, quia tantam patris gratiam in tantum*

*offendit, ut postmodum ab eodem patre suo sit cæcatus, quia vero qua occasione sit factum nescimus, monemus ut aueratur et scribatur inventa occasio.*

fugati sunt. Dicitur autem quod in ipso congressu A præ nimio feriendi conamine sua interiora ruperit, ac deinde mortuus est. Regnavit autem annos II, menses III, dies XXIV. Cui successit in regno frater suus Carlomannus; et hic quoque annis tribus et dimidio potitus est regno, ac deinde in Euvelina saltu in Monte Ærico a fera singulari percussus, mortuus est. Obiit anno Domini 884, ind. II, VIII Idus Decembris. Deinde Carolus rex, secundi Hludogvici filius, quem longe superius retulimus Alemannorum et Cornugalliæ regem fuisse, monarchiam totius imperii Francorum et Romanorum assumpsit, anno Domini nostri 885, indictione III. Hunc comperimus erga Dei obsequia promptum, et ad ecclesias quæ incursu paganorum dirutæ erant, restitruendas aliquantulum e suis redditibus donavisse.

Sed omnipotens Dominus qui nullius unquam sibi impensæ servitutis mercedem retinuit, hunc Carolum regem corripuit, ut purgatus facinorum contagio, misericordiæ aptum vas posset haberi. Denique volente Deo qui cuius vult miseretur, et quem vult indurat, ostensa sunt ei tormenta pœnarum quibus peccatorum animæ Dei iudicio plectuntur; quæ postquam vidit, arbitratur eum satis admodum fuisse correptum; quippe qui eadem pati timuerit. Res autem ipsa a prioribus descripta relatu digna existit, quoniam revera cum legitur, audienti incutit pavorem, et ob hoc forsitan proficit ad purgationem. Nemo autem ineptiæ deputet quæ ipsam visionem hic ponimus, quia ad hoc faciendum dux nos res attrahunt: una quidem ut ostendamus qualiter misericordie Dei iudicio homo regis territus sit ne periret; et ut hæc legentes taliaque incurrere formidantes, ad lamenta pœnitentiæ se informant. Hujus ergo rei dictio talis est:

#### CAPUT XXI.

##### Visio Caroli.

Visio quam vidit Karolus imperator de suo nomine: In nomine Dei summi Regis regum. Ego Carolus gratuito Dei dono rex Germanorum et patricius Romanorum, atque imperator Francorum, sacra nocte Dominici diei post celebratum nocturnarum Horarum divinum officium, dum irem repausationis cubitum, et vellem dormitionis carpere somnum, venit vox ad me terribiliter dicens: Carele, exiet modo a te spiritus tuus, et videbis justa Dei iudicia, et tibi aliqua præsentia, et tamen revertetur ad te iterum spiritus tuus in hora non modica. Statimque fui raptus in spiritu, et qui me sustulit fuit candidissimus, tenuitque in manu sua glomus lineum clarissimi jubar luminis emittens, sicut solent facere cometæ, quando apparent, cœpitque illum dissolvere et dixit ad me: Accipe filium glomeris micantis, et liga ac nota firmiter in pollice tuæ manus dexteræ, quia per illum duceris in labyrinthæ infernorum pœnas. Et hoc dicto, præcessit me velociter distortuens lucifluum glomus, duxitque me in profundissimas valles et igneas, quæ erant plenæ puteis ardentibus pice et sulphure,

plumboque et cera et adipe: ubi inveni pontifices patris mei et avunculorum meorum. Quos cum pavens interrogarem ob quid tam gravia paterentur tormenta, responderunt mihi: Fuimus episcopi patris tui et avunculorum tuorum, et tum debuimus illos et populum illorum de pace et concordia admonere et prædicare, seminavimus discordias, et incenditores malorum fuimus. Unde nunc incendimur in istis tartareis suppliciis, et nos et alii homicidiorum et rapinarum amatores. Huc etiam et tui episcopi et populi satellitum venient, qui similiter amant nunc facere. Et dum tremebundus hæc ascultarem, ecce nigerrimi dæmones advolantes cum uncinis ferreis volebant apprehendere filium glomeris quem in manu tenebam, et ad se attrahere, sed reverberantibus radiis non valebant filium contingere. Deinde post tergum meum currentes voluerunt me aduncinare, et in ipsos puteos sulphureos præcipitare; sed ductor meus qui portabat glomus, iactavit super scapulas meas filium glomeris et duplicavit illum, traxitque me post se fortiter, sicque ascendimus super montes altissimos igneos, de quibus oriebantur paludes, et flumina ferventia et omnia metallorum genera bullientia. Ubi reperi innumeras animas hominum et principum patris mei et fratrum meorum præcipitatas, alias usque ad capillos, alias usque ad mentum, alias usque ad umbilicum, clamaveruntque ad me ejulando: Dum vivimus, amavimus tecum et cum patre tuo et cum fratribus tuis et cum avunculis tuis facere prælia et homicidia et rapinas pro cupiditate terrena, ideo in ista bullientia flumina et metallorum diversa genera sustinemus tormenta, et cum ad hæc timides intenderem, audivi retro me animas clamare: Potentes potenter tormenta patiuntur (Sap. vi). Et respexi, et vidi super ripas fluminis bullientis fornaces piceas et sulphureas, plenas magnis draconibus et scorpionibus et serpentibus diversi generis; ubi etiam vidi aliquos patris mei principes, et avunculorum meorum, et fratrum meorum, et meorum dicentes ad me: Heu nobis, Carole, vides quam gravia habemus tormenta propter nostram malitiam et superbiam, et mala consilia quæ regibus nostris et tibi dedimus propter rem cupiditatis. Cumque hæc dolendo ingemiscerent, cucurrerunt contra me dracones apertis et plenis faucibus igne et sulphure et pice, volentes me inglutire; at ductor meus triplicavit super me enixius filium glomeris, a cujus claritatis radiis superata sunt ora eorum ignea, et protraxit me validius. Et descendimus in unam vallem quæ erat ex una parte tenebrosa, ardens velut clypeus ignis; ex alia vero parte tam amœnissima et splendidissima ut nulla ratione dicere valeam. Vertique me contra tenebrosam et flammivomam partem, vidi que ibi aliquos reges generis mei esse in magnis suppliciis; et tunc nimis constrictus angustia, putavi me statim in ipsa demergi supplicia a gigantibus nigerrimis qui ipsam vallem inuamabant cunctis generibus ignium. Et valde tremens, filo

glomeris illuminante oculos meos, vidi e latere val-  
lis paulisper albescere lucem, ibique duos fontes  
fluere, unus nimium calidus, alter vero clarus et  
tepidus; et erant ibi duo dolia. Cumque illuc irem  
filie glomeris regente gressus meos, intuitus super  
unum dolium in quo erat fervens aqua, vidi ibi  
stare genitorem meum Hlodovicum usque ad se-  
mora, et nimis dolore perculsus, et angore aggra-  
vatus dixit ad me : Dominus meus Karole, noli ti-  
mere; scio quia rursus revertetur spiritus tuus ad  
corpus tuum, et permisit te Deus huc venire ut vi-  
deres propter quæ peccata ego talia, et omnes quos  
vidisti, toleramus tormenta; uno enim die sum in  
isto ferventis balnei dolio, et alio die transmittor  
in istum alterum suavissimæ aquæ dolium; hocque  
fit precibus sancti Petri sanctique Remigii, cujus  
patrocinii hactenus genus nostrum regale regnavit.  
Sed si mihi subveneris cito tu, et mei fideles epi-  
scopi et abbates, et omnis ordo ecclesiasticus missis  
oblationibus, psalmodiis, vigiliis, elemosynis, ve-  
lociter liberatus ero de illo bullientis aquæ dolio;  
nam frater meus Hlotharius, et filius ejus Lodogvi-  
cus, sancti Petri sanctique precibus Remigii exem-  
pi sunt de istis pœnis, et jam ducti sunt in gaudium  
paradisi Dei. Dixitque ad me : Respice sinistrorsum.  
Cumque respexissem, vidi ibi duo altissima dolia  
bullientia. Ista, inquit, tibi sunt præparata, nisi te  
emendaveris et pœnitentiam egeris de tuis nefandis  
delictis. Cœpique tunc graviter horrere. Cumque  
cerneret comes meus in tanto pavore esse spiritum  
meum, dixit ad me : Sequere me ad dexteram par-  
tem luculentissimæ vallis paradisi. Et gradientes  
contemplatus sum ingenti claritate cum gloriosis  
regibus sedere Hlotharium meum avunculum super  
lapidem topasion miræ magnitudinis, coronatum  
diademate pretioso, et juxta eum filium ejus Hla-  
dogvicum similiter corona ornatum, vidensque me  
cominus accessit me, blanda voce magna dicens :  
Karole, successor meus nunc tutius in imperio Ro-  
manorum, veni ad me; sapio quoniam venisti per  
pœnalem locum, ubi est pater tuus fraterque meus  
positus in thermis sibi destinatis, sed per miseri-  
cordiam Dei citissime liberabitur de illis pœnis,  
sicut et nos liberati sumus meritis sancti Petri san-  
ctique precibus Remigii, cui Deus magnum aposto-  
latum super reges et super omnem gentem Franco-  
rum dedit. Qui nisi reliquias nostræ propaginis suf-  
fragatus fuerit et adjuverit, jam deficiet nostra ge-  
nealogia regnando et imperando. Unde scito quo-  
niam tolletur oculus potestas imperii de manu tua,  
et postea parvissimo vives tempore. Tunc conver-  
sus Hlodovicus contra me, dixit mihi : Imperium  
Romanorum quod hactenus tenuisti, jure hæredita-  
rio, debet recipere Hlodovicus filius filie meæ. Et  
hoc dicto, visum est mihi adfore inpræsentiarum  
Hlodovicum infantulum. Tunc contuens Hlothar-  
ius avus illius, dixit mihi : Talis videatur iste esse  
infans qualis ille puer fuit quem statuit Dominus in  
medio discipulorum, et dixit : *Talium est regnum*

*A cælorum; dico vobis quia angeli eorum semper ri-  
dent faciem Patris mei qui in cælis est (Matth. xix).*  
Tu vero redde illi potestatem imperii per illum fi-  
lium glomeris quem manu tenes. Disnodans filum de  
pollice meæ dexteræ, donabam illi totam monar-  
chiam imperii per ipsum filium. Statimque ipsum  
gloribus fulgidum sicut jubar solis coadunatum est  
totum in manum illius, sicque post hoc factum mi-  
rabile visu, reversus est spiritus meus in corpus  
meum valde fessus et conterritus. Denique sciunt  
omnes, velint aut nolint, quoniam secundum desti-  
nationem Dei in manum illius revertetur totum im-  
perium Romanorum, et quod super illum non præ-  
valeo agere, præripiente me articulo meæ vocationis  
a Domino. Deus qui vivorum dominatur et mortuo-  
rum, illud perficiet et confirmabit, cujus æternum  
regnum et sempiternum imperium permanet sine  
fine in sæcula sæculorum. » Finit visio. Ille itaque  
Karolus juxta præsagium visionis tempore pauculo  
supervixit, et sic diem ultimum clausit.

Sed his ista se habentibus, ad sancti loci nostri  
historiam articulum reflectamus.

Populus Christianus, qui cædibus gentilium su-  
peresse potuit, ac fideles quique dolentes nimis istius  
loci nobilitatem abolitam, studuerunt qualitercun-  
que agere, ut sacer locus non omnimodis deleteretur,  
sed pro posse, et pro temporis opportunitate, vivi-  
fica Christi laus, et sanctorum memoria iterum in  
eo celebrari inchoaretur, et licet officinæ, vel clau-  
strum, seu omnes dirutæ essent monachorum pri-  
scæ habitationes, altaria tamen et ecclesiæ parietes  
inconvulsi persistebant; unde et reparandi locum  
spes promptior habebatur. Accedebat et hoc quia  
quicumque ibidem Domino militasset, magnis reddi-  
tum villarumque copiis potiretur. Hac igitur rati-  
one, et pia fidelium curiositate atque industria  
cœpit locus iterum aliquatenus aptari, et tectis non  
plumbo ut prius, sed ligneis tabulatis qualiter po-  
terant obductis, clericorum exercitus cum aliquibus  
monachis, Deo et sanctis quotidie ibidem vota lau-  
dum ferebant, uno ex clericis, nomine Gerberto,  
jure abbatis eis præsidente. Quique cum aliquanto  
tempore huic loco præfuisset, multis villis et prædiis  
ac redditibus venditis vel donatis, vel occupari per  
missis, mortuus est apud Buxudem villam nostræ  
ecclesiæ, quæ in ratione proprii victus delegata ei  
fuerat. Per totum autem tempus quo præfuit, mona-  
chi qui aderant semper in omnibus prævalebant, et  
tum religiositatis eorum intuitu, tum obtentu fide-  
litate erga locum probatæ, lorensis populus eis po-  
tissimum deferebat honorem, unde et clericorum  
facultas et libitus minor omnino existebat. Denique  
cum eis disponendi loci copia maxime, vellent nol-  
lent clerici, traderetur, ad hoc compellere Gerber-  
tum nitebantur, ut relicta sæculi levitate parem vi-  
ctum et habitum susciperet : illo autem ambiente  
prælationis honorem potius relinquere, quam sæculi  
illecebris non servire, monachi multa erga eum usi  
bonitate tribuerunt illi jam dictam Buxudem villam

in qua privatam vitam exegit, dum et monachorum A sceleria, clericorum contubernia pro posse a se repelleret, et ille ut monachus fieret nulla consentiret ratione.

Hoc itaque mortuo, clericorum et monachorum Centulensium primatum excepit monachus Fulchericus, quia jam in tantum per Domini gratiam monachi profecerant, ut contempto supercilio clericorum, e suis sibi et valerent et vellent præponere.

#### CAPUT XXII.

##### *Ablatio S. Richarii ab Arnulfo Flandrensi.*

Postquam igitur peccatis exigentibus divinæ justitiæ placuit ut per manum paganorum, quorum princeps fuerat Guarandum, Francia vexaretur, et, dirutis multis sanctorum locis, Centulensis quoque ecclesiæ honestas et gloria maxima ex parte deleta est, multa per Galliam admodum confuse gesta sunt, dum, deficiente principatu regio, cæteri proceres vel populi tanquam filii Belial viarum suarum pravitates exercent. Nempe si qui ducum vel comitum potentiores erant, circumquaque manus injicere, et vicinas sibi provincias vastare sibi que subjicere non cessabant; regnum quoque sibi usurpare moliebantur. Ex his Arnulphus comes Flandrensis multa inepta agere cœpit, captoque monasteriolo castro regio, Pontivam provinciam propriæ ditioni subegit. Hanc itaque fraude ut perplura solebat, adeptus, transtulit hinc S. Patrem Richarium, cupiens tam nobile lucrum cum quibusdam sanctis propriæ regionis habere. Eo etiam tempore sanctum corpus beati Gualarici abstulit, et in monasteriolo castro una cum sancto beatissimi Richarii corpore servari præcepit. Post aliquot annorum curricula, Fulcherius monachus, qui post Gerbertum clericum clericorumque abbatem Centuli monasterii rector erat, adiit memoratum castrum, locutusque cum ædituo, qui sanctorum corpora asservabat, clanculo impetravit cum maximis exeniis, et infinitis precibus, ut sibi charus patronus redderetur. Designata itaque nocte Fulchericus equum ascendit, et toto quiescente populo foribus ecclesiæ astabat expectans: custos autem ille valde formidans dominorum animositatem, populique furorem (nam incredibiliter hic noster sanctus ab omnibus venerabatur et amabatur), egressus ecclesiam his Fulchericum affatus est verbis: *Ego quidem tuis precibus, et Domini victus timore sanctum tibi Richarium reddam; sed si rescitum fuerit me illum distraxisse, procul dubio periculum vitæ meæ incurram; unde necesse est ut, tecum sancto recedente, ego quasi ad furtum debeam exclamare, ut tali arte ignorantiam possim simulare; tu vero cum sancto Dei fugam celeriter inibis. Sicque sanctum suo loco restituens, temetipsum quoque servabis.* His ita compositis ecclesiam intravit, gloriosum sancti corporis lectum accepit. Cumque Fulcherici manibus illud voluisset tradere, equus cui sedebat illico populibus in terram dimissis, capiteque inclinato usque ad solum, Domini confessorum qua potuit veneratione adoravit. Fulchericus tali

miraculo exhilaratus, beatissimum Patrem cum ineffabili gaudio recepit, protinusque retrocedens quam citius poterat veniebat. At ubi custos ille in illam illum jam leucæ spatio elongatum, quasi pro aliqua necessitate exurgens, et accensis luminaribus exclamat, perstrepat, et multis vociferationibus S. Richarium sibi furtim ablatum conqueritur. Protinus ergo ecclesia turbatur, populus accenditur, principes tali nuntio percelluntur. Continuo milites populique fugientem sequuntur, et quia equus cui Fulchericus insidebat erat candidissimus, ob hoc per tetram noctem facilius fugiens agnoscitur. Verum cum huic jam pene lassescenti adhuc grandis via restaret, illicque proximarent, placuit Creatori Domino mirum quiddam operari, quo agnosceretur hujus sancti favere relationi. Nam dum Fulchericus pervenisset ad villam quæ antiquitus Mons Angelorum, sed ex hac occasione Nubilimons vocatur, tanta aeris densitudo, tantaque nebulae caligo insequentes circumsepsit, ut non modo fugientem, sed nec se alterutrum videre possent. Erat etiam eis mira itineris difficultas, ut patule cognoverint veraciter Dei nutu se esse præpeditos. Videntes veronihil se proficere (nam et Centulæ populus, jam in obviam currebat) cum ineffabili mœstitia recesserunt. Hæc vero sancti relatio parum valuit, cum eum Centulensis diu habere non licuit. Nam Arnulfus idem qui primo, iterum sanctum sibi vindicavit, et tanquam cautior factus, non jam in Pontiva patria, quam quandoque perdere metuebat, sed in fidentiori loco sibi que vicino, hoc est in monasterio Sancti Bertini reposuit, simulque sanctum Gualarium, ubi longiore tempore quam monasteriolo fuit. Longo itaque tempore monasterium Centulense tanti Patris præsentia caruit, agente jam dicti comitis Arnulfi potentia.

#### CAPUT XXIII.

##### *De abbate Ingelardo.*

Tandem placata divinitas, et suorum precibus inclinata, decrevit glorioso reditu patrum, filiorum pectora relevare, quæ diuturnis gemitibus gravabantur pro eorum sublacione: verum Flandrensi Arnulfo dudum morte præcepto, et ejus potestatis hærede nati filio substituto, dicto similiter Arnulfo, hierarchiam Francorum absque titulo regii nominis disponebat filius Hugonis Magni dux inclytus Hugo. Qui cum graviter ferret patriam hostili acerbitate demolitam, nec minus indignaretur, quod et sanctorum corpora, et cætera quæ ecclesias venustant fraude factiosorum sublata forent propriis locis, et ad hæc in melius commutanda animum sedulo præpararet, quadam nocte quiescenti ei adfuit visio ex præcepto cælesti, quæ illum repulsis dubietatis obstaculis animavit perficere, quod pio quantum, sed tamen timido, corde facere disponebat. Beatus igitur Gualaricus per visum ei assistens, ex Dei mandato talia verba profudit: *Quid hic, inquit, facis?* Ille hoc percepto sermone, quisnam esset cepit interrogare. Et Sanctus: *Ego sum, ait, Gual-*

*laricus Legonaci quondam monasterii abbas, et Dei præcepto hæc tuis sensibus veni inferre! Venerabilis confessor et coram Deo clarus sacerdos Richarius una mecum ante hos annos exstat captivus, et dolo Arnulfi longe a nostris diu manemus sedibus pulsi. Jam Deo placet ut te ministro obtineatur, teque jubente noster regressus; ut de nostrorum corporum ris præsentiaque nostrorum mæsta refocillentur corda servorum, et ut ii nostra lætifcentur relatione, qui nos post Deum gaudent habere pios patronos. Id celerime age, locaque nostra clericis aufer, atque in ea ut prius erant monachos stude sub regulari norma unire. Quod si hæc implet, promitto tibi ex Dei jussu per sancti pia merita Richarii, et mea prece, te fore regem, prolemque tuam Francigenarum, stirpemque tuam regnum tenere usque ad septem successiones.* Inclytus igitur dux volens ocius perficere Dei præceptum per sancti vocem sic intimatum, accitis consiliariis inquit quonam modo posset invenire idoneum hominem, cui Centulense cœnobium posset committi ad relevandum. Huic inquisitioni intreat quidam qui noverat satis hujus provincie habitatores, quique Hugoni tale ferunt dedisse solamen. En, inquit, Corbeia retinet virum nobilitate valde insignem, cui putamus quod digne satis possit committi opus quod dicis; nam parentibus nobilibus, et militia inclytis valde fulcitur; qui cum in ejusdem loci vicino et in ipsa provincia maneant, propinquo suo in Dei opere laboranti auxilium ferre non denegabunt. Audiens hæc inclytus dux, tamque salubri consilio congratulans, misit vestigio viros honestos, qui ab abbate Corbeiensi super jam dictum monachum factam deprecarentur non retardari electionem. Illo aniuente vocatur elegans juvenis Ingelardus, quem adhuc eo tempore ferunt scholis inesse, quique ea ipsa die vel hora subdiaconatus perficiebat ministerium. Deductus ergo in præsentiam ducis, accepit curam atque laborem, quo se iustante repararetur quantum valeret hæc abbatia. Inde ex more abbas sacratur, atque accepta fratrum ac militum caterva Centulam venit. Sane Dominus ille sancti Richarii relator Fulchericus abbas sub die VIII Iduum Novembrium transierat a sæculo, cujus suggestu et hortatu aliqui clericorum monachilem ordinem susceperant. Abbas igitur Ingelardus, Centulam veniens, cuncta pro posse melioravit, claustra reparavit, non tamen ut antiquitus fuerant, sed modo quo adhuc stare videntur. Deinde diebus ac noctibus religioni insistens, et congregationem monachorum augmentans, agebat sobrie sibi commissi loci provecum; velle enim habenti difficultas nulla inesse poterat; quia magnis villis oppidisque et redditibus locus abundans, facilem cœptis dabat perfectionem.

## CAPUT XXIV.

*Relatio S. Richarii.*

Monasterio igitur ex parte restaurato habitaculis religioni congruis, cœpit præfatus dux perquirere quomodo quod adhuc restabat perfici posset, ut

sanctus Dei confessor Richarius proprio loco restitueretur. Sapienti vero consilio usus, dirigit legatos in Flandriam, mandans Arnulfo comiti ut sancta sanctorum corpora propriis sedibus reddat. Quod ille audiens, et tantis carere nimis ægre ferens, primo abnuat, dicens non a se reddi debere sanctos, quos ipse non abstulisset. Reversi nuntii obedire nolle comitem duci insinuant. Tunc ille coacta in unum militum manu fortissima, illo ire decrevit quo sancti erant, volens per semet inde sublatis ad loca propria reportare. Arnulfus autem advertens non prospere sibi cessurum, si contra Francos justos injustus agat conflictum, lacrymis humectus, misit legatos duci Hugoni, orans ut patrie nullam ferat vastationem, dirigat tantum optimos viros qui sanctos Dei recipientes vadant in pace. Fecerat Arnulfus comes beatissimis confessoribus lecticas argenteas, ubi cum honore corpora eorum sancta condiderat, in lectica vero gloriosissimi patroni nostri Richarii tales ab eo versiculi exarari jussi sunt!

*Arnulfi comitis quaquaversum facta sciatis:*

*Quæ solitus Domino fecerat ipse pio.*

*Istud Richario lectum qui condidit almo,*

*Collocavit ei membra pudica sui.*

Mittuntur igitur viri insignes, recipiuntur sancti a nostris gaudentibus, et piis lacrymis atque laudibus Deum magnificentibus, subsequuntur ab illis dolentibus, et præ nimia tristitia voce in altum elata ejulantibus. Cumque jam ab Hugone duce, et ab omnibus qui longiuscule exspectabant videri potuerunt, quis voces emissas præ gaudio, quis dulcium profusionem lacrymarum affatim queat explicare? Magnitudo quippe gaudii clamoribus modum abstulerat, dum lætitia pro sanctorum reditu concepta, in singulorum cordibus fervens seipsam vix caperet. Acceptis ergo beatorum corporum amantissimis capsis, nostri parumper subsistunt. Post hoc primores populi, et qui bonæ mentis habebantur, jurare a duce rogantur, quod de sanctis corporibus nihil subtractum, nihilque esset mutatum. Quod cum illi mente libera et animo hilari perfecissent, sumptis sanctorum corporibus ad propria festinare cum modestia cœperunt. Fama autem tam felicitis regressus ut provincialium corda concussit, extemplo prosilierunt omnes, uterque sexus, communis conditio, juvenes cum grandævis, monachi cum clericis, omnisque professio obviam ruunt, seque putabat criminis reum qui non occurrisset. Mense Junio, die secunda, B. Gualericus suo loco reconsignatur, nostratis autem Patris regressus in sequentem lucem procrastinatur. Mense jam dicto sæculis ternum diem fundente, inclytus Hugo accepit sanctum, per unam leucam scapulis suis nostrum asportans Patrem beatum, pedibusque nudis, madidusque fletu venit ad templum, Christi amicum sui altaris sedi imponit; interim choris, populoque cuncto gratias Deo, laudesque Christo vociferantę. Anno Incarnationis Domini nostri Jesu Christi

981, indict. ix, iii Non. Junii, hæc beatissimi Patris Richarii relatio facta est. Verumtamen in ipsa relationis itinere quid miraculi contigerit, operæ pretium remur narrare. Hujus enim tempore mensis campi flavescentes, genitæque spicæ largam annonam spondent colonis. Beato quoque Gualarico restituto propriæ sedi, cum sancti Richarii, ut dictum est, reditio in crastinum ordinata fuisset, ipsa nocte moratus est dux Hugo cum exercitu et populo mediis in agris qui scilicet segete læta jamque secunda erant onusti. Itaque dum hic coquina agitur, illic convivia celebrantur, dum et humanis corporibus quies ibidem, et jumentis stabula coaptantur, dum diutina stantium vel jacentium impressione dejicitur, dum pecude pasta, et pedibus calcata atteritur, spes omnis fructuum messori denegatur: Tanta vero conculcatione attrita et perdita messe cultor non tristatur, quia patroni obtentu pro nihilo computatur. Postmodum igitur veniente metendi tempore seges diruta et desperata tam læta et fecunda desecatur, ut in illius comparatione defensæ messes et sepius munitæ ubertate grani parvipenderentur.

## CAPUT XXV.

*Epistola Joannis papæ.*

Ingelardus abbas auditu et visu comperiens ab antecessoribus suis, Girberto scilicet et Fulcherico, qui clericis præfuerant, multas sancti Richarii terras donatas et distractas fuisse, aliquas etiam, dum illi tacent nec contradicunt, a fortioribus occupatas, omni studio cœpit satagere qualiter sanctus sua rehaberet. Quod ex parte per Dei auxilium factum est. Aliqui tamen inflatiores, dum in his bonis quæ tulerant sancto, complacent sibi, aut satis inviti, aut certe nunquam quæque reddiderunt. Unde sagax abbas non solum regiam dudum ducis Hugonis imploravit pietatem, sed etiam papæ Romani per semetipsum efflagitavit auctoritatem. Nam post constructam congruam ordinis habitationem, cum videret dura patriensium corda nolle sancto sua reddere quæ abstulerant, vadit Rouam, nuntiatque pontifici summo qualiter paganorum incursu famosum Sancti Richarii monasterium depopulatum sit, et qualiter consulto procerum Franciscorum sibi sit delegatus ad reparandum locus; orare se, ut quod solum præstare poterat suæ auctoritatis excommunicatio hos sequeretur, qui sancti bona injuste tulta reddere nollent. Apostolicus pontifex, ex intimo affectu ei compatiens, et tanti nominis ecclesiam deletam fuisse gemiscens, annuit ei satis benigne, talia apostolicæ auctoritatis mandata ei attribuens, quæ invasoribus forent monstra.

*Ad comites.*

« Joannes episcopus, servus servorum Dei, Arnulfo comiti, Balduino comiti cum matre sua, Gozberto vicecomiti, atque Ildiardæ, dilectissimis filiis nostris spiritualibus, omnimodam salutem et apostolicam benedictionem. Monemus vos a pravis operibus re-

A cedere, et bonis operibus adhærere, quatenus Dei omnipotentis misericordiam consequi mereamini, et vitam perpetuam acquirere valeatis. Quapropter, charissimi, mandamus vobis, ut omnem hæreditatem quam abstulistis ex monasterio Sancti Richarii confessoris, pro Dei omnipotentis amore reddere procuretis. Nam si reddideritis, habebitis benedictionem sancti Petri, et nostram; si autem monitionibus nostris non obaudieritis, ex auctoritate Dei omnipotentis et nostra sciatis vos esse excommunicatos et maledictos, et ab Ecclesia Dei, et a communionem omnium Christianorum separatos, nisi ad satisfactionem perveneritis. »

*Item ad episcopos.*

« Joannes episcopus, servus servorum Dei, Guidoni venerabili episcopo (21), Fulconi Ambianensis civitatis venerabili episcopo, Balduino Terganensis civitatis episcopo, dilectissimis filiis nostris spiritualibus, charissimam salutem et apostolicam benedictionem. Si sospitatis copiam, alacritatisque abundantiam erga vos fore noverimus, haud aliter, quam de vobis ipsis lætamur. Cæterum mandamus vobis, quatenus pro Dei omnipotentis amore, sanctique Petri veneratione et nostra interveniente, huic abbati nomine Ingilardo succurratis, ut monasterium Sancti Richarii confessoris per nostrum et per vestrum auxilium reveletur. Illis quoque militibus, qui hæreditatem monasterii abstulerunt, vestras excommunicatorias litteras unicuique mittere non prætermittatis, ut omnia quæ de prædicto monasterio abstulerunt, reddere procurent. In hoc apparebit quod sanctam Romanam Ecclesiam diligitis, cum nostra deprecatio apud vos venerit, si eam adimpleveritis. »

## CAPUT XXVI.

*De prudentia abbatis Ingelardi.*

His abbas Ingelardus apicibus apostolicis fretus, et benedictione munitus, Galliam revertitur, et comitibus quidem specialiter designatis apostolicæ sedis porrigit mandata, episcoporum vero præceptis erga inferiores usus, rem optime gessit; qui videlicet ex auctoritate Romanæ Ecclesiæ nolentes reddere quæ loco sancto abstulerant, excommunicabant. Valuit igitur plurimum hæc ipsius abbatis solertia, et multa prædia multosque redditus auferens subreptoribus, Ecclesiæ Centulensi viriliter reformavit. Sicut in Terguanensi territorio Rolleni curtem et Botritium, quæ superius leguntur fuisse tradita cuidam ab Heligaudo abbate et comite; Guatenaas etiam in prædicto territorio, et Buxudem in pago Pontivo, quæ ideo auferebatur, quia Girberto abbati private viventi fuerat attributa. Alia etiam multa sibi reddi convaluit, quæ si narrarentur tædium generarent. Ecclesias autem multas, quæ prisco tempore sancto loco nostro servierant, et quæ nuper a clericis invasæ fuerant, de iniquorum dominorum potestate auferens abbatia restituit: inter quas ecclesiam Berellæ reddi fecit; verum hoc an-

(21) Episcopo Suessionensi.

tea gestum est. Igitur pro his studiis et laboribus omnibus bonis venerabilis existebat, sicut in epistola quæ ei a Remensi episcopo missa est, potest sentiri, quam nos ob emolumentum laudabilem ejus operum hic inserimus :

« Arnulfus (22) gratia Dei Remorum archiepiscopus, dilectissimo abbati domno Ingilardo, affluentiam totius salutis. Pervenit ad aures nostras quomodo fideliter laborastis in vinea Christi ab adolescentia vestra. Videte ergo ne, post portatum a vobis pondus diei et astus, denegetur vobis merces laboris vestri, gloriosus denarius; manifesta enim nobis est reparatio vestri loci funditus a vobis reparati, infestatione paganorum olim deserti, per fructuosam perseverantiam vestram sapienter exculti. Cavendum est igitur vobis ut semper detineatis ad utilitatem vestri monasterii ecclesiam loci, qui vocatur Berella, ne aliqua persona aliqua occasione vobis eam et fratribus vestris possit subripere, quam Deus reddidit charitati vestræ. Semper itaque a vobis custodito oculo vestræ providentiæ, quod Deus posuit in vestra potestate utilitati vestræ firmiter reservate. Non deerit vobis, Deo volente, nostra auctoritas, si præclara vobis fuerit vestra hæreditas. Valet. »

Tantis et talibus honestorum fatus favoribus, in dies bona fama crescebat, qui magna virtute rem desperatam in bonum statum, Deo auxiliante, composuit.

#### CAPUT XXVII.

*De Abbatis villa, et Inera, et domno Medardo.*

Verum quia nihil omni constat parte beatum, his duntaxat temporibus, quando corrupta omnia et in perversum universa mutata sunt, is de quo loquimur abbas, sicut quæ perdita fuerant studuit revocare, ita multa quæ libere possidebantur non recusavit donare, distrahere, invadiare, tum quod aliquando eorum, quibus dabat, consanguinitate vel servitiis cogebatur aliquid impertiri, tum quod multas terras desertas eis partiri erat necesse, qui habitabiles eas possent facere vel frugiferas; sed et reges Francorum circa hæc tempora nobis magna abstulerunt prædia, quæ fossatis ambientes, et muris circumdantes castella effecerunt.

#### CAPUT XXVIII.

*Adventus beatissimi Vigoris episcopi a Neustria in Pontivum.*

Multa vero Dei gratia erga hunc sanctum locum cœpit vigere, ita ut sæpe per sancti pia merita Richarii multis daretur salus optata. Sanctorum etiam corpora ad perpetuam loci tutelam, Deo jubente, istis temporibus nobis et posteris nostris veneranda collata sunt, quorum præsentia et intercessio contra mundi adversa umbraculum securitatis et protectio manet. Ex his præclarus pontifex Vigor unus

(22) Arnulfus. Hæc in ora sui codicis reperit Achevrius, quæ etiam leguntur in codice Centulensi: Arnulfus iste Remorum archiepiscopus, filius fuit regis Clotarii: et quia proderet voluit regnum Francorum

A existit, qui præeunte Dei virtute nostras sedes et tunc et modo clarus attollit. Quia igitur auctore Deo beati Vigoris corpore sanctissimo ditari meruimus, dignum est ut ad laudem omnium bonorum largitoris Dei et Domini nostri Jesu Christi, quali modo ad nos venerit ipsum beatissimi præsentis venerabile corpus, breviter depromamus.

Factum est cum beatissimi Vigoris venerabile corpus intra sui quondam episcopi loca adhuc pausaret, Neustriam patriam contigit barbarorum incursu adeo vastari, ut non modo pompam sæcularum, verum etiam decorem ecclesiasticum contigerit fœdari. Ea tempestate in Bajocensi ecclesia, quidam clericus, nomine Avitianus, matricularius habebatur, qui dum rerum copiis patriam solito non abundare ecclesiarum quoque obsequia, quæ sanctis Dei devote solent exhiberi, penitus defecisse cerneret, secum orsus est meditari quonam modo vitæ præsentis fugeret egestatem, reputans suo ævo patriam hostili acerbitate vastatam non posse reparari. Tali cogitationum volumine circumseptus, ratum æstimavit, suæque utilitati commodum, si illum qui solus supererat sanctissimi corporis B. Vigoris thesaurum asportaret. Revera sciens quod ubicunque hoc detulisset, ejus gratia bona sibi præstarentur. Magis autem nosse debet fidelium devotio, divinitus hæc ejus sensibus fuisse illapsa, quoniam superna destinatio erat implenda, quæ Pontivorum populum isto etiam patrono munire disposuerat. Furtive ergo sanctissimi pontificis corpus C abstulit, ubicunque digne vendi posset, seu Atrebas, ut quidam dicunt, illud ferre gestiens. Hæc secum agens solum Pontivum ingressus est, habuitque mansionem in villa Centula, quæ antiquitus ex omni ipsa provincia nobilis existit et clara, quamque beatus Pater et eximius confessor S. Richarius suo omnimode decoravit exortu, insignivit exemplo, nunc vero suo tuetur patrocinio, sui que lætificat ac beatificat corporis præsentia. Ad hanc igitur casu itineris perveniens, hospitio receptus est a quodam viro, nomine Bernardo, qui ejusdem clerici consanguineus sciebatur. Verum clericus sui thesauri conscius, hospitem infinita prece exorat, ut zabernam, quæ sanctis ossibus erat onusta, diligentissimæ atque D fidissimæ traderet custodiæ, post parum temporis quo visum fuisset iter acturus: acceptam vero zabernam Bernardus tali loco ponere eam nititur, quem latrones adire non possent, licet omnino nesciret quæ vel quanta res in ea haberetur. Et erat ei in monasterio Sancti Richarii arca, ob tutelam scilicet quarumque rerum pretiosarum, ut, dum domi quædam non audet habere, domicilio pacis tam secure quam fideliter servarentur. Hujus certe fida custodia thesauro clerici apta creditur. Sed cum reposita fuisset zaberna intra arcæ sinum, pietatis

Lothariensibus, ob hoc, facto concilio, depositus est jussa Hugonis tunc regis, dudum ducis. Cui concilio interfuerunt et Godismannus Ambianorum episcopus, et Ingelardus abbas Centulensis.

divinæ bonitas quæ ante sæcula futurum præviderat A jamjam inchoat operari. Nam quadam vice cum suam arcellam quid nescio capere volens Bernardus aperuisset, vidit totum ipsius arce sinum mira claritate fulgere, ac si flammiferis esset suppleta incendiis. Quo visu perterritus procul secessit, aliquid divini a suo hospite sibi commendatum reputans. Dein vocans clericum inquit quale sit illud ab illo sibi commendatum, Ille pavens, utpote qui videbat se proparari, non valens tamen celare quod Deus omnipotens prodiderat, respondit se magni pretii ac meriti inibi reliquias habere. Hæc dicens orat etiam ne cuiquam ista prodantur; sed cum neuter illorum tanti arcani quemquam conscium faceret, egit superna virtus quo celatum omnibus innotesceret. Fertur vero quod multi religiosi, cum in ipsa basilica secretius supplicarent, luminaria illic divinitus accendi viderint. At nos scrupulosa omittentes, illa potius exsequamur quæ fideliter comperta sunt.

Die quadam quædam femina, quid in ipsa arca laboretur nescia, dum divinum officium ageretur illo advenit, ac post diutinam stationem lassabunda membra super illam iniecit. Quanquam autem e conscientia culpa non prodiret, quæ nec esse culpa putabatur, placuit tamen divinæ justitiæ mirum quoddam operari, ut, dum quasi vindicat sui sancti injuriam, merita ejus ac dignitatem omnibus patefaciat. Mulieris namque, quæ super arcam innitebatur, vestis a parte natium accensa cœpit ardere, cum subito inspiciente populo mulier ignis ardore compulsa ab arca resilit, et loco cui indigne hæserat faciente incendio cessit coacta. Fit continuo clamor cum tremore; et quod in arca aliquid magni esset absque dubio proparatur.

His diebus cœnobii Centulensis regimina vir nobilis Ingelardus detinebat; cui cum fuissent relata quæ fecerat mirabilis Deus, illico nulla mora interveniente inquiri citius jubet cujus esset arca, erga quam talia gererentur. Respondentibus qui noverrant nomen possessoris, illico eum misso nuntio accivit. A quo perquirens causam mirabilis facti, audit continuo suam quidem esse arcam; suum vero non esse quod miraculum fecisset, esse sibi commendatum unde tantæ virtutis processisset operatio: sed quia, inquit, divina dignatio istud cæteris portendit, quid etiam mihi demonstraverit audiatur. Hæc inquires subsequenter intexuit quod prælinatum est, quodque satis celaverat, quia scilicet, cum aperuisset locellum, superna virtus mirum splendorem oculis ejus ingressit. Tantis ergo magnalibus abbas Ingelardus servefactus, omnino decrevit talia non omittere quin studiosius perscrutaretur, rogatque hominem ut ad se festinet deducere allatorem tantæ rei. Clericus tum absens erat; sed ubi rediit, abbati citissime præsentatur. Quem abbas blanda satis allocutione demulcens, hortabatur confitori quod mente gerebat, se quidem scire quia sanctum erat illud quod zaberna tenebatur, tantum insinuaret sibi sancti nomen seu dignitatem. Assere-

batque idem abbas omnia quæ peteret se præbiturum, dummodo sibi panderet tantæ virtutis arcanum. Suggerebat etiam in hoc considerari debere divinam voluntatem, quæ utique, inquit, si a nobis nollet possideri illud sacrum, nullo modo præmonstrasset tantæ virtutis indicium. Sic itaque tam promissis animatus, quam certa ratione superatus consensit, et S. Vigoris Baiocanisæ urbis episcopi se corpus attulisse indicavit. Tunc abbas multis donariis animum ejus illiciens, meruit tandem ut dato pretio sanctissima ossa reciperet. Hinc fratribus collectis, et vestibus splendidis decenter ornatus, cum numerosa plebis caterva, atque cum ingenti lætitia, multoque honore illuc usque chorus dirigitur. B. Vigoris sanctissima membra proferuntur, ac velut cœlestis thesaurus intra eandem sancti Richarii basilicam convenientiori loco diligenter reconduntur. Sed divina jussio, quæ Pontivorum gentem ac Centulæ cohortem ornaverat tanto confessore, non inaniter patitur tempus transire, qui ostendat quanti apud se sit meriti quem sua gratuita bonitate nostris sedibus voluit inferri. Denique licet in quocunque periculo invocatus citus sit exauditor, in ipsis tamen incendiis periculis tam efficacem, tamque conspicuam humanis obtutibus inculcat virtutem, ut si quando, ignis convalescentibusque agitatus exstingui humana manu non potest, ac sibi quæque propinqua flammæ pervadit, dum S. Vigor objicitur, resilire, et quæ jam absnmi cœperant, nutu divino sanctique merito illico relinquere cernatur: et hoc non semel, non bis, nec ter quidem, sed multoties inspiciente Centulensi populo, in eorum habitaculis factum est. Hæc cum necessitas exigat aguntur, hæc semper fieri sperantur usque in finem sæculi per Christum Dominum nostrum. Amen.

#### CAPUT XXIX.

##### *Translatio S. Madelgisili confessoris.*

Cum cœnobii Centulensis abbas Ingelardus adhuc teneret regimina, inter cætera bona quæ illi contulit pietas superna, sancti quoque Madelgisili confessoris meruit habere corporalem præsentiam. Est denique vicus in pago Pontivo, qui vocatur Monasteriolus, ubi ipse sanctus a die sui transitus deinceps quieverat; sed cum curiositate fidelium delatum fuisset corpus ejus Centulam in monasterium sanctissimi Richarii, cœperunt quidam ex monachis, quadam stoliditate permoti, dicere quod indignum esset ejus hominis venerari ossilla, cujus ignorant actus vel vitam. Cumque hac ratione vel potius irrationabilitate aliquoties contenderent, erat antiquitus ecclesiola quædam in confinio Centulæ sub ipsius sancti nomine dicata, ad quam decerunt ipsum ferri debere, dum et suæ ecclesiæ domicilio frueretur, et illum tali modo non cogentur honorare. Factumque est ita. Cum ergo illic fuisset positus ille, Deus qui humilia respicit, quique olim videns Liam despectui haberi causa deformitatis, dedit ei fecunditatem, ut prolis saltem numerositate

amari posset, quæ sui vultus scditate horrebatur, ille, inquam, Deus cum videret hunc suum servum perignoris vitæ ejus gestis non satis amari, ut quanti penderetur meritum illius populis demonstraret, voluit sua pietate eo loco multa patrare magna, quo ejus fuerant membra non sine despectu portata.

[Denique cæcis visum, surdis auditum, claudis gressum, cæterisque incommoditatibus tale contulit remedium, ut si quæ facta sunt seriatur scribi potuissent, omnimodo abstulissent auditionis voluntatem sua multiplicitate onerosam. In tantum vero ibi superna virtus operata est, ut duæ trabes vix ferre sufficerent sanitatum indicia, hoc est sustentacula contractorum, vel ofas e cera factas pro oculorum vel aliorum membrorum infirmitatibus, ipsi sancto oblatas, vel etiam compeditorum vincula, vel certe multimodarum ægritudinum quas dicere non possumus, diversa ostenta.]

Cum ergo tam evidenter claruisset, vere hunc apud Deum esse magnum, cœpit abbas Ingelardus cum monachis suis penitentia moveri, quod tam claram Dei margaritam quasi quoddam vile abjecissent, et quem prius pro obscuritate despexerat sanctitatis, cum devota cordis humilitate et celebri honore disposuit reportare, ad quem amandum et honorandum magna Dei virtute invitabatur. Tunc aggregatis fratribus cum multo honore, magna que timoris Dei reverentia jam dictam ecclesiolam expectavit; præmissaque erroris penitentia, atque adorato Domino, qui in sanctis suis mirabilis est et gloriosus, corpus sanctum accepit, et ecclesiæ sanctissimi Richarii cum laudibus restituit [uti eum qui mentium duritiam meritorum virtute donaverat:] quod etiam huc usque ibidem servatur.

Hæc quidem domni Ingelardi temporibus accidit; sed quia nunc de hoc sancto loqui suscepimus, addamus istic illa etiam quæ longo spatio postea gesta sunt, ne penitus excidant memoria, et ne posteritas eorum fraudetur cognitione. Fuit postmodum consuetudo ut unoquoque anno die sui festi, quod est III Kalendas Junii, multitudo fidelium ad locum ubi olim sepultus quieverat processionaliter cura deferret, conveniebatque e proximis villis vel municipiis turba populorum, et cum multa lætitia sancti festum colebant. Quadam ergo vice cum fuisset illuc portatum, et expletis solemnibus cum jam tempus et hora rediisset referendi, egredientibus de ecclesia fratribus tantam contigit fieri pluvia et ventorum turbulentiam, ut ipsa dies nocte turpior haberetur. Ferebantur pro more ante corpus sanctum duo argentea ceroferaria, quorum lumina, licet ventis pulsarentur et pluviis humectarentur, nequaquam tamen exstingui potuerunt, quousque ipsam parochiam in qua fuerat conversatus, transisset, ita quasi designans quod proprium fuerat miraculo sacravit. Quædam aliquando terra per vim injustitiæ a quodam fortiori ecclesiæ illius tuita est, et cum consuetudinaliter sanctus illuc referretur, celebrata

A honorificentia, fratres illum Centulam referre voluerunt; sed divino nutu efficiencia defuit; nam cum in redeundo ad ipsam usque, quæ ipsius propria fuisse memorabatur, comitante populo, pervenisset, ponderositate gravissima substitit immobile, Interea dicebant quidam motum eum fuisse pro ablatione peculii, et hanc gravitatem suæ indignationis indicem ostentare. Quod postmodum res ipsa verum esse docuit; nam, convento fraudatore, oraverunt fratres ut sancto sua redderet; ille autem timore vindictæ cœlestis correptus, fratrum precatis libens paruit, et sua sancto libera fore cessit. Hæc facta ad sanctum reditur, lectica gestatur, ponderositas nulla sentitur.

Igitur hæc sunt gloriosa sanctorum pignora, quibus præter illas [gloriosas reliquias.] quæ longe superius designata sunt, Centula nobilis decoratur: Sanctum abbatem et charissimum Patrem Richarium ex se progenitum primatem læta excolit; post quem secundo honoris loco apud nos B. pontifex Vigor veneratur; deinde ille ferax divinorum mandatorum Caydochus habetur; post quem ipse, de quo modo narravimus, S. Madelgisilus indicibiliter amat. Veneratur cum istis S. Caydoci socius, quem quidam Adrianum vocitant. Inter tantorum merita beati et sancti Angilberti abbatis munimur reliquiis, beatarumque martyrum Christi et virginum Elevaræ, Sponsaræ, patrociniis confovemur. Hæc autem beatissimæ virgines, quantum a prioribus comperimus, beatæ Macræ martyris sociæ et convirginales exsisterunt, et una cum ipsa a persecutore Rictiovaro pro Christi nomine martyrizatæ sunt.

His abbas Ingelardus munitus patronis, hisque advocatis protectus, multam bonorum abundantiam Deo ministrante meruit. Fuerunt etiam sub ipso in hoc sancto loco aliquanti optimi viri, qui et regularis normæ servatores, et eidem in laboribus fuerunt adjutores. Horum aliquos pro eorum reverentia memoramus. Angelrannus, qui cognominatus est sapiens, noster postmodum abbas; Guido Forestis Cellæ abbas; Arnulfus Sancti Judoci abbas; Hubertus Forestis Cellæ abbas; Gualterus cognomento Grimutio, Sancti Salvii abbas.

### CAPUT XXX.

D De prædiis in Hlotharii regno Nothero Leodii episcopo oppignoratis.

In Hlotharii regno habebantur aliqua prædia, quæ quia longe posita non facile visebantur, placuit domno abbati ea committere Leodicensi episcopo, tunc temporis Notkero, acceptis xxxiii denariorum libris, eo tenore, ut ipse episcopus per xx annos eorum redditibus potiretur; et tunc reddita sibi, vel ecclesiæ suæ jam dicta pecunia, Centulensis ecclesiæ sua rehaberet, de qua pactione tale testimonium confectum est:

« In nomine sanctæ et individue Trinitatis Notkerus, solius Dei gratia providente, Leodicensis Ecclesiæ aliquantulum providus pontifex. Catholicæ matris Ecclesiæ filiis, tam præsentibus quam futuris,

quibus censeri constat semper professione tenendæ pietatis, notum fieri volumus quam conventionem ego et abbas Ingelardus invicem habuimus. Habebat siquidem prædictus abbas S. Richarii quædam prædia in nostro episcopio sita, v videlicet mensos in villa Hair, et v in villa Farmala, ac i in villa Bursis, et i in Gledela, quæ nobis oppignoravit, datis sibi a nobis ex thesauro S. Lamberti xxxiii denariorum libris, ea scilicet ratione, ut nos vel nostri successores annis xx sine reclamatione teneremus, sumpto tantum usufructuario cum cæteris redditibus, non alio suspecto fœnore. Annis vero prædictis finitis, quacunque die ille aut quilibet successor suus nobis vel nostris similiter successoribus memoratum pondus argenti reportando redderet, sua prædia absque ullius contradictionis impedimento recipiendo rehaberet. Unde ut sic rem gestam nostri cognoscerent posteri, hujus testimonii chartulam jussimus conscribi, signoque nostro, ac signis fidelium nostrorum, tam clericorum quam laicorum, qui nobis tunc temporis aderant, ut prudens petierat abbas, consuevimus confirmari.

« Sign. Notheri episcopi. S. Godescalci præpositi. S. Nithonis. S. Siconis. S. Ecberti. S. Frederici. S. Gualteri militis. S. Hiserelmi militis. S. Norberti militis. S. Odelmi militis. S. Butsonis militis. De cæteris autem, S. Ingelardi abbatis. S. Angelranni monachi. S. Duodelini monachi. S. Senardi militis. S. Heriberti militis. S. Ruethelini militis.

« Acta sunt hæc Lodii publice v Kal. Novembris, anno Dominicæ Incarnationis 989, indictione xii, imperii vero Henrici anno primo. »

Hac stabilita conditione, Ingelardus abbas jam reversus direxit dictitia ipsi episcopo, postulans ut hæc conventio iterum firmaretur, et ne quis futurorum episcoporum illam infringeret, sub anathemate prohiberet, quo inconvulsa non tantum chartæ testimonio, sed et timore prolata excommunicationis permaneret. Scripsit autem ita :

« Notgerio episcoporum præcellentissimo, Ingelardus abbas cum cuncta caterva Centulensium fratrum, plurimarum virtutum et boni operis perseverantiam. Quoniam quidem tuæ benevolentia im-mensitas longe lateque diffusa pervenit ad nos, scilicet compatiendo nos expendere sæpius vanum laborem in eundo aut redeundo, dum nitimur invisere quæ sunt in hac terra Sancti Richarii prædia, habemus gratias, proque tua tuorumque salute divinis auribus porrigimus precum vota, parati etiam impendere, si usus fuerit, multimoda corporis servitia. Et quia tantum onus nobiscum supportare dignaris, postulamus ut super hoc negotio sis sollicitus, excollens inculta, reædificans destructa, quatenus a nobis, reddito mutuo a te sumpto, res suas auctas recipiat nostra Ecclesia a tua industria. Suggestimus etiam ut auctoritate tibi tradita interdicas ne aliquis, aliter quam stabilitum est, immutare præsumat, ut si aliquis tuorum successorum (quod Deus prohibeat), rebus a te bene paratis male abusus fuerit, in

A reddendo argento non ser-tiamus dispendium receptionis. Neque hæc, idcirco quod simus imparati nimis ad suscepta reddere, sed quia tenemus sacre Scripturæ testimonio quod permittat Deus impium regnare pro scelere, omnia contradictionis ostia capimus obstruere.

« Cunctipotentis  
Dextera Christi,  
Qui miseratus  
Nostra caduca,  
Missus ab alto  
Venit ad ima;  
Ac pretiosa  
Morte redemit  
Noxia vitæ  
Crimina nostræ,  
Te, pie pastor,  
Protegat omni  
Tempore sæcli  
Sicque pudice  
Det tibi totam  
Ducere vitam;  
Ut merearis,  
Exspoliatus  
Tegmine carnis,  
Esse cohæres  
Cælicolarum. »

Suscipiens vero hæc precata venerabilis episcopus, et volens omnino manere inviolatam conventionem apud suos successores, jam dicto sæpe talia rescripsit abbati :

« Notgerio episcopo Leodicensis charissimo suo Ingelardo abbati. Quoniam hactenus, mi dilectissime, nihil ex sacrilegio habere cupivimus, nec cupimus, ne quid (quod quidem absit!) ex sacrilegio nostræ Ecclesiæ post discessum nostrum relinquatur, nimia tui devictus dilectione petitioni tuæ faventes, quod mandasti providus, fieri dignum duximus, ne quis successor meus conventionem quam invicem habuimus mutare præsumat in pejus. Ideoque notum fieri volumus cunctis Ecclesiæ fidelibus, tam futuris quam præsentibus, quod quacunque die tu, aut quilibet successorum tuorum, nobis, vel nostris similiter successoribus, xxxiii denariorum libras reddiderit, absque ullius contradictionis impedimento sua prædia recipiat ecclesia S. Ric. ari. Quicumque id temerare præsumperint, ex auctoritate Dei, sanctæque Mariæ genitricis Domini nostri, et sanctorum apostolorum Petri et Pauli, ac Leati Lamberti martyris Christi, sint damnati, anathematique vinculis obligati. »

#### CAPUT XXXI.

*De villa quæ dicitur Matermortua.*

Est in confinio Letgiæ quædam villa Sancti Richarii, vocabulo Matermortua, quam sæpe dictus abbas cuidam petenti ita habere concessit, ut quantum viveret, possideret, et post suum decessum unus

suus hæres similiter in vita sua teneret. Permisit A autem intuitu laboris, qui ex longo itinere accidebat, sumptis a jam dicto milite centum argenti solidis, ita tamen ut uno, quoque anno redderetur census xxv solidorum. Super cujus firmatione talis confecta est chartula.

« In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis. Ingelardus divina dispositione Centulensis cœnobii abbas, ad notitiam sanctæ Dei Ecclesiæ fidelium, tam fututorum quam præsentium, veniat quod quidam miles, nomine Hubertus, nostram præsentiam adierit, magnopere deprecans, quatenus ei quamdam terram in Lotharii regno sitam, quæ dicitur Mater-mortua, jure venditionis concederemus. Nos vero ipsius petitioni faventes fieri dignum duximus. Concessimus ergo ipsi, atque suæ conjugii, nomine B Alguidi, unice hæredi ipsorum, terram quam postulaverat, sumptis ab eo centum argenti solidis, ea conditione, ut quisquis superstes fuerit, eam absque ulla contradictione possideat; atque omni anno tempore Quadragesimæ xxv solidos denarium persolvat. Sed quia de nomine hæredis, necdum certus erat, postulavit duorum annorum inducias, quas et a nobis impetravit. Hæc idcirco, ut quia ad ipsius nomen scribendum vacua relinquitur membranula, vocabitur siquidem (23)... ne forte dissimilitudine litterarum subscribatur chartulæ falsitas. Et ut per succedentia tempora sic stabiliter permaneat, manu propria firmatur ab omnibus nobis.

« Signum abbatis Ingelardi. S. Adieri decani et C monachi. S. Ingelranni monachi. S. Otberti archidiaconi Leggiensis. S. Alboldi archidiaconi. Signum Joannis archidiaconi.

« Actum monasterio S. Richarii iv Idus Mart., regnante rege Roberto, anno xi. »

(23) In margine codicis quo Acherius usus est legitur *Alguidis*.

## CAPUT XXXII.

*De farinario præstito; et obitus ejus.*

In riparia Scarduonis fluvioli est inter alia quoddam farinarium, quod dicitur Mirumdolium, quod idem abbas cuidam suo parenti, nomine Raginero, in ratione victus aliquandiu cessit; simulque reditum publici clibani. Sunt et alia multa quæ gessit aliquando in redimendis, aliquando vero in invadiendis sancti loci terris ac villis, quæ, quia non omnia profutura speramus, recitare fastidimus. Illud autem necessario et convenienter intinamus quod stabilitis fratrum officinis, stabilita quoque monachorum congregatione, cui ipse longo valde tempore præfuit, mortuus est Nonas Junii, et sepulturam meruit in Sancti Patris nostri Richarii ecclesia hactenus conspicuam.

*Materiale tuum repetens hic abba quiescis.*

*Ingelarde, tuba revocet dum cælica functos:*

*Quem mundo genuit heroum clara propago,*

*Baptismus Christo per verbum fontis et undam.*

*Qui monachus primo, monachorum rector abinde,*

*Richarii sacram sancti, quam barbarus hostis*

*Vepribus implebat, reparasti funditus ædem*

*Fervidus. At quintum volcebat Junius orbem,*

*Dum tibi communem mors intulit aspera sortem.*

Huic successit e suis unus monachus, nomine Angelrannus, sapiens cognominatus. De quo, quia hic tertius hujus operis liber prolixior est habitus, nunc referre supersedimus, maxime cum ejus illustris vita ante hoc tempus a quodam fratre exarata inveniatur. De hoc itaque aliqua relaturi quartum recreato spiritu libellum incipiemus, ut more evangelico justorum quadrigam deducere videamur, auxiliante gratia Domini nostri Jesu Christi, cui cum æterno Genitore et cœterno Flamine sit laus, et honor, et potestas in sæcula sæculorum. Amen.

## LIBER QUARTUS.

## CAPUT PRIMUM.

*De ortu domini Angelranni, et de doctrina ejus.*

Cum igitur omnis mundus Unigeniti Dei descensione per carnis assumptionem se gratuletur redemptum, sitque universalis exsultatio liberatio communis, proprium tamen quorundam locorum dignoscitur esse gaudium viros habuisse tales qui sanctitatis ac doctrinæ prærogativa Patres non immerito vocentur et pastores. Hoc privilegio potita situ et nomine dulcis Pontiva provincia, præcelso- rum sæpius lætata est virorum genitura. Ipsa denique illud fulgentissimum sidus, beatum scilicet Richarium, olim protulit, cujus patrocinio et corporali præsentia se beatam exultat Centula. Ipsa etiam post illos, quos supra meruisse legitur, gloriæ recordationis virum protulisse scitur Angelrannum, qui quoniam omnem sui temporis laudem

excedit, sui nominis memoriam usquequaque protendit.

Natus est Angelrannus deifer parentibus juxta sæculi pompam non adeo generosis, quamvis omnino ingenuis, sed plane Dei timore elegantissimis. Qui quantæ opinionis, quamque boni odoris foret futurus, ante suam nativitatem divinitus præmonstratum est. Vidit namque ejus genitrix quadam dormiens nocte quasi ex se leniter sertum procedere quod totius Centulæ muros procjngens, omnium ora in sui laudem, et admirationem solvebat. Quod postquam religioso marito insinuavit, ille gratia doni cælestis afflatus, dixit pro certo hoc fore præsagium optimæ prolis quam Domini dono proxime essent accepturi, quæ bonorum odore operum universos afflaret.

Hic ergo bonæ indolis esse incipiens, profundi-

que sensus acumine vicens, infra ævum puerile repertus est in litteris discendis ferventissime ardens. Jam enim Deo se inspirante idem puer quisnam futurus foret præsigio quodam ostentabat : et cum scriptum sit : *Anima justi sedes sapientiæ*, sapientia vero Dei Christus est, summæ Sapientiæ præsignabat se templum fieri, dum litterarum non poterat scientia satiari. Et quia non lasciviam mundi amplecti, sed Dei servitio perpetim maluit mancipari, monachili auctus est toga intra S. Richarii monasterii claustra. Dein divinis donis cum ætate crescentibus, habitum quem humanis præferebat obtutibus, multimodæ sanctitatis exornabat speciebus. Inerat ei mater et nutrix virtutum humilitas, præpollebat in eo obedientiæ indicibilis qualitas, conservabatur ab eo illa quæ odisse quemquam nescit charitas. Enimvero quia, ut supra dictum est, in discendo multum gliscebatur, accepta a patre loci, nomine Ingelardo, non minima reverentia digno licentia, longe seposita scrutatus est scholarum magisteria, more scilicet prudentissimæ apis, quæ circuit diversorum florum arbusta, ut mellis dulcore sua repleat receptacula. Denique multorum experientia probatum, et liberalibus studiis ornatissimum civitatis Carnotenæ venerabilem episcopum, ac cum multo honore vocitandum Fulbertum, præceptorem adeptus est atque didascalum : Hic ei monitor, hic tam morum, quam litterarum fuit institutor. Gaudebat venerabilis præsul de tanti discipuli solatio, relevabatur tam idonei auditori industria atque ingenio. Tandem igitur grammatica, musica atque dialectica optime instructum, Centulam remittit tyronem amicissimum, jam tunc sacerdotio ornatum ; quem velut grandem thesaurum recipit pia congregatio Centulensium. Hinc jam quod ingenti studio fuerat quæsitum, profertur magnæ scientiæ præcipuum margaritum, reparantur libri, conscribuntur necdum conscripti, educantur pueri, dispertuntur quamplurimis sapientiæ thesauri, illustratur patria, et ab omnibus circumquaque felix vocatur Centula, quæ tanto præsigiebatur patre beanda. Verum populi id fieri gestientis voluntati, et desiderio felix accessit effectus.

#### CAPUT II.

*Qualiter regi sit notificatus, vel qualiter abbas sit effectus.*

Eo tempore rex Robertus, prudentiæ lumine clarus, regni Francorum post patrem Hugonem illustrabatur fascibus. Cui nutu divino, ut credimus, sæpeditus vir tali modo refertur notificatus. Cum enim adhuc in Franciæ partibus detineretur disciplinis scholaribus, supradictus rex in Romam bonæ voluntatis devotione est coactus ; dumque jussu ejus diversis in locis quærentur divini servitii plene imbuti officii, ab omnibus prædicatus est efficax in hac re Angelrannus venerabilis. Itaque profectio parata rex callem arripit, cui Angelrannus honestissima vita [insignitus] comes accedit. Interim dum gradiuntur, divitiæ hæcenus occultatæ latius

A aperiantur, prædicationum verba proceperunt, et amantium corda infundunt, miratur rex ejus affamina, delectatur continentis vitæ munditia obstepescunt omnes linguæ nitorem, reverentur animi puritatem. Verum quod in ipso itinere relatæ gestum fuisse, dignum videtur inseri historiæ ; si quidem multimoda assertione insinuatus est ita per omnem viam Deo regique in divino servitio militasse, ut librorum nunquam indigerit juvari solamine ; quod an fieri potuerit, non inertes judicent, sed studiosi examinent. Igitur Romam perventum, atque inde feliciter est remeatum.

Hujus ergo eventu itineris vir Dei Angelrannus ad regis notitiam venit : Quapropter ipse rex non eum inter infimos relinquere corde tenus ambivit. Interim vero dum rex perquirat, quo eum honore fulciat, semper venerandus Angelrannus sua habitatione Centulam exultat. Et provenit Deo ordinante ut abbatia Centulensis paterna privaretur sollicitudine. Fratrum ergo sanioris consilii concordia electione id officii suscipere cogitur Angelrannus, qui Domini præscientia ante omnia sæcula ad hoc fuerat præparatus. Tunc rex ovans, quod sicut cupierat locum honorandi reperisset, sæpe dictam Centulam hac de causa concitato gradu devenit. Enimvero famæ velocitas Angelranni aures percellens, dicto citius timore salubri ejus præcordia replet. Quid ageret non inveniebat. Fratrum unanimes electio, exstante admodum parva quorundam sua nobilitate inflatorum contradictione, pastoralitatem suscipere cogebat ; regia etiam auctoritas ad hoc impulsura propinquabat. Sed ille, qui subesse quam præesse malebat, omnino se indignum hujusce rei perceptione præjudicabat. Sumpto igitur ausu silvarum lustra expetit, ibique se ne inveniretur abditis quibusdam recondit. Rex adveniens virum interrogat, furtim eum abscessisse monachorum turba proclamat. Rex miratur intentionem, prædicat humilitatem, jubetque ut citius pergatur, ac electus Domini ad se reducat. Exeunt ergo militares præclarum Dei militem perquirentes ; sciscitantur a quibuscunque obviantibus sicubi visus fuisset vir clientissimus. Tandem igitur peracta multa scrutatione in silva Olnodioli dignoscitur latere. Itur ocuis, perquiritur, inventus adducitur, regisque Roberti præsentia sistitur. Rex itaque gaudens, ecclesiæ basilicam intrat, omnique spectante nobilium vel ignobilium caterva, per funes ad signa pendentes ipsi totius loci dominationem delegat. Dein jubetur ab ipso rege, ut quantocius acceleretur benedictionis consecratio digna. Vere ergo iste superni membrum capitis fuit, qui memor suum Dominum, dum eum vellent populi facere regem, fugisse in montem, ne supercilio prælationis extolleretur, maluit subire cavernam.

#### CAPUT III.

*Renovatio conditionis inter Ingelardum abbatem et Notherum Leodii episcopum.*

Jam vero sumpto abbatis officio, quis ejus bona

digne potens sit explicare? Erat enim ei studium A  
 iuge propriæ vitæ nævis carere, coram Deo et  
 hominibus bona semper providere, commissorum  
 inepta researe, tam exemplo quam verbo, bona  
 eorum augere, quidquid bonum semper ambire,  
 quidquid pravum semper cavere. Nec ejus bene-  
 volentiæ sat est animarum salutem obtinere, sed  
 curat etiam terrenis ædificiis locum commissum  
 honorare. Denique mœnia struxit, sacras aras auro  
 et argento vestivit, Christique vasa sacrosancta  
 pro posse ampliavit. Delectabatur plane sanctum  
 ingenium bono opere, pascebatur pia mens sancta  
 exercitatione. Interea Notkerus, Leodicensis episcopus,  
 cui a domino Ingelardo abbate quædam Sancti  
 Richarii prædia fuerant oppignorata, obierat, et  
 post alios duos Durandus ipsius sedis suscepserat  
 præsulatum. Hunc itaque abbas Angelrannus adiit,  
 et ut conditionem quam illius et suus fecerat ante-  
 cessor renovaret, ne infrimaretur, exoravit. Qui  
 episcopos venerandi viri precibus acquiescens, nam  
 et a domno Edalo Remensi antistite idipsum fa-  
 cere fuerat exoratus, tale denuo rescriptum pro-  
 mulgavit :

« In nomine sanctæ et individue Trinitatis, Du-  
 randus divina propitiante clementia sanctæ Leodi-  
 censis Ecclesiæ pontifex, universis Christianæ reli-  
 gionis fidelibus, præsentibus videlicet et futuris,  
 compertum fore volumus, quod Angelrannus abbas  
 S. Richarii confessoris Christi a nobis sibi petierit  
 ut conventionem quam suus antecessor cum No-  
 tkerio hujus sanctæ sedis episcopo habuerat, reno-  
 varem scripto. Sumpserat enim idem suus ante-  
 cessor ex thesauro S. Lamberti xxxiii denariorum  
 libras, oppignorans nobis quædam S. Richarii præ-  
 dia, scilicet in villa Hair v mansos, et v in villa  
 Farmala, et i in villa Bursis, et i in Glemdena, ea  
 videlicet ratione, ut quacunq; die nobis nostra  
 redderet sua sine contradictione aut ipse, aut ali-  
 quis suus successor reciperet. Fecimus ergo quod  
 suggererat, et scriptura præsentis chartulæ quod  
 antecessores nostri statuerant renovavimus.

« Acta sunt hæc Leodio publice sub die xiv Ka-  
 lend. Octobris, anno Dominicæ Incarnationis 1022,  
 imperii vero Henrici xix.

« Signum Hezelonis comitis. Signum Humberti cle-  
 ricici. Signum Guathonis clericici. Signum Hiltradi cle-  
 ricici. Signum Adelardi laici. Signum Libuini laici. »

#### CAPUT IV.

*Quomodo ecclesiam Scabelli villæ acquisierit.*

Hac igitur pactione utiliter reparata, monaste-  
 rium reversus est. Aliquando etiam Neustriam ivit,  
 et colloquio marchionis Richardi usus, postulavit  
 eundem ducem, ut pro salute suæ animæ S. Ri-  
 chario aliquid largiretur. Qui sciens virum esse  
 prudentem, et monastici tramitis amatorem, beni-  
 gne ei paruit, conferens per ejus manum S. Richa-  
 rio casulam pretiosæ purpuræ, et ecclesiam Scabel-  
 livillæ. De cujus donatione talem condidit descri-  
 ptionem.

« In nomine sanctæ et individue Trinitatis, ego  
 Richardus, divina concedente gratia Northmanno-  
 rum dux, compertum esse volumus omnium sanctæ  
 Dei Ecclesiæ fidelium industriæ quod Angelrannus  
 abbas Centulensis cœnobii, ubi venerabilis confes-  
 sor S. Richarius quiescit, clementiam nostram ex-  
 petierit, quatenus ipsi sancto largitione nostræ ele-  
 mosynæ conferremus aliquid. Consilio ergo et sug-  
 gestu nostrorum fidelium decrevimus tradere perpe-  
 tuo nostrorum fidelium decrevimus tradere perpe-  
 tuo prædicto sancto, et servis ejus ecclesiam quæ  
 sita est in Scabellivilla. Præfatus vero abbas et fra-  
 tres sub testificatione præsentis chirographi spo-  
 ponderunt, quod amore genitoris nostri, nostro, et  
 matris, conjugis et prolis persona unius monachi  
 ipsius congregationis augetur numerus, ea condi-  
 tione ut illo decedente a sæculo, alterius per sæ-  
 cula subsequatur successio. Illud etiam ut ab ho-  
 dierna die et deinceps nos, nostrique filii supradictæ  
 congregationis, appellati socii omnium quæ ibi  
 gesta fuerint honorum habeantur participes. Ut  
 igitur hæc futuris temporibus donatio stabilis per-  
 maneat, sub gravi anathemate facto ab archiepi-  
 scopo, me præsentem, vel a quibusdam episcopis cum  
 suis sacerdotibus, qui forte tunc nostræ aderant curti,  
 jussimus roborari, et hanc insuper chartulam fieri,  
 quam signo manus propriæ volumus consignari.

« Signum Richardi marchionis. S. Roberti archie-  
 piscopi. S. Gonnoridis matris eorum. S. Judith.  
 S. Richardi pueri. S. Roberti pueri. S. Willelmi  
 C pueri. S. Malgeri.

« Actum Rothomago ii Idus Martii. »

Robertus quoque ipse Rothomagensis archiepisco-  
 pus, virum bonum esse cognoscens dominum Angel-  
 rannum, donavit ei unum bonum dorsale, quo ho-  
 dieque nostra ecclesia ornatur.

#### CAPUT V.

*Assertio de S. Vigore.*

At quia nunc Northmanniam intravimus, libe-  
 rumper subsistere, ut quoddam necessarium ex-  
 plicemus. Retulimus sub domno Ingelardo B. Vi-  
 goris episcopi corpus honorabile a Neustria Centu-  
 lam translatum; quod quia meruimus, Deo omni-  
 potenti ex corde intimo gratias rependamus. Securi  
 D igitur de Dei munere in sancti corporis collata no-  
 bis benedictione, jam modo contra illos agamus,  
 qui tantum bonum nostrum obscurare nituntur. Est  
 enim quiddam sensibus nostris illatum, quod Deo  
 auxiliante abundantem ratione purgabitur, si tamen  
 faciente invidia obliquus non adsit auditor. Verum  
 nos singulariter neminem appetimus, omnibus se-  
 mel respondentes : dum enim quemquam nostratum  
 cum Neustrianis vel Silvanectensibus de sancti cor-  
 pore colloqui contingit, dicentibus istis quia noster  
 episcopus fuit, nobis quiescit; illis æque referenti-  
 bus se hunc habere, noster a Deo nobis datus the-  
 saurus apud incertos quasi fuscari videtur. Unde  
 satis necessarie hanc modo rationem persolvimus,  
 qua scilicet apud nos illum esse veraciter compro-

hemus; quod si quisquam clarescentibus miraculis A hunc se habere defendat, et nos multo magnificentius eadem experti sumus. Vere enim Christiana fides fatetur omnes Deo conjunctos, non eo tantum loco quo corpore habentur, sed ubicunque fideliter rogantur, divina posse monstrare. Sed jam pergat sermo in nomine Domini quo destinatum est, huncque sanctum confirmemus nos habere, tametsi alias magna operari videatur. Christus veritas nobis astipulatur, ipsa sancti viri anima cœlesti semper hæreditate beata testimonium reddit, imo de verbis ejus verbi nostri testimonium fiet.

Neustriani tamen, qui et Northmanni, sui episcopi non bene custoditi arguendi videbantur; sed mentem remordet, quia nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam (Psal. cxxvi). Ob hoc autem illos sinentes, alia expediamus, dum et thesauri quondam habiti, et modo perditamissionem constet eos satis punitos. Silvanectis autem civibus de sancti corpore inaniter superbis jam modo cra claudamus. Quo primo igitur tempore sancti corporis illatione beata est Centula, absque ullis gestorum ejus adminiculis aliquandiu permansit. Delator nempe nomine et gradu atque civitate episcopi ejus relatis, de cæteris conticuerat. Cum autem Ingelardi abbatis de medio facti, hic venerabilis Angelannus, cognomento sapiens, vicem suscepisset, fuit ei necessitas illa, quæ supra exposita est, Northmanniam ire. His pro quibus ierat peroratis vel definitis, a clericis ipsius provincie et a monachis S. Audoeni cœpit inquirere an nossent aliquem sanctum qui diceretur Vigor. Illi autem optime hunc scientes, hoc solum mirati sunt quod ipse abbas tantum confessorum nesciret, referentes ortum, vitam ejusque dignitatem. Tum abbas rogat sibi monstrari Vitæ ejus scripturam, et describendi largiri copiam. At illi cum annuissent, tali ab eo auditu perculluntur. *Cœnobio*, inquit, *Centulæ in monasterio domini mei S. Richarii hujus sancti corpus habetur*. Tum monachi B. Audoeni dixerunt ei: *In hoc, honorande Pater, te scito hunc revera habere, si ossa ipsa inspectans, mentum non inveneris apud te; quod os idcirco illic tu non invenies, quia Deo gratias nos illud habemus*. At ubi patriam nostram cum libello vitæ ejus repedavit, curavit insinuata citius probare. Revolvit sancta membra, et inventa tota ossium congerie, mentum deesse invenit, quia vero ipsius vitæ lectio docebat, qua die sanctus e mundo migrasset, hæsitabat parum quid faceret, quia eam diem Omnium Sanctorum festivitas ex moderna Patrum institutione vindicabat. Statuit autem ut sequenti die festivitas sua sancto reexhiberetur. Factumque est ita; sed non sic ut tantum decuisset confessorum. His proficue, ut speramus, insertis, ad domni Angelanni vitam transeamus, alibi de S. Vigore certiora, et quibus obviari non possit probamenta dicturi.

## CAPUT VI.

*De constantia domini Angelanni, et donatio Comitis villæ.*

Multo sudore et ingenio hic venerandus homo semper studuit ad usum monasterii illa revocare, quæ vel desolationis tempore, vel sub sui tempore antecessoris aliqua fuerant fraude subducta. Constantia quippe internæ fortitudinis, quæ menti ejus inerat, multam potentium superbiam edomabat, quia fiducia sanctitatis se vallante nullius potentiam verebatur. Angelannus denique comes Pontivorum, Hugonis advocati filius cum ob expertam in illo sanctitatem compater ejus factus fuisset, magno etiam timore erga illum agebatur, quippe apud quem humani ingenii pravitate nihil successum B sciebat. Antiquitus servata est consuetudo, ut in festo sancti Richarii tota Pontivorum militia Centulam veniret, et veluti patriæ domino, ac suæ salutis tutiori et advocato solemnem curiam faciebant. Cum itaque jam dictus comes inevitabiliter ad S. Patris festum aut alia qualibet die monasterium intrasset, statim ab abbate venerabili, si quid loco absterat, tanta invectionis auctoritate arguebatur, ut miro modo non comitem a monacho, sed servum a domino increpari qualitate rerum putares. Si aliquando corripienti non obedisset, abbas loci amator, qui dicere poterat: *Zelus domus Dei comedit me* (Psal. lxxviii), continuo sese in verbis exaggerans, illumque infidelem, illum raptorem clamitans, nisi emendare sponderet continuo excommunicabat. C Hæc ejus animi fortitudo plurimum contulit, et ut suo tempore nihil loco raperetur, obtinuit. Quod nos ideo sic dicimus, quia cum nostro ævo desint largitores, bene nobis res agi videretur, si non patereur infestissimos prædatores. Venerabilis tamen Angelannus non hoc solum obtinuit, ut sibi nihil tolleretur, sed et ut multa per Dei gratiam sibi darentur et redderentur. Angelannus igitur comes monitis ejus animatus, villam quamdam S. Richario delegavit, de cujus ditione testamentum conficiens, regia auctoritate confirmari voluit, ita se habens:

« In nomine sanctæ et individuae Trinitatis, Ego Angelannus compertum fore cupio cunctorum sanctæ Dei Ecclesie fidelium industrie quod remorante præcellentissimo rege Roberto Compendii palatio, corroborandam in præsentia ejus obtuli quam feceram Sancto Richario quamdam donationis chartulam. Tradideram siquidem ipsi sancto in pago Pontivo villam, quæ Comitis villa vocatur, eo conditionis pacto, ut ego ipse dum vixero, et post me unus hæres, quem vivens designavero, teneam, atque in festivitate sancti Richarii, quæ vii Idus Octobris celebratur, xii denarios in censu persolvam; quod si hæres a me designatus reddere neglexerit, aut legaliter emendet, aut perdat. Quam concessionem in præsentia regis regni que nobilium obtuli, et regia auctoritate confirmandam censui.

Signum Roberti regis. Sign. Constantiæ reginæ. A et successorum permiserimus. Miles quidam, Hucbertus nomine, Nogueneriam cum suis appendiciis quendam S. Richarii villam tenebat suæ invasionis tortitudine. Quotquot vero antecessores ejus tenebant, S. Richario per præstationis occasionem tollebant. Iste vero quasi propriam volens invadere, repulsus est aliquantum abbatis et fratrum reclamatione; et illo funditus repulso, censura judicii nostri decidit in nostram jussionem, quinquennio tenui, solidam et quietam habui, post hæc memor animæ meæ, et licet modicum cogitans de ejus redemptione, inclinatus etiam ab abbate et monachorum collegio, tradidi eam S. Richario. Addidit etiam comes Angelrannus ejusdem loci advocatus suam petitionem, cui ego eo tenore annui, ut nunquam inde aliquam acciperet consuetudinem. Quod ne quis etiam successorum meorum audeat infringere, Hizelini Parisiacensis episcopi percussi anathemate, et omnium qui mecum erant Francigenæ, nec ipsum excepi abbatem, ut alicui per aliquam tradat occasionem, ne aliqua iterum erratio nostræ animæ fiat periculo. Prohibemus ergo iterum atque iterum nostro imperio, et omnium episcoporum nostrorum interminatione, ne aliquis malefactorum aliquo modo audeat usurpare, ut non fiat mihi in illa reprobatio necessitate; ubi merita mea non poterunt me juvare. Prorsus ne aliquis dubitet imperium, videat scripto imperantis edictum.

Actum Compendii palatio, Nonas Aprilis.

CAPUT VII.

*De amore ejus erga subjectos, et redditio de Nogueries.*

Hucbertus quidam miles, qui beneficiarie cum jurjurando nostrati abbati famulari habebat, huic venerabili Angelranno aliquoties causa probationis exstitit. Siquidem aliqui ex suis parentibus sub præstatione certi temporis tenuerant villam Sancti Richarii, vocabulo Nogueries, et tali occasione tanquam hæreditatem sibi vindicabat. Contradicente abbate, et illo insaniente, multa dura contigit venerabilem Angelrannum ejus immissione pati, nempe B quam forti amoris vinculo erga suos stringeretur hinc patuit, dum contra hunc Hucbertum, contraque omnes qui fratrum possessiones rapere conabantur, tam divinarum quam humanarum legum auctoritate certare non destitit. Nam Dei et Domini nostri informatum exemplo, et accensus amore, qui pro suis ovibus animam posuit, ipse quoque pro Ecclesiæ Centulensis villis vel prædiis multa pericula, multasque iniquorum insidias perpeti non formidavit. Pro illis certe qui sibi erant commissa animam posuisset, si id necesse fuisset, qui pro eorumdem re temporali, cum necesse fuit, multis injuriis affligi non recusavit; ut enim subjectorum animas salvaret, ipsi temporali suæ salutis nunquam agnitus est pepercisse. Nam non in tantum creverat tyrannorum atrocitas, ut corpora perimendo animas effugarent; sed ad hoc processerat eorum cupiditas, ut eos rebus spoliantes miseros efficerent. Et quia isdem magnificus vir eorum sævitæ perpes contradictor exstitit, ab eis multa perpeusus, etiam gladii percussione Dei amator toleravit. Sed quia vere fateri possumus justum confidere quasi leonem, iste pro commissis bona conscientia fretus nullam timuit passionem. Charitas enim in eo locum sibi vindicabat priorem, quæ foras utique propellebat timorem. Tandiu itaque contra Hucbertum institit, usquequo procerum judicio in regis præsentia eam quam diximus villam derationaret. Sed quæ non mortalium corda rapacitas urget, si adsit locus! D Rex enim Henricus illectus cupiditate, postquam fuerat definitum ut Hucbertus non haberet in proprium jus, villam tulit, et quinquennio illius redditibus usus est. Sed cum ab abbate frequenter argueretur, tandem metu judiciorum Dei coactus, et venerabilis Angelranni assidua interminatione fractus, nobis eam cessit, et super ejus redditione testamentum confecit, quod nos quoque utiliter hic consignamus:

« In nomine sanctæ et individue Trinitatis, Henricus Dei gratia Francorum rex omnibus catholicæ Ecclesiæ filiis, quibus est cura animæ et corporis. Notum esse volumus cunctis futuris et præsentibus qualem redditum S. Richario pro animabus nostris

et successorum permiserimus. Miles quidam, Hucbertus nomine, Nogueneriam cum suis appendiciis quendam S. Richarii villam tenebat suæ invasionis tortitudine. Quotquot vero antecessores ejus tenebant, S. Richario per præstationis occasionem tollebant. Iste vero quasi propriam volens invadere, repulsus est aliquantum abbatis et fratrum reclamatione; et illo funditus repulso, censura judicii nostri decidit in nostram jussionem, quinquennio tenui, solidam et quietam habui, post hæc memor animæ meæ, et licet modicum cogitans de ejus redemptione, inclinatus etiam ab abbate et monachorum collegio, tradidi eam S. Richario. Addidit etiam comes Angelrannus ejusdem loci advocatus suam petitionem, cui ego eo tenore annui, ut nunquam inde aliquam acciperet consuetudinem. Quod ne quis etiam successorum meorum audeat infringere, Hizelini Parisiacensis episcopi percussi anathemate, et omnium qui mecum erant Francigenæ, nec ipsum excepi abbatem, ut alicui per aliquam tradat occasionem, ne aliqua iterum erratio nostræ animæ fiat periculo. Prohibemus ergo iterum atque iterum nostro imperio, et omnium episcoporum nostrorum interminatione, ne aliquis malefactorum aliquo modo audeat usurpare, ut non fiat mihi in illa reprobatio necessitate; ubi merita mea non poterunt me juvare. Prorsus ne aliquis dubitet imperium, videat scripto imperantis edictum.

« Actum est anno Dominicæ Incarnationis 1035 regnante Henrico rege anno regni illius III.

C « Abbas Angelrannus subscripsit. Rollandus monachus subscripsit. Gualterus subscripsit. Algisus subscripsit. Ingelrannus comes, et Hugo filius ejus subscripserunt. Godefridus vicecomes subscripsit. Oylardus subscripsit. Robertus subscripsit. Illi etiam sunt testes omnium episcoporum excommunicationis, præcipue Hezelini Parisiacensis. Qui deinceps infregerit ista, cum Dathan et Abiron fiat ei anathema maranatha. Amen. »

Superius comprehensum est quod dominus Ingelardus suo tempore propria permissione, tum causa amicitie, tum obtentu consanguinitatis, concesserit farinarium sub Montiniaco, quod dicitur Mirumdo- lium, Raginerio militi aliquandiu habere. Ipso abbate defuncto, cum dominus Angelrannus in nostræ Ecclesiæ usum voluisset ipsum farinarium revocare, Raginerus conatus est illud retentare, sed ab eodem frustratus est. Ille vero videns quod contendendo non proficeret, precatus est ut sibi permitte retur, et post se filio suo, postque filium suum, filio filii sui, sicque tandem reciperet Ecclesia quod suum erat. Placuit abbati id facere, et super ista constitutione tale conscriptum firmavit:

« In nomine sanctæ et individue Trinitatis, Angelrannus Centulensium, abbas, compertum fore volumus sanctæ Dei Ecclesiæ fidelibus, præsentibus atque futuris, quod quidam miles nomine Raginerus reclamaverit contra nos quod debebat de nobis tenere quoddam molendinum positum sub Monti-

niaco. Nos ergo ejus reclamazione justa ratione vacuata, ipso aliud postulante consensimus, et sibi et duobus hæredibus, videlicet Gualiero filio ejus, et alteri quem de legitima uxore idem Gualterus habuerit, molendinum de quo agebatur concessimus sub redditione census, ita duntaxat, ut si idem Gualterus obierit non relicto semine, ecclesia quod suum est recipiat. Si vero, ut supradictum est, conjugalis unus hæres successerit, et ipse illud in vita sua teneat, et in festivitate sancti Richarii quæ celebratur VII Idus Octobris, IV solidos denariorum persolvant. Quo tertio hærede defuncto, sic iterum nostrum revertatur ad nos. Et ut hæc conventio inconvulsa permaneat, signis fratrum nostrorum atque fidelium subnotare fecimus.

« Signum Angelranni abbatis. Sign. Angelranni advocati. Sign. Hugonis filii ejus. Sign. Odelgeri. Sign. Ursonis. Sign. Roberti. Sign. Herberti. Sign. Guernonis. Sign. Rodulfi. Sign. Godefridi. Sign. Arnulfi. Sign. Oylardi.

« Actum monasterio Centulensi VII Kal. Februarii, regnante rege Henrico, anno XII. »

#### CAPUT VIII.

##### *Quam misericors erga pauperes fuerit.*

Cum in omnibus erga hunc sanctum locum Angelranni abbatis cura provida semper haberetur, non tamen ejus benevolentia sublevandæ pauperum necessitati deerat. Fuit igitur ei pietas comes inseparabilis, per quam Dei gratia se auxiliante miserorum consolator splenduit singularis. Multoties enim e claustro processit, ut miserendi locum quomodo posset nancisci. Et cum pro alicujus utilitatis ordinatione putaretur egredi, ille justitiæ famelicus, misericordiæ actibus cupiebat saginari. Enim vero gestabat nonnunquam pius latro sacculum misericordiæ gazis refertum, et dum hinc ac inde cerneret pauperem quemlibet proximare, antequam contra illum pervenisset sumptos denarios in terram solebat jactare, illumque volentem transire ad se Pater misericors evocabat, et quasi nescius quid illud esse posset quod solo tenus jacebat, sciscitabatur. Ille, qui ignorabat actum, *Domine*, aiebat, *video nummos super terram jacere*. Tum ille benefraudentus, et pie deceptor, ire jubebat, et sibi tollere, dicens a Domino illi esse præparatos. O virum vere Deo dignum! o animum omni laude jugiter attollendum! ne enim vita expers maneret, piis actibus continue instabat, et ne cum laus transitoria percelleret, ipsos pios actus occultabat. Libet parumper nostram pravitatem, nostræque intueri mentis tortitudinem. Nos et cum bona non facimus, cupimus laudari, et si parum quid contigerit nos boni facere, ab omnibus cupimus prædicari. Nos nec actu, nec virtute qualibet respicimus, et velut sanctiores pro solo habitu honorem extorquemus. Damnanda prorsus miseria, non esse sanctum, et sanctitatis requirere debitum. Verus itaque Dei cultor Angelrannus honorum operum exercitiis illustratus, hospitalitatis amator devotus, humili-

latis. servator assiduus, charitatis etiam obses mansit æternus. Verum ingenii ipsius sagacis non facere mentionem, impiissimum duco errorem. Nam præcipiente sibi venerabili suo quondam magistro, D. scilicet Fulberto Carnotensi episcopo, almsui confessoris Christi Richarii Vitam ab antiquis compendiose descriptam, versu heroico jucundiorum fecit, nihil pene extrinsecus addens, sed eundem sensum per omnia repræsentans. Sane miracula quæ Dominus ac Salvator noster per ejusdem sancti merita suo tempore exhibuit, in uno libello compingens, antiquis ejus miraculis compaginavit, in quorum capite post ea quæ supra texerat, sic exorsus est fari:

*Nunc ea complectar proprius quæ ridit ocellus.*

Subsequenterque intexit illam S. Richarii relationem, quæ in præcedenti libello a nobis plenius exposita est. [Ex ipsis autem miraculis quæ post sancti restitutionem divinitus celebrata sunt, et quæ testatur se vidisse, aliqua hic ponimus, ut sicut longe superius dictum est, iste vir Dei judicio magnus debeat agnosci, cui divinitus concessum est talia videre.]

#### CAPUT IX.

*De miraculis sanctissimi Richarii quæ ejus tempore acciderunt.*

Recurrente igitur populorum multitudine ad sanctissimi patroni nostri Richarii annum festivitatem, contigit existere prope monasterium puteum, enormiter quidem profundum, sed omnino siccum. in cuius margine eo quod nullus ibi accederet, excreverant virgulta, quæ, dum os illius obducunt, improvisum externis exitium parabant. Homo itaque unus mulierque una dum desuper nescientes incedunt, in ejus magnum deciderunt profundum. Quod ubi auditum est, condolent Centulenses viri, miserorum morte præcipui advocati solemniter fuscari, submitunt itaque hominem qui de profundo putei peremptorum corpora levaret, et, o res miranda! qui discerpti et toti dissipati putabantur, sani et absque læsione incolumes educti sunt; magnumque populis suæ vitæ spectaculum præbuerunt. Nam ut non perliissent sancti meritum obtinuit, cujus illi mœnia rotiva devotione petierant. Dominica palmarum, quam vulgus Pascha Floridum vocitat, ex ecclesiastica traditione colebatur, cum ipsa die quidam clericus cum nostris monachis in rectorio edens piscis glutivit aristas; vespere facto cum ex ea molestari cœpisset, vomit eam vomendo rejicere nec valuit. Sequenti die exeruciat; tertia etiam die in deterius malum procedit. Quarta autem jam de morte tractans, rogavit se ab abbate visitari, a quo postulavit ut in cœmeterio fratrum sepeliri dignus haberetur. Quinta igitur feria quam Cœnam Domini Christiana vocat consuetudo, cum videret se in mortem jam jam resolvi, petiit ad sanctum beatissimi Richarii altare se ferri, ut per ejus magna merita Domino posset sua anima commendari. Domesticis ergo

hinc inde eum gestantibus illo usque devehitur, et quidam libri gratia muneris ab ejus manu in altare ponuntur. Sed cum illi qui portabant retrogredi voluissent; illico divina medicina adfuit; sensit enim se quasi calida aqua fomentari, qua scilicet continuo omnimodam sanitatem recipere promeruit. Engelguinus quidam artifex lignarius habebatur, qui de suo artificio nostræ ecclesiæ serviens ruentia texta resarciebat; vel nova, si res exegisset comple aptabat. Hic in Paschæ diebus conscendit campanas, rupium campanæ funem volens renodare, expletoque operè revertebatur, cum ecce culminis foramen recludenti deficit omne quo se adniti atque teneri suspicabatur. Ruit ergo, et dum terram ocuis petit, a morte nigra exciperetur, nisi virtus divina, quæ sui sancti domum morte hominis cruentari nolebat, eum sustulisset; nam ut nescienti loquamur, ipsa fabrica templi porrectis in antea lapidibus ex se interius semitam facit, quam ut tutus posses tenere podiorum munimine industria prisca firmavit. Super hos igitur lapides homo cecidit, et Domini pietate sancti merito exhibita suæ salutis gaudia tulit.

Annuo cursu sancti Richarii festivitas reddebatur, et continuis pluvix inundationibus patrienses nostra mœnia visere vetabantur, sedentibus quadam die in unum monachis, unus ex eis cœpit conqueri quod sua sancto solemnitas a provincialibus non exhiberetur, dum omnis homo, pluvia obstante, istic venire non posset. Tunc alter quidam in Deo fisus desperanti fratri respondit: Scriptura sancta propalat quod Dominus noster famulis suis posse concessit, ut quando volunt reserent cœlum, et quando volunt itidem claudant. Qua potestate ego non credo nostrum patronum esse privatum quin vere possit plebi devote huc venienti serenata cœli facie præbere nitidam viam. Cum igitur vigilia festivitatis excipi deberet, tanta, sublatis nubibus, prætensa est cœli serenitas, ut miro modo quod hesternæ in aquis totum diffuere putabatur, hodie indicibiliter nitens suo aspectu gigneret orbi nostro lætitiæ. Populus concurrat, festum recolitur, et quasi reddito devotionis tributo, populus ad propria repedavit. Vix unusquisque tecto suo redditur, cum ecce nubilorum densitas cataclysmi inundationem omni sæculo figurabat; ut enim illa serenitas non eventu, sed sancti merito præstita fuisse evidentiùs nosceretur, peracto triduo quo solemnitas durat, rediviva tempestas incubuit. In Civinocurtem villam Sancti Richarii aliquando latrunculi quidpiam subintrantes, duos nostrales, homines vi tulerunt, a quibus ut exigenter quæ non habebant, ferrea vincula imponentes, impiæ custodiæ tradiderunt. Verum cum isti in vinculis haberentur, non desistebant Dominum et ejus sanctos, maxime tamen suum patronum, sanctum scilicet Richarium, in suum auxilium prece supplici implorare. Dum hæc faciunt, festivitatem sancti orbita solaris præsentavit, in cuius nocte dum catenati

A in magno labore deficientes eundem sanctum reinvocarent, omnia statim vincula solvuntur. Sicque postmodum nostri fruuntur omni libertate.

Sed et illud modo referendum est quod erga Huchbertum, cujus supra memoratum est, divinitus contigit actitari. Hic enim cum Sancti Richarii villas superbo et rapaci spiritu invadere tentaret, et a domno Angelranno viriliter repelleretur, multa ei inferre mala molitus est. Aliquando autem unum e Sancti fidelibus Richarii comprehendit, quem tam pro nequitia sui cordis, quam pro odio et injuria abbatis dirissimo carcere trusit, tantisque vinculis et verberibus affectit, ut mortem non jam minari, sed inferre non immerito crederetur; et quia terrena potestas quæ vice abbatis eum eriperet non præsto adfuit, Dei potestatem sibi concurrere per sui domini sancti Richarii merita vinculus ille precabatur. His eo intento precibus, vincula sponte solvuntur et laxantur, et catenis liber tenere manu cœpit quibus antea fuerat tentus. Restabat autem et illud, quod, in loco interiori positus, et seris ac vectibus virorumque custodiis vallatus, spem evadendi non facile capiebat: Sed qui apostolum Petrum angelico ductu de carcere Herodiano salvavit, ipse et nunc suæ imperio virtutis claustra patefecit, custodesque somno gravissimo, ne fugientem impedirent, compressit. Sic Deo auctore noster homo salvatus ad sancti Patris ecclesiam venit, boas sancto obtulit, et in Dei laudes omnium fratrum vota resolvit. Hoc igitur miraculum licet venerabilis Angelrannus sanctissimi Richarii meritis ascribat, nos non immerito pro ipso eodem beato viro tantam credimus fuisse peractam virtutem, quippe qui talem se Dei oculis aptabat, pro quo utique magna fieri deberent.

Nunc vero aliqua recenseamus quæ absque aliquo fuco cognoscantur ob ejus bonitatem divinitus esse peracta. Necessitudine quadam exigente alicubi longius duos fratres emiserat, qui dum iter accelerant longe a nostris finibus, incursu latronum arctantur, dejiciuntur caballis, et cum injuria ex equestribus efficiuntur pedites. At dum illi miseri ablata monachis animalia abducere voluissent, illico quasi statuæ fusiles essent nec verberare nec calcarium impulsu promoveri potuerunt, sicque recognoscentes peccatum nostris sua reddiderunt. Alia vice ad regis curiam similiter fratres miserat, quibus ausu latronis boni pretii equus subtractus est, at cum fur furatum animal clanculo agens fratribus quo isset indicatus fuisset, et cum eum nostri subsequerentur, mox equus dirigit, nec amplius uspiam progredi potuit, tunc malus arreptor mortis tactus timore equum invitus dimisit, et fugam iniiit; nostris autem venientibus capitur equus, et absque difficultate rursus incedit. Sed et pestifer Huchbertus, cujus opere multa dura beatus hic homo passus est, judicio regis postmodum cum omni sua stripe interiit, quia revera boni viri persecutor, quieta non debuerat morte perfungi.

## CAPUT X.

A

*De domno Odelgero monacho.*

Hujus autem Deo tam clari viri vita excellens multorum studia ad supernorum amorem accendebat. Unde nunc æquissimum judicamus in ejus discipulorum actibus quanta Dei gratia vigerit ostendere, ut quem jam monstravimus vere sanctum ac per hoc Deo proximum, inde magis ejus bonitas resplendeat, quo non suis solis, sed et commissorum proventibus magnificus comprobatur. Erat ergo in hoc sancto cœnobio venerabilis vitæ vir nomine Odelgerus, qui abstinentiæ miræ, obedientiæ summæ, sui que custos oris, magnum religionis per Dei gratiam præbebat lumen. Qui a puero quidem sacris fuerat sub domno Ingelardo abbate disciplinis informatus, sed sub reverendissimo Angelranno decani vel prioris potiebatur ministerio. Hic ergo assiduæ lectioni et orationi insistens, animi quoque simplicitati et puritati studens, magnæ vitæ studiis pollebat. In exterioribus etiam ministrandis satis probus, ac valde aptus exstitit. Consuetudo autem ei fuerat perpetua, ut quando fratres ex indulgentia remissioris vitæ aliquid sæculare aut etiam religiosum in communi sermocinarentur, secederet in Ecclesiam, ibique psalmodiæ et compunctioni intentus sedule Domino jungebantur. Qui etiam ne aliquo impulsu aut alicujus occurrus præpediretur, superiora templi conscendere procurabat, ibique liber et remotus quasi de proximo ac de vicino divinis obtutibus laudum et precum holocausta offerebat. Hic itaque post longam in sancto proposito exactam vitam, ad extrema pervenit; qui cum morti proximus existeret, et a fratribus vel a famulis ecclesiæ circumdaretur, repente exclamavit, et dixit: *Ecce chorus adest angelorum.* Ut enim omnipotens et pius Deus ostenderet quam devote ei servierat, voluit suæ divinitatis ei morituro ministros transmittere, ut in eorum conspectu atque præsentia sine gravi metu et dolore de corpore exiret. Hac autem voce, omnibus qui aderant stupefactis, repente iterum subjunxit, et ait: *Ecce chorus prophetarum.* Silentioque parumper habito, sic intulit: *Ecce chorus apostolorum.* Ac deinde. *Ecce,* ait, *chorus martyrum.* Cumque paucillulum conticuisset: *Ecce,* inquit, *chorus confessorum.* Novissime vero cum denuntiasset, dicens: *Ecce chorus virginum,* eodem momento spiritum emisit. Et quia veraciter cœlestis patriæ cives ad se suscipiendum venisse vidisset, sequendo testatus est. Reverendissimus vero abbas Angelranus enim, ut decebat vere sanctum, in ecclesiola Sancti Vincentii martyris, quæ erat claustro contigua, venerabiliter sepelivit, et super ejus bustum tale epitaphium composuit:

*Justitiæ cultor fuit, et pietatis amator  
Odelgerus in hoc qui recubat tumulo.  
Subtraxit vitæ quem vix Februaria nona,  
Ut spes est, regno misit et æthereo.*

## CAPUT XI.

*Qualiter a Domino sit correptus.*

Angelranus venerabilis inter suæ magnæ sapientiæ monumenta in sancti Richarii honore, quamvis antiqui abundarent, quosdam cantus dulciori composuit melodia, necnon sanctorum Gualarici abbatis, et Wilfranni archiepiscopi honori proprios cantus coaptavit: Beati quoque Vincentii martyris passionem metricè composuit, sanctæque virginis Austrebertæ vitam metro subegit. Et quia tantus scientiæ fulgor non facile poterat abscondi, multi nobiles ejus se subdidere magistratui, et quibus fuerunt duo honorifici viri, Guido præsul Ambianensis, et Drogo episcopus Tarvennensis. Hi ejus se discipulos, hi, quoad vixerunt, semper gratulati sunt se ejus prædicatione illustratos. Intantum enim disciplinæ ejus bonitas sparserat, ut ubique ab omnibus Angelranus sapiens specialiter non immerito vocaretur. Cum igitur tantis et talibus bonæ famæ opinionibus miro modo polleteret, impleturque in eo ille apostolicus sermo: *Christi bonus odor sumus Deo in omni loco (II Cor. II),* Inspector ille cordium [Deus] videns eundem suum famulum infatigabili desiderio sibi velle sociari, ut puriorem quandoque susciperet, imo ut meritorum copiam ei accumularet, statuit eum adhuc tentationis lima potire, ac super incudem corporeæ infirmitatis, malleo propriæ percussiois interrogare. Denique tanta eum paralytici acerbitate percussit, ut non manum ad os ducere, non in lectulo se deinceps quiverit movere. Religantur manus innocentes supernæ districtiois vinculo, et quæ in bonis se semper exercuerant, ac mala studiosius caverant, hæc vel illa, bona dico vel mala, ne contingant arctantur. Semper igitur gratias retulit Conditori, et cui antea in omni bona operatione se devotum exhibuerat, nunc valetudine pressus, corde et lingua laudis sacrificium victimabat. Et cum hoc morbo sic vinculatus esset, ut omnino sui impotens maneret, tamen ejus ubique auctoritas metuebatur, ejus ubique nomen reverebatur. Sæpe autem accidit, ut quolibet residens uberrime fieret, et cum ab assistentibus interrogaretur quænam esset causa ploratus, se peccatorum pœnas formidando cogitare respondebat, quas intra tartari claustra diabolo ministrante patiebantur, et ob hoc non posse omitti quin fieret. Ita etiam cum alternantibus vicibus se lætissimum præmonstraret, interrogarentque famulantes quidnam rei esset quod alacer videretur, aiebat de cœlestium gaudiis angelorum, deque sanctorum felicitate perpetua hanc sibi emanasse exultationem.

## CAPUT XII.

*De subreptione Fulconis, et prophetia domini Angelranni.*

Senescente autem illo, cum multis utile videretur, ut eidem rector substitueretur, quidam secundum carnem nobills, filius nempe Angelranni Pontivorum comitis, nomine Fulco, ejusdem loci alumnus, parentum auxilio sæpediti loci Centulensis regimen si-

bimet usurpare tentabat. Sed enim, cum rex Francorum Henricus quo nescio casu accidente Pontivum devenisset, idem Fulco, intercedente jam dicto comite patre suo, cupiebat obtinere ab eodem rege totius loci dominationem. Quod et factum est, ignorante penitus domno Angelranno abbate. Jam dictus vero Fulco cum ob donum regium se abbatem fore aspiceretur, sumpta audacia impudenti quibusdam militaribus in fratrum refectorio, more scilicet incompetenti, convivium opulens exhibuit, quo sibi faceret fideliores, et ad acquirendum sibi honorem promptiores. At ubi nuntiatum est istud Patri Angelranno, ministros vocat, protinusque se illuc deportari mandat. Manibus ergo famulorum ad ostium usque refectorii devehitur, ibique figens gradum, ex auctoritate omnipotentis Dei eos qui convenerant anathematizat. Hinc vero omnis illa eorum factio inchoat dissipari. Cerneret enim meliores quosque, in quibus parum quid timoris [Dei] resederat, quos reos ante judicem, sic ante justi faciem pavitare, et incendio excommunicationis ab eo illatae miro modo terreri. Vir Dei itaque secedens inde, Fulconem evocat, et an abbas effici velit minaci verbo sciscitatur. Cui præ pudore nihil respondentem sententiam intulit, dicens non posse eum fieri abbatem, quandiu scilicet ipse in corpore moraretur. Et quamvis isdem Fulco etiam alterius abbatiae donum a patre suo habuerit, nunquam tamen, quandiu vir beatus supervixit, effici abbas ullatenus potuit, quia videlicet viri Dei sermo obtinuit. Qua in re animadvertitur sanctus vir prophetico spiritu actus fuisse, qui non absque nutu divino prædixerat eundem non posse fieri abbatem, quandiu scilicet ipse in corpore moraretur. Siquidem postquam venerabilis Pater Angelrannus cœlicas recessit ad ædes, idem Fulco abbatis officio donatus est primo post ejus sepulturam die, prælatusque monasterio Forestensi, quod ex antiquo, ut in hoc opere lucide patet, fratrum sancti Richarii cella fuerat, sed paulo ante a comitibus Pontivorum subtractum abbatiale nomen sibi vindicat. Et quia ad id loci pervenimus, libet memorare, ob rerum notitiam posteris intimandam, qualiter idem locus nobis ablatus est.

Abea die qua beatus et sanctus Pater Richarius ibi finem vitæ mortalis accepit, et deinceps usque ad tempora Ingelardi abbatis in nostratum deguit ditione, Hugo vero primo dux, postea rex, eo tempore quo propter barbarorum cavendos incursus abbatis villam nobis auferens castrum effecit, eique Hugonem præposuit militem, Forestis-cellam nostræ ditioni subripuit, et eidem Hugoni perpetuo habendam contradidit, quia videlicet ipsius ducis filiam, nomine Gelam, uxorem duxerat. Antea igitur in eadem cella clerici Domino militaverant, sed Hugone postulante aliqui ex nostris illic monachis statuti sunt, qui et abbatem meruerunt simili modo monachum nostratem, nomine Guidonem, domni Angelranni fratrem : quique cum aliquantis ibidem annis in animarum regimine ministrasset, of-

ficii successorem habuit, Huchertum nomine, nostratem monachum. Quandoquidem nobis ille locus tollebatur, tamen ob amorem et honorem almi Richarii statutum est, ut de nostris semper ibidem fierent abbates monachis. Hucherto quoque mortuo, ejus loci regimen suscepit hic Fulco, quem nostri monasterii dominium sibi usurpare voluisse notavimus. Libet vero dicere de domno Guidone abbate, quod cum egregiis moribus et Deo placitis fulgeret, oculorum lumine sicut et sanctus Tobias privatus est, omnino tamen perseverante in mente ejus divinæ contemplationis claritate. Mox vero ut hoc flagellum cum gratiarum actione a pio patre Deo excepit, succedi sibi poposcit ; et rediens Centulam, quod superfuit totius vitæ in sancto ibidem explevit servitio, qui etiam VIII Kal. Maii dormitionem accepit, et a venerabili fratre suo Angelranno juxta sancti illius monachi Odelgeri corpus humatus est talique dictitio prænotatus :

*Mausoleum hic Patrem recolendum rite Guidonem,*

*Sculptus litterulis monstrat habere lapis.*

*Extulit egregiæ quem mundo gratia vitæ :*

*Sublimem mundus hunc faciat precibus.*

Verum et illud placet referre quod is de quo supra diximus Hugo, non comes, sed advocatus dictus fuerit, quod nomen illi erat insigne, ob hoc quod ecclesiæ Sancti Richarii defensor fuerit a rege Hugone institutus. Quo etiam nomine filius ejus Angelrannus, hujus Fulconis pater, fuit contentus, donec permissu Dei Boloniensem comitem bello peremit, ejusque relictam nobilissimam, nomine Adelviam in matrimonium accepit. Et quia comitissam duxit uxorem, idcirco deinceps comitis nomen accepit, quod a successoribus ejus jam ex consuetudine tritum perseveranter tenetur. Sed ad nostrum Angelrannum redeamus, et qualiter bonus bonum habuerit successorem jam dicere inchoemus.

#### CAPUT XIII.

##### *De domno Gervino abbate.*

Cum, ut supradictum est, comperisset Fulconem parentum intercessu, et pretii datione, præripere voluisse regiminis ministrationem, voluit adire regiam majestatem, ne animarum cura venderetur oraturus. Quod quia aliter ob infirmitatem non potuit, curru vectus implevit, et regis auri- bus satis dura inferens, tormenta inferni illum subire, ob distractionem gratiæ minatus est. Et rex, qui bonæ mentis habebatur, pœnituit, reatusque indulgentia rogata se sponpondit emendaturum. Non multi post hæc fluxerant dies, cum ecce ex divina, ut tenemus, voluntate, regali auctoritate interfuit Viridunensis abbas Richardus. Reverendissimum monachum et merito bonitatis unice dilectum Gervinum secum habens capellanum. Et quia iste est Gervinus, de cujus post Angelrannum successione Centula gavisus est, decentissimum intuemur a principio sursum quis fuerit referre, ut homo diligendus quo melius noscitur, melius et ametur. Ex territorio igitur Laudunensi, patre Guillenco, ma-

treque Romilde, Gervinus natus est, et a primævo ævo litterarum studiis imbuendus in ecclesia S. Mariæ nostratis Galliæ hierarcha, ubi eo tempore famulabatur Domino clerus vere clarus, traditus est. Sed, ut fieri solet, cum adolescens grammaticæ operam daret, et patulo sensu ipsorum jam carminum vim perpenderet, animadvertit inter ea quædam, quorum omnis intentio hæc est, ut aut expletas luxurias referant, aut quomodo quis explere voluerit, vel explere potuerit recenseant; et dum talium assidua meditatione polluitur juvenis mens casta, tum juvenili fervore, tum turpium verborum auditione, maxime vero diaboli instinctu ad hoc cœpit impelli, ut ea faceret quæ tantorum poetarum æstimabat narratione celebrari. Ad hoc igitur hortatu sodalium perductus est, ut infaustos expeteret complexus, quandoquidem carnis ardorem non aliter restringendum poetarum oraculis, et juvenum jam corruptorum suggestione compererat. Ventum itaque illo usque est, quo castitatis jura frangerentur. Sed Deus omnipotens, qui sibi eum aptum vas gratiæ ordinarat tanto eum subito pudore respersit, ut non aolum male cogitata non perageret, sed etiam talia voluisse visceraliter eum pœniteret. De pellicis itaque se osculantis, et ad crimen incitantis amplexu, et vere de mediis diaboli faucibus exsilivit, et tanta auctoritate vim iniquæ voluptatis in æmet compressit, ut ipsa priscorum poemata audire extunc desiverit, ne, ut pene acciderat, dum litteram disceret, animam jugularet. Hoc vero non ideo referimus, quod insolitum sit hominem carnis lascivie fuisse tentatum, sed quia tali occasione mens probanda erat, quæ jam disposuerat fieri pudicitia habitaculum. Hæc ergo causa ei fuit, qua sæcularia studia deseruit. Unde nec magnam illarum artium peritiam habuit; tamen, quia hæc ex parte gustaverat, facilius divina ingressus est, in quibus postmodum et verbo et opere peritus habitus est.

#### CAPUT XIV.

*Ut sæculum reliquerit, et monachus effectus est.*

Defunctis patre et matre, cum totius, quæ magna erat, familiæ Gervinus provisor et dominus haberetur, essetque Remensis matris Ecclesiæ canonicus, cogitabat repulsis sæculi tumultibus Deo strictius militare. Sed ejus desiderio contraibat duarum forte sororum custodia. Inter multos igitur, quos lege beneficii sub se habebat vassallos, erat quidam vir bonus et efficax, summæque strenuitatis miles, nomine Haymo. Huic vero Gervinus terrenorum pondere sese exonerans delegat patrimonii sui summam, tradens ei germanam in conjugium, nomine Rotsellinam. Altera autem, quæ viri torum recusavit, Christi sponsalibus meruit subarrhari, et in monasterio sanctimonialium vitam religiosam munialis et ipsa devote peregit. Hac tempestate florebat virtute modestiæ venerabilis abbas Richardus, quem multa donitatis fama omnibus amabilem venerandumque efficiebat. Hunc ergo Gervinus expetivit, et ut sibi monachi vestem normamque conferret,

A exoravit. Ille autem vir Dei repletus fonte doctrinæ, atque servator Regulæ sanctæ (cap. 9), protraxit [et distulit] virum, juxta quod monet Pater Benedictus, proponit dura, aspera prædicit, ardua docet, monstrat angustum callem, qui ducit ad vite regnum. Verum cum magna diceret doctor, majora refert auditor; nam dicit semel ad omnia promptum velle habere, licet sint dura, vel inaudita, et quæ natura non assuevit, omnia spondet toleraturum, dummodo sibi non differatur claustrum ingressus. Richardus tantis tractus promissis: *En præsens, inquit, adest Regula sancta. Vide si potes his obedire quæ tibi liber hic intimabit. Si deprehendis ista te posse perpetim pati, excipieris. Si autem non ris, sine non potes ista servare, liber venisti, liber discede.*

B *Talibus induciis prope totus voluitur annus.*

Itaque viro rite probato traditur sacra Regulæ restis, jungiturque sacræ congregationi militanti sancto confessori et episcopo Vitono. Factus itaque sanctæ obses religionis, omnibus obediens, omnibus devotus, omnibus benignus, atque ob hoc omnibus erat charus; sed ut humilitatis ejus constantia certius nosceretur, factus est puerorum custos, ut qui Dei judicio pastor animarum erat eligendus, tali officio pastoralitatis præsagium porteret. Ubi vero et in hoc aptissimus apparuit, cœpit eum Pater Richardus ferventiori dilectione ambire, in tantum ut et sibi capellanum, et cæteris multorum provisorum commodorum ordinaret. Hinc Gervinus sancto animatus desiderio cupiebat loca sancta invisere, quibus Domini nostri Jesu Christi nativitas et conversatio, mors et resurrectio celebrata noscuntur; sed dum Patri votum indicare formidat, ne non concessionem acquireret, sed reprehensionem, eadem Dei nutu qui voluntatem timentium se facit, cordi paterno accessit voluntas. Itaque dum Gervinus orat Deum, ut sibi tradat voti effectum complendi, abbas jam dictus charo sodali sibi inesse hoc prodit velle, ut loca sancta Jerusalem eat videre. Rogat ut suus comes esse velit, quo illo agente cito pararentur comoda vitæ. Et ille ovans quod quæ optabat diceret abbas, mox festinavit eam parare quæ in illa via erant portanda. Cum ergo jam sacerdotio polleret, cum abbate Richardo et aliis optimis viris jam dictæ urbis menia petiit. Quo cum pervenit, oscula sanctis locis affixit, lacrymas fudit, preces allegavit, orans pro sancta et universali matre Ecclesia

#### CAPUT XV.

*Quomodo electus, et abbas quomodo sit effectus.*

Expletis igitur votorum et precum solemnibus, reversi sunt ad propria. At non multo post quadam agente necessitudine, regali aulæ, ut supra notatum est, sese contulerunt. Cum ecce Henricus rex memor comminationis a domino Angelrano sibi intentatæ, ipsum Richardum abbatem his supplex verbis exorat: *Intra nostri regni ditium exstat cænobium a priscis regibus munificis constructum, et quanquam ante hæc tem-*

pora a paganis demolitum sit, ejus tamen nomen inter sancta loca non habetur infimum: huic existat pastor actu et nomine prudens Angelrannus, qui perfecto vitæ suæ fidelissimo cursu jamjam carnis exuvias linquere cupit, et ideo sibi succedi in animarum regimine rogat: precor vestræ sanctitatis bonitatem, quatenus fratri Gervino permittatis ejus loci accipere pastoralitatem. Venerandus autem vir, tametsi tanti sodalis dispendium ægre ferret, concessit, et fratri Gervino donum regium suscipere imperavit. Tunc reverendus princeps jubet concito gressu cum aliquantis aulicis viris..... venit. Excipiuntur nimis gratanter, dein disponunt maturato Centulam expetere. Tunc Gervinus obstitit, dicens locum se non visurum, donec unanimus fratrum electio suis auribus referretur. Diriguntur ergo e clero viri prudentes, qui hæc Centulensi nuntiarent congregationi. Aditur venerabilis Angelrannus, indicatur ei electum esse a rege virum qui Christi ovilis opilio digne debeat dici; sed nolle eum præcipitanter istuc venire, donec ipsius velle cognoscat omniumque fratrum electionem. Et venerabilis Angelrannus pro his exsultat, et confitetur id se optare, ut talis homo sibi succedat, qui Christi gregem pascere norit. Dein congregata fratrum unione, intimat lætus regium opus, qui eorum curam providentia benigne virum delegisset boni amicum, rectoris tenacem, ut eis præsit jure abbatis. *Agite, inquit, et quid super isto vester animus velit nobis intimare, ut vestra turma tanto pastore cito ornentur.* Hæc audientes omnes collaudant, approbantque factum; deinde scribitur consensus electionis; redditur a sancto viro cura pastoralis, in qua non se digne ministrasse humiliter valde constebatur. Recipiunt ista legati pontificis, et præpeti gradu redeunt Ambianis, designantes episcopo et abbati benignam fratrum electionem, et sancti senis concessionem. Ea igitur die, qua intemeratæ Virgini Domini Jesu nativitas futura per angelum Gabrielem nuntiata est, abbas sacratur; sicque sequenti luce nostris sedibus infertur pastor optatus. Sublimatus ergo honore regiminis, arripit arma continuæ humilitatis, non veste subtili, non cibo delicatiori, non supercilio dominii utens, sed victu communi humilitateque pari fratribus et filiis amorem sui immittens. Sane e sui monasterii monachis aliqui eum gratia charitatis attrahente extemplo prosequuntur viri honesti, et tam litterarum peritia, quam et sæculari providentia admodum clari. Horum unum præpositum fecit, dictum Guarinum, alium ordinavit decanum, nomine Regneguardum. Verum, quia gloriosi Gervini ortum et adventum divino respectu nobis concessum paucis perstrinximus, ad narrandum honorabilem domni Angelranni transitum jam modo animemur.

#### CAPUT XVI.

*Venerandus domni Angelranni ostus.*

Rerum itaque conditor Deus, qui sui servi desiderium jam jamque disposuerat cælestis regni amoeni-

tate mulcere, quique eum sibiabilem fecerat longissimi purgatione languoris, interno sapientiæ suæ consilio, quo omnem filium receptibilem flagellat, ejusdem famuli sui valetudinem solito acerbiorum effecit, et cui mox incomparabiliter dulcia erat daturus, doloris diu tolerati fervorem multiplicat. Sed ut ostenderet quod non ex ira, sed ex summa misericordia hæc ejus processisset correptio, evidentissimæ benignitatis super eum signa præterdit. Nam cum isdem vir beatissimus sacræ Scripturæ studiis attentissime semper fuerit implicitus, nec modo quidem cum gravissimo morbo urgeretur, a divinis operibus affectus ejus et voluntas unquam potuit inhiberi, modo psalmodiæ indefessus insistebat, modo sacris divinatorum præceptorum meditationibus heribat, modo missarum solemnium in lectulo recubans ac si ad altare staret, ore proprio decantabat. Unde et contungebat quosdam mirari ut vir, qui tantæ sapientiæ sciebatur, quasi dementitium opus faceret, cum ille omnes quos inde mirari audiebat, ineptos et totius boni nescios diducaret. Accidit ergo ut quadam vice cum missam in lecto recumbens protensis manibus decantasset, et omnipotens Deus quid erga illum ageretur revelare insciis voluisset, post missam finitam sitim se pati insinaret. Præcepit itaque ministro, ut sibi vini poculum ministraret. Ille concitus vinum detulit, sed ex hoc se nolle bibere sanctus indicavit. Minister regrediens aliud detulit, sed ad primum gustum et hoc beatus homo repudiavit. Cumque famulus eum vidisset et semel et bis vinum repulisse, aliudque se velle senior indicaret, minister alia vina se non habere causatur. Tunc sanctus vir, ipsa verba dicenda sunt: *De illo, inquit, offer mihi, de quo nunc ad missam habui.* Quo audito, circumstantes tremore obrescunt, et dulcissimo Patri cum lacrymis responderunt: *De illo, Pater, ulterius non habebis nisi tibi dederit, qui et prius dedit.* Siquidem cum missam faciens extra se crederetur, dumque ad ipsum locum veniretur, quando Dominici corporis sacro sancta libatio agi soleret, cælestibus escis superno dono transmissis refovebatur. Igitur animadvertens quod ipsi sui familiares rem secretam agnovissent, volensque omnimodo cellare bonitatem Dei in se peractam, quasi permotus jubet eos citius recedere. Habent enim sancti viri hoc proprium, ut cum bona faciunt occultari velint, ne scilicet laudis transitorie plausum recipientes, ante Dei oculos operationis suæ mercedem imminuant.

Dum vero ista agerentur, et beatus homo jamjam præ multa infirmitatis acerbitate corpore putaretur absolvi, et ob hoc ab his quos nutriverat sollicitè observaretur, accidit necessitudo pro qua ad regalem curiam mittere necessarium fuit. Præcepit itaque domnus Gervinus, qui jam loci dominatum retinebat, uni e fratribus ut id negotii expleret. Ille vero qui desiderabat optimi Patris præsentialiter illustrari transitu, et implicari exsequiis, omnimoda excusatione se non id facturum respondit. Tunc ve-

nerabilis Gervinus tali responso coactus, sanctum Dei virum Angelrannum quo jacebat adiit, eique monachi inobedientiam intimavit. Ipse autem eundem monachum ad se vocari faciens, inquisivit, cur non præceptum impleisset, dein jubet etiam ut impleat. Cumque adhuc ille nollet, sanctus abbas prophetici spiritus gratia luminatus promisit, dicens: *Vade, et fac quod tibi præcipitur, et scias hoc corpus terram non intrare donec revertaris.* Tali sponione exhilaratus frater viam arripuit, et ea, propter quæ mittebatur, apud regias aures optime allegavit. Superveniente autem vocatione superna, qua cœlestia petens Angelrannus terrena desereret, sancta illa anima angelorum ministerio, Dei obtutibus præsentanda v Idus Decembris carnis exiit claustra. Jam vero ille qui multiformi argumento politus fuerat lapis, cœlesti ædificio locatur. Jam qui in valle humilitatis superno rore humecta creverat lilius flos, cœleste sertum exornat. Jam quæ inter diversas gemma claruerat tonsiones, diadema supplet divinum. Monachus autem his, pro quibus missus fue: at, expletis revertebatur, cum subito in civitate Ambianensi, quo causa hospitandi diverterat, de obitu Patris dira eum nuntia percellunt; tunc relicto hospitio, et ciborum apparatu (nam vespertina hora erat, et cœnula studebatur) certatimque conscensis equis Centulam repedavit; invenitque sanctum corpus jam exanime in monasterio positum fratrum excubiis venerabiliter circumdari, proxima hora sepulturæ tradendum. Adluit ergo, obsecutus est, et impleto ejus desiderio etiam Patris prophetia impleta est, qui promiserat suum corpus terram non intrare, donec idem monachus de regis curia reverteretur.

## CAPUT XVII.

*Sepelitio domni Angelranni.*

Sepultum vero est sancti viri corpus infra militis Christi sanctissimi Richarii venerabile templum, eo loci quo beati Laurentii veneratur martyrium. Cujus tumulationi venerabilis ejus successor abbas Gervinus tantum contulit decoris, ut cujuslibet antiquorum patrum sanctitati honor tantæ sepulturæ sufficere posse crederetur, æquissimum contemplatus, ut honore decenti servaretur ejus corporis gleba, qui perenni lauro redimitus, cum cœlicolis laudes Christo hymnizat in æternum, Amen. Acta sunt hæc anno Incarnati Filii Dei 1045 ind. xiiii. At Christus Dominus, cui hic beatus homo fideliter serviebat, quanti apud se ejus servitium penderetur, quantaque hunc remuneratio cœlitus exaltaret, claris iudiciis mortalium notitiæ pandere dignatus est. Nempe in pago Vimmaco fuit mulier habens filiam paralyti percussam, quæ ad omne opus inhabilis grabato moribunda tenebatur. Hæc comperta beati abbatis Angelranni sanctitate, et fidei fervore succensa, salutisque filiæ cupida ad tumbam ejus cum candela illam deduxit. Cumque ipsa ægrota sepulcro hominis Dei candelam devote obtulisset, sedit juxta sepulcrum, et somno paululum indulsit. Deinde vigilans sanissima redditur, et videntibus fratribus

monasterii, Deumque laudantibus, ad villam unde venerat, vocabulo Filcharias, propriis sedibus altiter cum gaudio rediit, omnibus annuntians quanta sibi Deus per B. Angelrannum abbatem fecisset. Guido igitur tunc Ambianensis Ecclesiæ archidiaconus, postea ejusdem sedis episcopus, qui illius fuerat in studio litterarum discipulus, tali ejus tumbam epitaphio decoravit.

*Quem tegit hic tumulus lectissimus Angelrannus,  
Hujus cœnobii pastor et abba fuit:*

*Dux gregis Ecclesiæ monachum spes inclita vita,  
Vixit et in mundo mundus, et in Domino.*

Qui igitur plenius nosse vult quantæ penes hunc sanctum locum fuerit utilitatis versiculos intueatur, qui de eodem, ut posteri scirent et imitarentur, descripti sunt tali tenore:

*Abba Angelrannus loculo quæ paucula nostro  
Contulit, hic retinet scriptus qui cernitur albus.*

*Sancti Vincentii, necnon sancti Benedicti  
Ecclesiam struxit; cellam infirmisque paravit.*

*A fundamentis instauravit paradisum,*

*Altaris Petri tabulam componere fecit,*

*Thuribula ex argento etiam conflare gemella.*

*Librum Evangelii, sancti vitamque Richarii*

*Ipsius studium mero argento decoravit.*

*Est et Episto-liber-larum atque Evangeliorum*

*Ipsius argento quem industria nempe paravit.*

*Ipsius atque calix studio præclarus haberi*

*Cernitur, adjuncta sibi met cum lance decenti.*

*Præter et hunc alius quem in missis semper habebat:*

*Unum dorsale, et tria pallia quam pretiosa.*

*Terras servavit pervasas, atque redemit:*

*Sicut Noguerras, Gaspannas, et Drusiacum;*

*Guibrenti Ecclesiam, Froocort, Montisque-Rochonis;*

*Ecclesiam Sacri-Campi, discrimine diro*

*Dum plures trahant, ut pars contraria vincat,*

*Detrahit multis multa et perpessus iniquis,*

*Quæ supra retuli, necnon quamplura peregit,*

*Actum sic ut sit Domini scientia novit;*

*Excedunt libri numerum quos ipse novavit.*

*Insuper excedunt numerum quos ipse refecit.*

*Talibus atque aliis cœlestis præmia regni,*

*Ut spes est, meruit. Lector quod posse monemus.*

*Ultimus ipsius fuit hic finis studiorum.*

*Ecclesiam Sanctæ refecit moriendo Maria:*

*Cujus apud Dominum nobis suffragia prosint.*

*Ergo horum revocatori sint præmia vitæ.*

*Damnetur, cujus studio hæc neglecta peribuat.*

Is ipse honorabilis vir posteritati consulens, descripsit catalogum rhythmicum de Patribus sancti hujus loci, non quidem omnes designans, sed tantummodo illos memorans, quorum nomina vel chartæ, vel quælibet pittaciola insinuare videbantur; vel etiam Vita sancti Richarii specialiter notificabat. [Scriptum autem in hunc modum:]

*Quæ occurrunt memoriæ,*

*Licet non sint in ordine,*

*Centulensis cœnobii  
 Abbatum scribo nomina.  
 Præ omnibus egregius  
 Pastor noster Richarius,  
 In hac villa progenitus,  
 Primus in albo ponitur.  
 Ocioaldus sequitur :  
 Angelbertus magnificus,  
 Qui præsens templum condidit,  
 Virtute regis Caroli,  
 Guitmarus vir sanctissimus ;  
 Helysachar et Aldricus  
 Quibus Hericus additus  
 Hludogvicus et regius  
 Herbertus, Symphorianus,  
 Ruodulfus et Carlomannus  
 Cum Guelfone et Hedenoldo,  
 Gerbertus et Fulchericus.  
 Post Ingelardum igitur  
 Angelrannus ascribitur,  
 Sancti imitator ordinis,  
 Et studiosus litteris.*

Hæc quidem honorabilis Angelrannus. Verumtamen nos admodum miramur quomodo fieri potuit ut tam studiosus homo domni Heligaudij comitis et abbatis gesta nescierit : aut si scivit, cur nomen ejus referre omiserit, cum ipsa ejusdem Heligaudi gesta non nuper alicubi reperta, sed antiquitus, nisi fallimur, in hujus loci scrinio habita fuerint et conservata. Fieri tamen potuisse credendum est ut post domni Angelranni obitum ab aliquo loco hæc quæ de illo comite abbate leguntur, istuc allata fuerint ; cum, sicut hujus operis testatur præfatio, tempore desolationis monachis fugientibus, non solum reliquiæ et ornamenta sublata, sed et scripturæ, quæ de sancto loco confectæ erant, per diversa loca deportatæ sint et dispersæ. Nam et venerabilis Gervinus aliquando perrexit monasterium Gorziam, indeque retulit codicem de gestis hujus sancti loci ; ibique inventum est quod antea multo tempore latuerat, quia scilicet domno Angilberto abbate ad cœlestia transeunte, filius ejus Nithardus illi post quosdam alios successerit in gubernatione sancti loci ; et cætera quæ superius in locis suis notare curavimus. Sed et de abbate Ribbodone ibidem fuerat digestum, quod sancti Angilberti corpus transtulerit, et alia multa in eodem volumine reperta sunt hujus loci monumenta, quæ honorabilem Angelrannum constat ignorasse. Hæc igitur abbatum nomina [quatuor,] quæ in domni Agelranni scripto minus, in nostro vero plenius habentur, id est domnus Nithardus, domnusque Ribbodo, Helgaudus quoque et Coschinus : duo prima in codice a Gorzia delato, tertium autem in membranarum nostri gymnasii reperta sunt. Nam de domno Coschino plura apud Gemmeticum cœnobiū scripta tenentur ; ex quibus comprobatur

(24) Id est, ni fallor, de cereo paschali, seu de illa lampade quæ Jerosolymis accendebatur singulis annis in vigilia Paschæ. MAB.

A isdem vir tam nostri quam illius abbas fuisse loci. Hæc cum ita se habeant, ad domni Gervini vitam digerendam jamjam cum calamo animus se retorquet.

### CAPUT XVIII.

*De laudabilibus domni Gervini actis ; et de constructione cryptæ.*

Gervinus igitur commissorum curæ insistens, delinquentesque corripiens, in eorum cordibus verbis prædicationum et exemplis operum plantarum virtutum serebat. Quorumque etiam hominum scelerum confessiones recipiens, eorumque animas saucias sanctarum fomentis Scripturarum resolidans, ad Dei misericordiam revocabat. Ex quibus si aliquos ditiores sensisset, domos orationum erigere causa promerendæ veniæ hortabatur ; cujus pia intentio nostrati patriæ multum contulit decoris, profectusque, dum quæ non erant erigebantur, vel quæ lignis fuerant compactæ, cæmento et lapide reficiebantur. Ipse vero circa locum commissum satis sollicitus veterata novare, dissipata sarcire, nunquam facta exstruere contendebat. Unde et cryptam satinsignem condidit hodieque perseverantem, quam consecrare obtinuit ad honorem nostræ dominiæ sanctæ Dei Genitricis Mariæ. In qua crypta per IV quæ ibi sunt altaria, tanta tamque gloriosa Domini Christi et sanctorum ejus reposuit pignora, ut si alia non essent, his revera satis superque decenter insigniretur nostra patriola. Harum ergo sacrarum reliquiarum indiculum apponimus, ut quanta gloria sacer ille locus vigeat, posteritas queat nosse. Titulantur in præsentem reliquiæ, quarum multitudine decoratur majus altare cryptæ Centulensis, quod est dedicatum in honore Dominicæ annuntiationis, nativitatis ac sanctæ et victoriosissimæ crucis, et beatæ ac gloriosæ semper virginis Mariæ, et S. Joannis apostoli et evangelistæ, et præclarissimi confessoris Christi Richarii, et beatæ Cæciliæ virginis, et omnium sanctarum virginum, quorum, quarumque hæc sunt reliquiæ. De ligno sanctæ crucis, de sepulcro Domini, cera de sancta resurrectione (24), de columna ubi Dominus fuit ligatus, de lapide ubi stetit quando ascendit crucem, de linteo quo fuit præcinctus quando discipulorum pedes lavit, de præsepe Domini, de virga Moysi, de manna, de vestimentis sanctæ Dei Genitricis Mariæ, de capillis ejus, de filo quem ipsa nevit, de sepulcro ejus, [de pallio S. Michaelis archangeli,] de S. Joanne Baptista, de corpore Isaïæ prophetæ, de S. Joanne evangelista, de SS. Innocentibus, de S. Stephano protomartyre ; de SS. martyribus Stephano papa, Felice papa, Eusebio episcopo Vercellensi, Florentio, Blasio, Crispino, Crispiniano, Paterno, dens S. Livinii martyris, de sancto Hermete, Præjecto, Romano, martyribus ; reliquiæ confessorum sanctorum Martini, Remigii, Nicolai, Vedasti, Medardi, Cas-

siani, Amandi, Eligii, Caydoci, Salvii, Pauli, Ma-  
shuti, Gaugerici, Autberti, Ranulfi, Acharii, Oi-  
berti, Guandregisilli, Bertini, Filiberti, Bayonis,  
Gualarici, Mauronti, Gvingualoei, Judoci, Cutberti;  
reliquæ vero virginum Petronillæ, Anastasiæ, Jus-  
tinæ, Priscæ, Praxedis, Gertrudis, Augustæ.

Item ad meridianam partem cryptæ dedicatum  
est altare in honore adventus Spiritus sancti, et  
beatissimorum apostolorum Bartholomæi, Matthæi,  
et Lucæ evangelistæ; sanctorumque Mauricii, Ni-  
casii, Leodegarii martyris; et sanctarum Agathæ,  
Luciæ virginum. Hæc inibi sunt reliquæ de capillis  
S. Bartholomæi, de capite S. Matthæi, de capite  
S. Nicasii, de sanctis Mauricio, Leodegario, Firmino,  
Cyriaco, Agapito, Crispino, Crispiniano, Anthimo  
martyribus. Item de sanctis Cornelio et Cypriano,  
de sancta Agatha, de S. Sabina, de sepulcro Domini.

Item dedicatum est altare ad septentrionalem par-  
tem cryptæ in honore gloriosæ resurrectionis ascen-  
sionisque Domini nostri Jesu Christi, et SS. apostolo-  
rum Jacobi, Simonis et Judæ, sanctorumque  
Quintini, Luciani, Fusciani, Victorici, Gentiani,  
Lamberti, sanctarumque Agnetis, Scholasticæ vir-  
ginum. Hæc sunt reliquæ: De vestimentis apostolo-  
rum Petri et Pauli, cum pulvere de S. Jacobo, dens  
S. Simonis apostoli, de sanctis Christophoro, Geor-  
gio, Crispino, Crispiniano, de capillis S. Quintini,  
et de ejus corpore, et de clavo quo perforatus est;  
de casula S. Lamberti, de S. Hilario, de sanctis  
Agnete et Scholastica virginibus.

Item dedicatum est altare subtus altare S. Richar-  
rii in honore sanctæ ac individuæ Trinitatis, Patris,  
et Filii et Spiritus sancti, et SS. Dionysii, Rustici,  
et Eleutherii, Gervasii, Protasii martyrum; et SS.  
confessorum Ambrosii, Augustini, Hieronymi, atque  
Athanasii, et omnium Sanctorum. Hæc sunt reli-  
quæ, De SS. Dionysio, Rustico et Eleuthero, Ger-  
vasio, Protasio martyribus, et de Sanctis Satyro,  
Ambrosio, Augustino confessoribus.

Hæc tanta tamque pretiosa Domini nostri Jesu-  
Christi, ac sanctorum pignora sagacissimus pastor  
Cervinus per diversa Galliæ loca studio ingenti quæ-  
sita, partim etiam apud sanctissimum Richarium re-  
perta in altariis quæ in crypta erexit honorifice  
collocavit xiv Kalend. Novembris, eandem domum  
Deo omnipotenti, et S. Mariæ veneranter dedicans.  
Sunt igitur alia multa, quæ erga loci diligentiam  
vir bonus exercuit, tam in palliis acquirendis,  
quam in tapetibus faciendis, vel terris redimendis.  
Quarum rerum cum præ oculis multa sint experi-  
menta, aliqua tamen hic ponenda sunt indicia.

#### CAPUT XIX.

*Qualiter Scabelli-villæ ecclesiam, quæ calumniaba-  
tur, reddi obtinuit.*

In hoc nostro opusculo a nobis relatam est, ve-  
nerabilem Angelrannum Neustriam isse, et dona-  
tione ducis Richardi Scabelli-villæ ecclesiam in usum  
nostratis loci accepisse. Verum Richardo marchio-  
ne, qui hoc nobis bonum contulerat obeunte, filio

A ejus Richardo ducatum, quem pauco tempore te-  
nuit, Roberto fratri relinquente, atque post hunc  
Robertum Guillelmo exsurgente, jam dicta ecclesia  
impediebatur nobis a quadam abbatissa, quæ in  
suum jus illam convertere qua nescio arte molieba-  
tur. Qua occasione memorabilis Gervinus Neustriam  
vadit, ferens secum chirographum, quod super de-  
ditione ejusdem ecclesiæ marchio Richardus conse-  
cerat, volens eam veraci assertione et chartæ testi-  
monio nobis derationare; simul et extraturus præ-  
atum ducem Guillelmum, ne quod sui antecessores  
donaverant, ipse S. Richario pateretur auferri. At  
comes memoratus valde eum pro sua sanctitate di-  
ligens et honorans, ei per omnia favit, ecclesiam  
ipsam terris ampliavit, et ei super ejus perpetua sta-  
bilitate tale confirmationis testamentum fieri jussit.

In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis Guil-  
lelmus gratia Dei Northmannorum dux, omnibus  
Catholicæ Ecclesiæ filiis, quibus est cura animæ et  
corporis. Cupimus notum fieri omni futuræ poste-  
ritati, quomodo ecclesiam Scabelli-villæ pro salute  
animæ meæ, S. Richario perpetuo habendam firma-  
verim censura auctoritatis nostræ. Cum calumnia-  
retur ab abbatissa Villaris-Monasterii, et ab abbate  
fuissem conventus monasterii S. Richarii, Gervino  
nomine, causam hujus negotii ipso eodem coram  
primatibus curiæ meæ explicante, sibi jure compe-  
tere antecessorum meorum donatione, judicio coram  
decernente, tali tenore reddidi. Data insuper cre-  
dultatis gratia mea fide, ut doinceps sub mea ad-  
vocatione liberam teneret, sicut acceperat a meo  
avo et patre. Adverteram enim illorum qui causam  
noverant, narratione suggerente præbendarium pro  
hoc beneficio in memoriam nostri debite illis inte-  
resse. Unde ne nostra confirmatio alicujus futuro-  
rum temeritate cassaretur, et nos meritum amitte-  
remus, hujus testamenti litteras conscribere fe-  
cimus.

Actum hoc anno Dominicæ Incarnationis 1048,  
apud Argentulum, iii Kalend. Novembris.

Hujus rei testes sunt idonei, Storingus, Ri-  
chardus filius ejus, Yvo de Belismo; Arnulfus ne-  
pos ejus, Rodulfus Taxo.

Guillelmus comes cum a domno Gervino hujus  
rei causa expetitus fuisset, magnopere ipsum de-  
precatus est abbatem, ut de S. Vigoris episcopi cor-  
pore, quod Dei gratia præeunte nostris olim fuerat  
sedibus illatum, aliquid sibi impertiretur, et nisi  
abbas id se facturum spondisset, jam dictam  
Ecclesiam, ut dicitur, vere amisisset, dum comes  
ipse magis propinquæ suæ et affini maluisset illam  
cedere, quam cuilibet alio condonare, siquidem  
eadem abbatissa parentilitate ejusdem ducis illus-  
trabatur.

#### CAPUT XX.

*Item de S. Vigore assertio.*

Verum quia nunc de sanctissimi pontificis cor-  
pore mentio incidit, operæ pretium remur istic  
narrare veridicam assertionem, quam ipse beatus

præsul Domino nobis consulente patrauit. Enimvero in gestis Domini et sancti Angelranni invenitur qualiter ipse magnificus abbas de ejusdem sancti corpore certus sit effectus; et quod libellum vitæ illius a Neustria deferens, et ex eo gloriosi ejus transitus diem agnoscens, natalem ejus coli statuerit. Hoc itaque statutum ad hæc usque quæ disserimus, gloriosi Gervini tempora permansit, qui Domini timore sanctorumque vigens amore, multa in divino cultu circa nos melioravit. Evenit itaque ut revolutio annua S. Vigoris festum referret, quod fratres juxta morem a domno Angelranno quondam statutum procuraverunt. Forte tum absens erat abbas Gervinus, fratrumque custodiæ invigilabat prior, nomine Regneguardus. Is igitur Regneguardus ipsa nocte qua fratres sancta solemnia exhibebant, infirmitate corporis aliquantula detentus, solemnii deerat, et strato decubans pigrius dormitabat. (Alias autem vir bonus erat, castus et timoratus.) Ecce autem dormienti ei adest venerandæ proceritatis summique decoris persona, pontificale schema prætendens, satiscue dulciter ait Regneguardo: Quid hic jaces, et meis solemnii non interes! Ille pavitans ob personæ excellentiam, sciscitatus tamen hoc dedit responsum: *Domine, ait, quia infirmus sum.* Subsecutusque: *Quis, inquit, domine, es tu?* *Ego, ait, sum Vigor Bajocensis Ecclesiæ episcopus. Surge, sanus esto, et meis solemnii interesse festina. Dicitis autem abbati tuo et fratribus quia cum Domini nostri bonitas meum corpus hic haberi concesserit, et ego hoc volo, mea festivitas amplior quam sit debet fieri.* His visu audituque perceptis monachus sanus exurgit, chorum petit, atque cum cæteris alios ut poterat pro laude sancti cantus emittit. Mirari fratres, et quia illa hora loquendi ausum denegebat, facto mane rei ordinem quærent. Ille visionem refert, fatur salutem, recitat imperata. Gaudent omnes, atque ad amorem sancti visceraliter accendantur. Revertenti abbati omnia recapitulantur, et ille qui sine aliqua hujusmodi occasione multas aliorum sanctorum festivitates exaltaverat, sancti Vigoris festum deinceps coli celeberrime mandat.

## FULCARDUS.

*Festa dies Patris rutilat celebranda Vigoris,  
Patrem Bajocas, quem Fratrem gaudet Atrebas.  
Hujus grata Deo genitrix, generosa virago  
Pignore de tanto capit assertore superno  
Natum quem gestat, benedixit diva potestas,  
Sacrauitque sibi, cuncto sacravit et orbi.  
Nascitur ergo puer forma speciosus, et alter  
Fit Samuel, Domino condignus ab ungue tenello.  
Moxque jugo Domini subclinat lenia colli,  
Inferturque gregi monachus puer Atrebatensi:  
Proficiens cunctis Patribus, profecit ab illis,  
Inclutus ille puer, cunctis subjectus ovanter,  
Jam quiddam majus meditatur tyro beatus,  
Fiat ut a patria peregrinus cum patriarcha.  
Exsulat ergo procul hic seminiverbius exsul,  
Fendens ad populum sibi cælitus insinuatum;*

*Urbs est Bajocas, quam prisca Neustria monstras.  
Hanc adit ut doceat quos impius error habebat,  
Gratia virtutum Christi comitatus alumnum.  
Quæque docendo monet, signis probat, actibus implet.  
Viribus exsanguis reparavit, depulit angues,  
Ad superos vita functum traxit prece fusa.  
His populus visis, se sacris devovet undis;  
Hancque Deo prolem per sacri fontis honorem,  
Sancte Vigor, generas; sacras cui solvimus odas  
Flammarum domitor, qui mandi comprimis ignes,  
Ne nos exurant, flammæ compece gehennæ.*

Marchio vero Guillelmus misso ad nos monacho de monasterio Cerasiaco, nomine Guarino, unum sancti episcopi de dextero brachio os promeruit, quod apud idem monasterium Cerasiacum infinita venerabilitate colitur. Est autem idem locus in territorio Bajocasinensium situs, ex quo vir Domini Vigor episcopus, ut in vita ejus legitur, dum adhuc in hujus peregrinationis exsilio moraretur, immanem effugavit anguem, et ob hanc virtutem traditus est sancto viro locus, in quo nunc etiam servorum Christi congregatio habetur. Cum itaque monachi ibidem degentes cum ineffabili gaudio sanctissimi sui patroni reliquias ovanter exceperunt, voluerunt experiri utrumnam vere illud os de S. Vigoris corpore fuisset; sciebant autem quod inter alia dona virtutum, quibus fulserat semper, imo fulgebat, hoc quoque excellentius obtineret, quod nullomodo ignis ardere lædi, aut comburi posset. Itaque struem lini, quod scilicet facile nimis incenditur, faciunt, et brachium illud sanctissimi pontificis superponunt; deinde linum desuper congerunt, et ita ardam et tenuem materiem igne supposito inflammant; et licet Deus omnipotens in sui servi merito tentandus non fuisset, eosdem tamen fratres, qui non quolibet vitio, sed certitudinis capiendæ gratia id fecerunt, miraculi ac virtutis eventus non sefellit; nam non solum sancti dexteram ignis ille non læsit, sed etiam linum quod fuerat appositum ab igne permansit intactum. Sic fratres illi de Patris pignore certi facti sunt. Nec dum post hoc factum octo fluxerant dies, cum ecce homo dæmonio plenus, eorundem fratrum miseratione aquam, ex qua forte illud beatum os fuerat lotum, accepit, quæ bibita salutem corporis et libertatem recepit; et deinceps inimici infestationem non pertulit. Hæc quidem duo miracula per S. Vigoris reliquias a nobis illuc relatas, apud Cerasiacum monasterium Christus Dominus peregit. Post aliquot autem annorum spatia convocatis honorificis viris, episcopia scilicet et abbatibus, Gervinus Pater ejus sacratissima membra de ea capsula, in qua a tempore Ingelardi abbatis pausaverant, abstulit; et per manus pontificum convocatorum populo fideli demonstravit; deinde in aliam auro et argento paratam reposuit honorifice, ut decebat tantum Dei confessorum. Hæc vero translatio beati corporis xii Kal. Aprilis facta est; quæ dies omni anno Quadragesimalis jejunii ambitur religione, quod divino nutu

facitatum credimus, ut tunc populi fideles sanctissimi pontificis ossa videre meruissent, quando strictioris ac per hoc purioris vitæ sacrificium Deo obtulissent.

## CAPUT XXI.

*De comitibus Pontivorum, et de villis Porta et Nogueries.*

Igitur post relationem necessarie de S. Vigore habitam, ad nostri Gervini acta recurramus, et quomodo villam, quæ dicitur Portas, noster locus habuerit, paucis perstringamus. Ac primum, quoniam dono Pontivorum comitum illam meruimus, dignum putatur ut eorum series breviter intimetur. Quo primum igitur tempore Pontiva patriola munitionibus castrorum aucta est, ablatis monasterio Centulo tribus oppidis, Abbatis villa, sancto Medardo, et Inera, et his castellis effectis; in eorumque stipendia multis aliis S. Richarii villis et redditibus ab Hugone rege prærogatis, nostra hæc provincia non comite utebatur, sed regiis militibus hinc inde præpositis conservabatur. Anteriori tamen tempore a plerisque nostris abbatibus comitis nomen gerentibus plerumque fuerat defensata; verum quoniam hi moderno tempore dispositi, non omnes castrorum municipes vel domini existebant: ob hoc reliquis paribus suis Hugo Abbatensis fortior factus est, quia et castelli fretus munitione absque timore quælibet effliciebatur, et reliqui si quid conabantur non habentes refugium, facile succumbent. Attamen huic nunquam comitis nomen accessit, sed erat illi insigne quod S. Richarii vocabatur advocatus. Quæ res etiam plurimum ei contulerat fortitudinis, dum advocacionis obtentu S. Richarii villarum reditu et rusticorum servitio utebatur. Hic postquam absque nomine et dignitate comitis mortuus est, successorem habuit filium nomine Angelrannum. Hic quoque nomine advocati contentus fuit, donec Boloniensem comitem prælio interimens, et ejus relictam sibi in matrimonio copulans, a comitissa uxore nomen comitis vindicavit. Angelrannus itaque assumptum sibi comitis nomen in posteros transmittens, post longævam ætatem moriens, reliquit honore et nominis hæredem nomine Hugonem; qui, post expletum vitæ tempus, dum morti proximum se videret, supradictam villam, quæ dicitur Portas, delegavit sancto Richario, optans ut pro remedio suæ animæ monasterii nostri usibus serviret. Genuerat vero quatuor filios, quorum primus nomine Angelrannus, homo formæ mirabilis qui patri succedebat, in die depositionis ejusdem patris sui jam dictam villam sancto contradidit, talem deditionis confirmans testimonii chartam.

« In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis ego Angelrannus gratia Dei comes, compertum fieri volo omnibus Ecclesiæ Dei filiis, tam presentibus quam futuris, quod pater meus comes, scilicet Hugo adhuc vivens, sed diem mortis extremum trahens, pro suæ remedio animæ villam, quam possederat so-

lidam, Portam nomine, S. Richario dedit perpetuo habendam ea scilicet ratione, ut nullus suorum successorum amplius ullos respectus, vel parvas vel magnas consuetudines ab ea expeteret, quatenus tota cum suis redditibus sancto, et fratribus inibi manentibus deserviret. Unde hujus donationis chartulam abbate Gervino petente conscribi fecimus, et signo nostro nostrorumque fidelium signavimus.

« S. Angelranni comitis. S. Godefredi. S. Oylardi. S. Roberti. S. Bernardi. S. Gualteri. S. Gerardi. S. Ingelranni.

« Facta est hæc traditio super altare S. Richarii die sepulturæ Hugonis comitis xii Kal. Decembris ab Ingelranno filio ejus cum optimatibus suis presente domno pontifice Fulcone, qui illico exoratus a fratribus, et ipsi comite suggerente, sub excommunicatione interdixit, ne aliquis amplius in illa villa neque per vim, neque per deprecaturam, neque per advocaturam, de omissis consuetudinibus amplius aliquid expeteret. » Huc usque charta.

Præterea quidam miles, nomine Gualterus, quem vulgus vocitabat Tirel, villam S. Richarii dictam Nogueries sibi volens vindicare, post illa omnia, quæ supra scripta sunt tempore domini Angelranni gesta fuisse, de hac eadem villa a rege Henrico, et a perfido Huberto, cujusdam quasi justitiæ rectitudine sibi eam deberi ex aliquo successione jure astruebat; talique ratione suam colorans avaritiam villam invasit, tenuit, et per aliquod tempus fratribus eum excommunicantibus sibi usurpavit. Verum cum ei suggererent amici illam excommunicationis sufferentiam animæ mortem illi operari, tandem Deo se respiciente aliquatenus cessit et quandiu ipse vel ejus conjux viveret, sibi medietatem retinuit, medietatem sancto restituit, post suum obitum integerrimam in sancti jus eam redire statuens. Pro qua ratione venerabilis pastor scriptum chirographum archivis nostris reposuit, quod ita se habet.

« In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis. Ego frater Gervinus abbas monasterii S. Richarii, notum volo omnibus sanctæ Dei Ecclesiæ fidelibus, quos in adoptione filiorum per sanguinem suum, perque sanctificationem baptismatis fratres sibi adoptavit Christus, quia miles quidam Walterus, quem vano cognomine Tirellum plerique appellamus, Nogueries villam S. Richarii jam dudum diu a prædecessoribus nostris possessam, et nobis jure hæreditario traditam, malitiose invasit, invadendo subripuit, ac subripiendo sub anathematis obligatione aliquandiu detinuit; at tandem contradicentibus amicis et injuriam hanc in perniciem animæ suæ crebro referentibus, victus erubuit, et insanæ cupiditatis malitiam deserens a S. Richario, atque a fratribus veniam expetivit. Redditaque villa, et condonata nobis olim fundata capella, absolutionem excommunicationis cum præsentem uxorem suam Ermiam, terræ prostratus accepit ita dicens, causam com-

ponens, ut præfata capella sicuti sibi vel suis haec tenus sine quolibet synodale respectu deserviens permanserat, ita per futura sæcula sub eadem libertate persistat.

« Acta sunt hæc vii Idus Octobris anno Domini 1103, indictione vi, anathematis confirmationem eodem milite cum aliis subnotatis testibus respondente, ne quis ex illo die pro quacunque occasione, aut ex progenie eorum, vel alicujus horum incitatione, auderet temerarius hanc sibi villam ulterius usurpare.

« Ego Gervinus, nostræ etiam religionis presbyteri, cum diaconibus, simulque hujus institutionis monachis, ex auctoritate Dei Patris omnipotentis et B. Mariæ semper virginis, et B. Petri apostolorum principis, damnamus et in perpetuo anathematizamus omnes qui ex præsentis die voluerint hujus redditorem villæ, et donum atque libertatem capellæ aliquo ausu rescindere, aut demere, seu contradicere. Amen.

« Hujus rei testes fuerunt, Odo, Alulfus, Hugo Boquels, Boso, Oylardus, Hugo sanctæ Mariæ, Boselinus, Alelmus, item Odo, regnante Henrico rege Francorum, anno xxi. »

In sanctissimi Patris et patroni nostri Richarii gestis assignatur quod rex gloriosus Dagobertus ejusdem sancti orationibus se committens donaverit illi terram, vocabulo Campaniam. Hanc domini Gervini antecessores cuidam concesserant Agnardo, ut quandiu vixisset, firma manu possideret. Hæc accessit ad dominum Gervinum abbatem, postulans ut eam quam ipse tenebat terram duo filii sui permitterentur tenere post mortem suam; quibus mortuis, Ecclesia quæ sua erant digne rehaberet. Annuit ei venerabilis abbas, et hac de causa talem composuit chartulam jure stabilitatis.

« In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis. Gervinus, propitiante divina gratia, Centulensis monasterii abbas, omni religioni Christianæ notum fieri cupimus quod quidam vir fidelis, Agnardus vocabulo, a nobis petierit ut omnem terram possessiunculæ, quæ Rebellis mons dicitur, quam tenebat solummodo in vita sua sub manu firma cum redditione census, et terram de Valeriis totam cum adjacenti non grandi silva, simul etiam addita et quarta parte curtilli de Floherimanso, tam sibi quam suæ conjugi, Hildesendi nomine, cum duobus eorum filiis, Gueneranno scilicet et Anschero, tenendam concederemus. Annuimus ergo illi quod petierat, acceptis ab eo testibus certissimis, ita duntaxat, ut ipsi solummodo in via sua habeant, et in solemnitate sancti Richarii, quæ celebratur vii Idus Octobris censum iv solidorum persolvant. Post decessum vero ipsorum terra ad nos meliorata redeat. Unde illis hanc chartulam conscripsimus, signoque nostro, nostrorumque fidelium obfirmavimus.

« Signum Gervini abbatis. Sign. Algisi. Sign. He-

riberti. Sign. Ingelranni. Sign. Dominici. Sign. Oylardi laici. Sign. Bosonis. Sign. Odonis. Sign. Rodulfi. Sign. Guidonis archidiaconi.

« Actum hoc monasterio S. Richarii viii Idus Decembris, regnante Henrico rege anno regni illius xvi. »

#### CAPUT XXII

*De villis redemptis, et de altariis a Guidone episcopo donatis.*

Interea mortuo rege Francorum Henrico, post annos sui regni xxviii, Philippus adhuc puer regniæ dignitatis culmine jam suscepto a patre, regendi posse et scire nondum habens, Balduino Flandrensium comiti custodiendus cum regno traditur, quo regnum moderante, Gualterus miles filius Hugonis regii buticularii, terram quamdam in Vimmaco pago sitam nobis subripere voluit. Et quia potens erat, nec ex adverso ei resistere in promptu habebatur, sollicitus pastor Gervinus verens ne Ecclesia prædium amitteret, maluit virum pecunia lenire, quam itatenus tanto damno multari. At ille non tam pecunia illectus, quam sancti viri prece veneranda coactus, postulanti gratiam tribuit, et ne ipse vel quilibet alius eadem terram sancto loco deinceps demere posset, testamentum inde fieri poposcit in hæc verba.

« In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis. Ego Gervinus gratia Dei Centulensis cœnobii abbas, notum fore volo sanctæ Dei Ecclesiæ fidelibus, præsentibus atque futuris, quod quidam miles, nomine Gualterus, filius Hugonis pincernæ regis, clamaverit super nos quamdam terram in pago Vimmacense sitam, quæ Filcarias vocatur. Nos vero ejus clamantioni justa ratione respondentes, tortitudineque ejus evacuata, sumptis a nobis centum denariorum solidis, supradictam terram in usibus fratrum perpetuo habendam sancto Richario quietam reddidit. Et ut hæc conventio inconversa permaneat, signa fratrum nostrorum atque fidelium adnotare decrevimus.

« Signum Gervini abbatis. Sign. Inceleri. Sign. Algisi. Sign. Anschericici. Sign. Framericici. Sign. Anschericici militis. Sign. Odonis. Sign. alterius Odonis. Sign. Adelelmi. Sign. Ilgerii.

« Actum monasterio Centulo, iv Kalend. Septembris, regnante rege Philippo, anno iv. »

Non multum fuerat tempus elapsum, cum per vigil ac sollicitus provisor Gervinus, qui et verus Ecclesiæ filiorum amator et custos jugiter exstitit, precibus aggreditur comitem Guidonem, orans ut de villa quadam, quæ olim quidem nostro servierat monasterio, sed ante aliquos annos ab ipso comite, seu ab aliis militaribus viris nobis tulta fuerat, aliquem misericordiæ respectum penes locum sanctum habere non abnueret. Quod ergo Dominici amoris instinctu agebat, non poterat esse cassum, propria divinitate; nam comes assensum ex aliquanto præbuit, placatus non tantum beati viri prece, verum etiam Ecclesiæ munere. Igitur ex his quæ illa

tempore S. Richario reddidit, tale confectum est scriptum.

« In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis. Ego Guido comes Pontivæ patriæ exoratus a domno Gervino abbate, annuentibus proceribus meæ provinciæ, in præsentia regis Philippi, marchionisque Balduini, necnon etiam principum regalis palatii, reddo S. Richario quartam partem villæ, que Ultra-baiz vocitatur nomine. Omnes nihilominus impensationes advocacionis meæ, quas in supradicta accipiebam villa perpetuo habendas, S. Richario, abbati, monachis contrado jure accipiens ab eis aliquantum pecuniæ, xx videlicet denariorum libras et quinquaginta boves. De Roberto etiam, qui advocacionem ejusdem villæ ex mea olim tenuerat parte, et si quis qualibet occasione in prædicta villa quidquam studuerit vindicare, spondeo me pacem sanctæ facturum Ecclesiæ. Igitur conventio præsentis chartæ quatenus stabilis valeat persistere, auctoraliter roboratur signo dextræ regis †; designantur in ordine testes idonei, qui huic assertioni interfuerunt.

« S. Balduini juvenis Comititis. S. Frederici. S. Baldrici. S. Rodulli. S. Roriconis. S. Anscheri. S. Oylardi. S. Godefridi. S. Richoguardi. S. abbatis Gervini. S. Ingeleri tunc temporis decani. S. Saxoguali. S. Walterii. S. Odonis militis, S. Dudilonis, S. Bosonis.

« Actum est hoc anno regis Philippi imperii vi, Incarnationis Dominicæ 1067 ind. vi, epacta iii, concurr. vii.

« Quicumque hæc quæ supra prætitulavimus dissolvere voluerit, a Deo Patre omnipotentē, et sancta Dei Genitrice Maria, et omnibus sanctis maledictus sit, et excommunicatus. Amen. Fiat, fiat. » Huc usque charta.

Regi Anglorum Hetgardo Gervinus semper charus et venerabilis fuit, et ab illo, si ejus fines intrasset mira honorificentia attollebatur. Quique rex, si eum in aliqua vel pro aliqua loci nostri necessitate angustiari comperisset, munificus valde in succurrendo omni remota excusatione existebat. Regina etiam conjux ejusdem nomine Edith satis superque Gervinum pro suæ meriti sanctitatis diligebat et venerabatur, et juxta mariti exemplum admodum liberalis, si aliqua petiisset, libens conferebat. Quadam vero vice accidit ut abbati nuperrime terram illam ingresso osculum salutationis et pacis regina porrigeret, quod ille gratia conservandæ sinceritatis abhorrens excipere noluit. At illa ferox, videns se reginam spretam a monacho, nimis moleste tulit, et quædam quæ ut pro se orasset illi donare statuerat, irata retraxit. Verum marito idipsum increpante, quod abbatem tam religiosum pro non infracto rigore odio insequi voluisset, et aliis honestis viris suggerentibus non esse odiendum hominem, qui sic Deo se mancipasset, ut ne reginæ quidem osculo se pateretur contra ordinem mulceri, placata est regina, et hujusmodi factum non solum

in illo non vituperavit, sed magnæ laudis attollens præconio, in sui regni episcopis vel abbatibus talem manere consuetudinem deinceps conquesta est. Multis ergo honoribus et donis eum fulciens, revertebat onustum, hoc solum ab eo repossens, ut tempore orationis inter benefactores computari mereretur. Uxor etiam ipsius regis donavit ei amictum valde pretiosum, auro et lapide pretioso mirifice decoratum, quem abbas detulit in nostræ Ecclesiæ thesaurum.

Postea autem cum contigisset Ambianorum pontificem Guidonem hunc vidisse amictum, nimia ejus pulchritudine et pretiositate illectus, rogavit abbatem, ut isdem Ecclesiæ matri Ambianensi transmitteretur amictus, pro illius concambio ecclesiæ Sancti Richarii duo altaria perpetim habenda se velle dare affirmans. Et amantissimus vir ejus precatibus assentire ratum judicans, jam dictum amictum episcopo et ecclesiæ sanctæ Dei Genitricis semperque virginis Mariæ tradidit, et in sui juris potestatem duo altaria recepit, consensu et concessu totius Ecclesiæ Ambianensis, quorum unum est in villa nostra Argubio, alterum in villa que Monshelisi nuncupatur. At ne posteritas succedentium abbatum eadem perderet altaria, prudentissimus Gervinus ab episcopo obtinuit inde fieri testamentoria dictitia, quæ ita se habent.

« Guido Dei gratia Ambianensium episcopus, præsentibus ac futuris fidelibus mundanæ conversationis tranquillam peregrinationem, et cœlestis præmii jucunditatem. Quoniam posteriorum notitiæ facta præsentium litteris narrantibus melius innotescunt, placuit nobis charitati vestræ manifestare qualiter S. Richarii ecclesiam quorundam altarium dono augmentaverimus. Gervini enim abbatis supplicatione, altaria villarum Argubii et Montis-Elisii, super quibus Ratbodo et Hugo personæ habentur, qui quandiu vixerint ecclesiasticam redituram in statutis temporibus S. reddent Richario, consensu archidiaconorum Joannis et Balduini condonamus, tali quidem pacto, ut post eorum excessum clerici, qui ecclesiastica debita nobis et nostris successoribus solvant, personaliter ibidem ab abbate constituentur, illisque obeuntibus alii vice illorum subrogentur. Hoc præsentia clericorum nostrorum corroboramus, et apud successores nostros ratum esse deposcimus. »

Sed his ita definitis, ad comitem paulisper veniamus Guidonem, qui, cum fuerit comitis Hugonis filius, et post Angelrannum fratrem, quem supra de villa Portas vice patris donationem fecisse retulimus, Northmannorum dolo occisum, patriæ comitatum receperit, ac per hoc advocatus quoque noster hæreditarie sit effectus, villas S. Richarii et earum colonos nimie affligebat, extorquens et auferens pecunias et substantiolas eorum. Cujus injustitiæ et impietati pius pater occurrens Gervinus, hortabatur et exorabat, uti non tam durus circa S. Richarii famulos permaneret, et qui advocati sumptus et æ-

men tenebat, ne tam pessimus prædo existeret submonebat; verum apud efferam mentem, et culmine potestatis elatam, seu rapacitatis studio sauciam, justa supplicatio parum valebat, nisi forte pecuniæ summa ejus duritiæ contraheret, qua facile est terrenorum corda otius leniri. Interea hæc aliquando precum ejusdem Patris fuit summa, ut quamdam valde gravem reddhibitionem colonis villæ Majoch pro S. Richarii amore ex aliquantulo indulgeret. At ille ad præsens consensus, et de indulgta vel moderata suæ advocacionis consuetudine tale testimonium confecit.

« Ego Guido gratia Dei Pontivorum comes, notum fieri volo, tam præsentibus quam futuris, quod Gervinus S. Richarii abbas nostram præsentiam adierit, magnopere deprecans, ut consuetudinem xx porcorum, quam habebam in villa quæ dicitur Majoch, pro Dei et S. Richarii amore alleviarem, quia valde gravis erat ipsius villæ colonis. Acceptis ergo ab eo centum solidis concessimus, ut nunquam amplius ab ipsis rusticis prædicti exigantur porci, sed pro ipsis in festivitate S. Remigii annualiter persolvantur xl solidi, ita tamen ut nemo ministrorum aut servientium nostrorum pro prædictis solidis colligendis suprascriptam villam introeat, sed monachus, cui obedientia fuerit injuncta, in præfata festivitate præposito nostro in S. Richario sito studeat deliberare. Et ut ipsi monachi pro statu et incolumitate nostra, simulque conjugis et prolis obnoxius Domini misericordiam deprecentur, hoc confirmare in præsentia procerum nostrorum decrevimus. »

### CAPUT XXIII.

*De Hetgardo et Guillelmo regibus Anglorum, et qualiter mare Gervinus transmeaverit.*

Hetguardus (25) Anglorum rex decurso feliciter vitæ mortalis spatio, ut creditur, migravit ad æternam gloriam. Sed dum adhuc vivens terreno regno floreret, quidam nobilis, natione Britto, nomine Radulfus, apud ipsum regem potens et honoratus, gratia elemosynæ donavit sancto confessori Christi Richario per manum memorabilis Gervini aliqua prædia et quosdam redditus, quorum summa post modicum notabitur. Postquam autem mortuus est rex hetguardus, Hertoldus quidam comes regnum sibi accepit contra fas, et contra fidem sacramenti quod prædicto regi juraverat, spondens quod pronepoti ipsius regis, nomine Elfgaro, regnum cederet absque ullo impedimento. At cum regni potestate et fascibus injuste uteretur, expulso Hetguardi pronepote Elfgaro, summus et super omnia potens Deus, in cujus jussu constant regna terrarum, et qui donat ei cui vult, signo mirabili [e] cælo ostenso, destinavit Guillelmum ducem Northmannorum Anglorum regem fieri: et quia veraciter Dei nutu idipsum Guillelmus appetebat, rei prosperitate probatum est. Sed

(25) Is est beatus Eduardus confessor, qui ab anno 1045 usque ad anni 1066 initia regnum Angliæ tenuit. Quo defuncto Haraldus comitis Godwini filius,

A quia illius gestorum recens habetur memoria, non ea seponentes, nostra potius exsequamur.

Anno regni ejus ii venerabilis Gervinus, illa quæ superius meminimus prædia visurus, ad maris ingressum properavit, quem nominant plebeiales Guizant, ubi fuerunt cum illo tam abbates quam monachi plusquam centum, præterea militarium virorum et negotiatorum plurima multitudo; qui omnes mare conscenso in Angliam transvahi cupiebant. Februarii tum mensis ducebatur, quem notum est aeris collisione, et ventorum nimietate, pluviarum quoque inundatione, ac nivium profusione semper constare querulosum. Quo etiam tempore sævius prestrepit mare, dum tempestatum sævitiam ventorum nimietate continuat. Quindecim igitur dierum B expenso curriculo, dum æquor a suo fervore non quiescit, et desperatur ingressus, statuitur reditus ad propria, quandoquidem transitu denegato, et deficiente sumptuum copia, ibi amplius morari non poterant. Sane absque concessu Gervini et licentia, qui sanctitatis odore cunctos afflaverat, abire non fuit consilium, sed tanquam cœlestem consulem, et divini juris conscium, facto conventu interrogant: quid sibi esset agendum, qui tandiu præstolantur non quirent mereri transitum. Adstruunt bonum esse ut redeant, referentes loci illius ariditatem ad tantæ frequentiæ non posse sufficere victum. Tunc Gervinus tantæ desperatione obsessos benigne refovet, hortans ut Dei misericordia non diffidentes sequenti mane festinato veniant ad ecclesiam, quo divini officii perfecto ministerio coram Deo humiliati postulent misericorditer commeatum; deinde pedibus nudis S. Petri apostoli quæ vicina erat, petant ecclesiam, per ejusdem apostoli merita gratiam a Christo quæsituri. Omnibus placet consilium, veniunt ad basilicam archangeli Michaelis, exhibitibus hymnis matutinalibus vota proferuntur, et ab unoquoque transire volentium denarius pro gratiarum actione oblatus est. Quam pecuniam Gervinus decreto cæterorum in suam redigens sententiam, super omnes qui aderant quasi principari videbatur, et empta cera duos permagnos cereos conficiens, unum offert archangelo Michaeli, et sancto Nicolao confessori, alterum servat vovens illum Christi virginis et Margarete martyri, quæ citra mare ecclesiam possidebat. Hinc jam disposito agmine, cum e suis monachis unum statuisset præcentorem nomine Saxogualum, nudis gressibus incedendo, et tales qui Dei misericordiam exorarent cantus præcincendo, jam dictam B. Petri apostoli ecclesiam vadunt, ubi peracta oratione, et decantatis ab eodem viro honestissimo Gervino missarum solemnibus redierunt, implorata nimiumque flagitata Christi Domini pietate. Sequentis igitur noctis quiete potiti, exorto mane coessentes redeunt ad Gervinum, cum ecce Dei potentia sopitum æquor, et omni remota tempestate

regnum invasit; at Guillelmus Nothus, Northmanniæ dux, Haraldus victo et in prælio cæso, Angliæ rex paulo post ab omnibus agnitus est. *Mar.*

ranquillum conspiciunt, sicque Christo actore concedentes maria ventorum nullo percelluntur fragore. Tanta certe fuit pacati æquoris quietudo, ut, nodie vento deficiente, oppansa vela vix transferret, quod hesternæ qualecunque non capiebat remedium. Exeunt tandem de navibus ecclesiam prænominatæ repetunt virginis, et reddita gratiarum actione, oblatoque cereo partes dirimunt, dum unusquisque quo cupiebat velox divertit. Verumtamen hanc trans-eundi celeritatem mentis Gervini fuisse donatam omnes crediderunt, et magnis laudibus prædicaverunt.

#### CAPUT XXIV.

*De honore illi a rege collato et de terris a Radulpho donatis.*

Gervinus igitur tali modo feliciter transvectus, adiit curiam regalem, annuntiat Christum, ejusque mandata; suggerit mala confiteri, hortatur pœnitentiam, suadet pacem tenere, et omnia imitari quæ Deo cognoscuntur placita. Regi Guillelmo nuntiatur adesse, qui tanti pendebat eum, ut quod episcopis et abbatibus negaverat, huic concesserit, hoc est suum absque dilatione inspectum, et illius ad se sine difficultate ingressum. Rogatur itaque rex ab abbate, ut illis quæ Ethguardi diebus sancto donata fuerant Richario prædiis annuat, et suæ auctoritatis præcepto perpetim habenda confirmet. Aderat et is qui eadem contulerat Radulfus cum filio ejusdem nominis, qui idipsum regiam majestatem facere precabantur. Igitur abbatibus et amicorum precibus annuens, tale super eis conscribi jussit edictum.

In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis. Ego Guillelmus concessu Dei Anglorum rex, affectu mei profectus in Domino, et prece compulsus domni abbatis Gervini monasterii Sancti Richarii, quod est situm in pago comitatus Pontivi, nihilominus quoque hortatu amicorum meorum, Radulfi scilicet comitis, necnon et filii ejus Radulfi; annuentibus etiam unanimiter meæ curiæ primatibus, regio more concedo quidquid hi ambo, videlicet pater et filius, fratrum prælibati sancti devote concesserunt usibus. Quarum igitur ecclesiarum vel mansionum, ut cunctis manifestetur cognitio, dignum duximus in præsentem denominatim manifestare scripto. Hæc est Sancti Richarii terra in Anglicis finibus sita, a Radulfo comite eidem sancto tradita. Villa vocabulo Esperlais, ubi habentur hospites xxxvii, qui persolvunt annualiter unusquisque in Nativitate Domini duos equos oneratos de brais; a festivitatem S. Joannis Baptistæ usque ad festum S. Michaelis, tribus diebus omne opus Domini sui: cæterum quod residuum est de anno, semel in hebdomada erunt ad omne opus quod eis injunctum fuerit. Habentur inibi sex carrucæ, sylva optima, terra arabilis et inculta, prata omnibus nutrimentis aptissima. Est et alia villa quæ vocatur Acra, ubi habentur hospites ii, molendina iii, quæ solvunt xxxv oras (26) denariorum. Præterea omnes homines villæ metent segetes

(26) xxxv oras. Ad hunc locum hoc adnotatur in eo codice quo Acherius usus est: Sicut apud Fran-

A tribus in hebdomada diebus, et omnes carrucæ arant tribus diebus ad frumenta et ad avenas. Est et tertia villa, quæ vocatur Culesturpo, quæ solvit quinque oras denariorum, et carrucis suis arant terras tribus ad frumenta et ad avenas diebus. Sequitur quarta villa, quæ vocatur Achotes; et alia quæ vocatur Apicheneam; ubi habentur omnes prædictæ consuetudines carrucarum. His jungitur Merefors, ex qua viii carrucas duobus diebus ad frumenta et ad avenas, et in Augusto xxv homines duobus diebus ad messem metendam consuetudinaliter dominus villæ habebit. Vocatur villa sequens lingua eorum Assuafam, de qua habetur omnis decima tam annonæ quam aliarum rerum. Est et alia quæ vocatur Guenite, ubi est molendinum unum et sylva, piscatio quoque optima. Hoc autem iterum iterumque cum interdicto affirmationis asfirmo, ne alicujus tyranni invasione posthac usurpetur quovis modo. Hæc itaque charta, ut posteris nostris immutabilis penderet, regia nostra eam auctoritate firmamus.

#### CAPUT XXV.

*De locis ubi solivagus Domino invigilabat.*

Hæc itaque aliaque perplura modestus Pater, et sollicitus nutritor Gervinus salubriter procuravit. Quibus pro meritis, adjuvante illo, pro cuius hæc amore gerebat, et cuius vicarius existerat, magno sacerdote et magnifico abbate Richario, supernis eum civibus credimus sociatum. Verumtamen cum multarum sollicitudinum anxietate premeretur, semper recurrebat ad orationem et studium compactionis, velut nauta ad tutissimum portum, ut si quidpiam, dum in sæculi curis tanquam marinis fluctibus laborabat, aliqua subreptione fuisset turbatus, tanquam firma anchora interna contemplatione iterato solidaretur Deo inhaerens. Unde etiam loca silvestria et ab omnibus segregata appetiit, ad quæ, dum rerum sollicitudine æstualet, recurrere, quasi paradisi amenitate recreabatur. In territorio igitur Ambianorum cellam possedit, eo loci quo martyris Gratiani corpusculum quiescere perhibetur. In eodem etiam territorio aliam acquisivit, vocabulo Luliacum, ubi in honore beati Luciani martyris, et sanctissimi Richarii ecclesia habetur. Sed et in solo Neustriæ, in nemore scilicet Augensi, tertiam habuit cellam, ecclesiam in honore beati Martini continentem, quam cæteris amplius diligens frequentius visebat, psalmodum et laudum spirituales jubilos Domino indefesse continuans.

#### CAPUT XXVI.

*De sanctimonia vitæ ejus.*

Quia ergo qualis actore Deo in rebus Ecclesiæ amplificandis fuerit ex parte monstravimus, operæ pretium exstat maxime sanctitatem boni viri retexere. Quod dum facere ambimus, rem necessariam nobis exercere videmur, quia quem erga Ecclesiæ res terrenas bene sollicitum monstravimus (quod nonnunquam et pravi imitantur), potius magis habebitur, si ejus quanta fuerit sanctitas recenseatur, eos xii denarii habentur pro solidido, sic Angli xvi denarios faciunt solidum, et ipsum vocant oram.

in qua non nisi vere bonis aliquatenus noscitur imitandus. Omni igitur vitæ suæ tempore, quo sine incommodo viguit, ut parum somni percepit grabatulo sese excutiens, domum orationis intravit, omnes quorumque sanctorum aras orando et gemendo, genuaque flectendo circumvit, pro se et pro sibi commissis, pro amicis quoque, et oratione vel confessione conjunctis, proque defunctorum requie precum vota exaggerans, ac pro sanctæ universalis Ecclesiæ statu et augmento, et pace principum, Domino Deo Patri, et Filio ejus Jesu Christo, sanctoque Spiritui, laudum et orationum victimas cordis pingues contritione, et lacrymarum commendabiles ubertate, iterum iterumque consignans. At ubi tali exercitio carnis infirma materies fatigata lassescibat, paulisper se in lectulum dejiciens iterandis laboribus se aptabat: cumque modica quiete quasi recreatum se sentiret, iterum exsiliens excubias repetebat. Præter orationum munia et psalmodum dulcissimam modulationem hæc attentissime observabat, ut de sancta Trinitate, tum de Spiritu sancto, post hoc de Resurrectione Domini, atque de sancta Genitrice Maria, post hæc de angelis, postque de S. Petro, vel omnibus apostolis, sive omnibus Sanctis nocturnalem et diurnalem canonem, excepto claustrali canone, cui nunquam pene deerat, quotidie Domino persolveret. Deinde iterum altaria Sanctorum regyrando conveniens, unicuique proprium et conveniens psalmi votum concinebat. His autem Deo digne expletis, si sensisset horam esse qua fratres assurgerent, illico refugiens ne ab aliquo ædituorum vel janitorum videretur, ad lectum redibat, ut scilicet hæc quæ de eo feruntur bona quo occultiora, eo firmiora possideret. Horam itaque nocturnalis officii ecclesiæ signo indicante exsurgebat, et ita se quasi sopore satius, et tanquam noctis totius quietem occupasset agebat, cum immensæ vocis gallicinio illud beatissimi Benedicti (cap. 49) edictum custodiens: *Sic stemus ad psallendum, ut mens nostra concordet voci nostræ.* Quem electissimum virum ne quis nos reprehendat gallum vocitasse, recurrit quæ ad illam beati Gregorii Romani papæ super verba sancti Job expositionem, ubi dicitur a Domino: *Quis dedit gallo intelligentiam (Job xxxviii), quam dum capacitate sensus tenuerit, intelliget profecto galli parabolam non cuilibet infimo, sed sanctæ vitæ virtutibus decorato homini convenire.*

Intentus ergo divinæ servituti Gervinus, nunquam fessus itinere, vel detentus infirmitate, nisi forte gravi, omisit, quin juxta Regulæ mandatum (cap. 41) post lectiones XII, Dominicis diebus, vel sanctorum festis, habitas, Evangelii lectionem ipsemeter legeret: sicque omnibus officiis præsens, fratribus exemplum sobrietatis et sancti fervoris exhibebat. Cum vero expletis nocturnis laudibus fratres plerique, sæpe autem omnes, in proprios lectulos se reciperent, Gervinus non corporis appetebat requiem, sed quæ ante nocturnam synaxim egerat reinchoans interstitium nascentis auroræ, et discedentium te-

nebrarum precum continuatione, ac genuflexionum perseverantia occupabat. Et quia veraciter illi dies aderat internus, juxta quod docet Doctor noster apostolus Paulus: *Nos qui diei sumus, vigilemus et sobrii simus (I Thess. v):* hoc indesinenti executione profitebatur. His illo studiis intento, ubi dies cum solis spiculo refulsisset, claustro se recipiens, codicemque percurrens, divini verbi favos sibi congererat, quæ in conventu fratrum revolvens, eos ad studia piæ actionis et correctioris vitæ informabat. Verum ubi suam mentem orationis instantia quasi exhaustam lectionis refecisset sancto edulio, statim ecclesiam rediens missarum solemniam auro intellectus fulgens, purpura fortitudinis eminens, bis tincto cocco, flamma scilicet geminæ charitatis ardens, et bysso, id est carnis mortificatione nitens persolvebat. Diebus vero quadraginta Domini nostri jejuniis sanctificatis, major sibi a semet imponebat austeritas, devota membra cilicio obvoluta domando, tritico confectum panem rarissime sumendo, deputata pro potione modica aquæ quantitate, talique utens cibi solamine interim post triduum reficiebatur. Lectuli pompa congesta vili mattula procul aberat, sicque dure jacentem non facile somnus invadebat, cujus linguam difficile psalmi sinebant. Nunquam certe cura loci, aut necessaria sollicitudo, aut itineris occasio, aut corporis nisi maxima ægritudo, psalmodum ac laudum, seu supradictorum canonum, obtinere apud illum quiverunt diminutionem. Si quolibet iter agebat, more sancti ac beatissimi patris nostri Richarii, aut psalmi ex ore ejus resonabant, aut salutaris prædicario, seu correctionis admonitio audiebatur. Hospitio receptus, non eorum studia vel inventiones quæsit, illius utique non particeps, sed contemptor, qui destruit muros Jerusalem. Cum comites itineris emenda et paranda vidissent, ipse scamno quiescens, Domino vigilabat. Cæna apparatus, si accubisset pransurus, lectionis auditione, vel divinæ legis meditatione implicari studebat. Hinc jam si ecclesia vicina existeret, illo ibat consuetudinaria votorum tributa a semet exacturus. Si ecclesiæ domus defuisset, lecto citius quasi pausaturus tradebatur, et aperto capite vivifica verba trutinabat. Cumque socii itineris peractis necessariis se cubitum locassent, Gervinus velociter absque ullo strepitu assurgebat, etposito marsupio, quod semper penes se habebat sanctorum reliquiis plenum, illa quæ supra meminimus ab eo in monasterio fieri, orationes scilicet et genuflexiones impendebat. Sicque complebatur in illo ille veridicus sermo, quo dicitur: *Ubi fidelis anima, ibi est templum Dei.* Inter cætera sane virtutum exercitia, hoc illi quoadi sospitate viguit, persistit immobile, ut vigilia Natalis Domini, vigilia sancti Paschæ, atque Parasceve, vigilia Ascensionis, vigilia Pentecostes, necnon sancti Joannis Baptistæ, ac beatorum apostolorum Petri et Pauli, sancti quoque Laurentii martyris, atque Assumptionis S. Mariæ, Omnium Sanctorum, ac B. Andræ apostoli, omnino a gibe

abstinens, totum ex integro Psalterium Domino modularet. Et cum tantopere carnem propriam edonaret, tanta alacritate ulebatur, ut non esurire, sed opulenti eduliis æstuare inclytum abbatem ipsa vultus hilaritate putares; quam tamen sic retinebat hilaritatem, ut nihil levitatis inesse appareret, servata in omnibus honestatis gravitate.

## CAPUT XXVII.

*Quam fuerit sollicitus infirmitas curare animas, et ut pro hoc apud apostolicum pontificem sit accusatus*

Præterea tanta illi erat in convertendis atque salvandis peccatorum animabus curæ instantia, ut peccaminum fascie oppressis mirabiliter compatiens, et concurrens, videretur illius spiritu gubernari, qui dixit: *Filioli mei, quos iterum parturip* (Galat. iv), non solum vero hujus nostratis patriæ si quos cognovisset homines scelestos, corripbat, sed etiam Neustriam et Flandriam, Galliam quoque et Aquitaniam, necnon Hungariam, pia gyrans sedulitate, criminosorumque confessiones acceptans, et saluberrimis monitis eorum vitam in melius commutans, evangelistæ et apostoli opus absque nomine perexplebat, illud Dominicum in se cunctis portendens edictum: *Posui te in lucem gentium, ut sis in salutem* (Isa. xlix). Vidimus persæpe cum esset in Centulo apud gloriosum confessorem Richarium, totius diei spatium in conclavi absque omni corporali edulio illum peregrisse, dum aliis recedentibus, aliisque succedentibus qui animæ cura indigebant, et quorum salutem quærebat, delectabatur, ut cœlestis archiatro infirmis eorum animabus mederi. Erat enim super hoc officio ei deputata cellula, quam fratres confessionem vocabant, in qua per Dei gratiam in se habitantem isdem vir beatus multorum hominum scelorum enormitate devias per confessionis humilitatem, et suæ precis interventionem divinæ misericordiæ restituit animas; sicque revera effici meruit, cui divinus sermo competenter diceret: *Si feceris dignum ex indigno, quasi os meum eris* (Jer. xv).

Sed quod unquam bonum non secula est ac æmulata invidia? nam clerici multi, quorum, proh dolor! studium existebat melioribus invidere, non considerantes quia lege non stringitur sancti Spiritus donum, nostrum equitium verbis venenatis carpebant, cur absque apostolice licentiæ homo, non episcopus prædicare auderet, et peccatorum confessiones, seu conversiones, cur præsumptor non sui officii inquireret, oblatrantes. Hoc nequam rumore aliquorum animos corrumpentes, id tandem peregerunt, ut papæ Romani auribus hæc hominis Dei gesta insonarent. Quique cum bonitatis ejus ignarus voces detrahentium dijudicare nequiret, dedit suæ auctoritatis præcepto mandatum, ut homo, quem temerarium fama ferebat, ad sedem apostolicam vocaretur, suæ præsumptionis, ut dicebant, rationem papæ daturus.

Gervinus itaque edicto papæ accitus, ovans expectit Romam, superuum sibi non defuturum juva-

men confusus. Et ubi a papa potuit conspici, illico reverendissimæ vitæ virum ipsa vultus habitudine contuens ipse papa, ipsam quæ in illo habitabat magnifice veneratus est Divinitatis præsentiam. Denique venienti assurgit, satisque humiliter pacis osculum ei præbuit; dein jubet secum residere, et ut ei solitum erat cœlestia coram eo verba tractare. Sane cum illi relationem prælibatæ detractionis intimavisset, et ab eo an illa quæ dicebantur arripuisset, aperiri sibi proposuisset, Gervinus proponit Scripturarum exempla quæ præcipiebant: Eos qui ducuntur ad mortem liberare ne cesses. Itemque Jacobus apostolus dicit: *Scienti bonum, et non facienti, peccatum est illi. Quoniam quidem ergo, ait, domine mi papa, mee humilitati boni scientiam præstitit misericors Deus, jubetisne ut commissam verbi scientiam subtrahens, cum pigritanti servo damnationem incurram pro non dispensata pecunia? Simul et considerari decet quod Jacobus item apostolus ait: « Si quis converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam ejus a morte; et operiet multitudinem peccatorum (Jac. v). Si igitur peccatores convertens, non tantum illorum animas salvo, sed et pro impensa charitate mea quæque peccata diluo, videatur, inquam, an talis operatio sit cohibenda a summo Pastore, ut scilicet non sit copia cuilibet devoto charitatis exsequendæ. Ille igitur vere apostolicus pontifex Leo, qui bona non arcere, sed semper augmentare cuperet, tam utilem et tam proficuum intentionis rationem audiens, lætior elicitur. Et quia Ambianorum præsulem tunc temporis Fulconem non animarum salutem, sed voluminum captioni et ferarum venatui studere compererat, tali auctoritate roborat venerandum abbatem, his eum verbis confirmans: *Nequaquam, amantissime frater, ob invidorum susurra vel detractiones, tantam pereuntium animarum consolationem deinceps refugies operari, quo et Dominicæ vineæ fructus te cultore accrescat, et te pro impensis laboribus Christi Domini gratia comitetur, absque dubio æterna mercede quandoque munerandum. Ecce auctoritate Domini nostri, et beati Petri apostoli, ac nostra non solum auctoritate, sed etiam deprecatione concedimus et imperamus, te in recipiendis scelestorum confessionibus, et tradenda penitentia nostri officii participium tenere; ut quæ ligaveris, Christi Domini auctoritate sint soluta. Hæc dicens sanctus papa, simul et sandalia offert, jubens ut his Gervinus utatur; ut qui prædicationis exercebat studium, prædicatoris insignibus ornaretur. Venerabilis tamen abbas custos veræ humilitatis, eadem ornamenta recusavit, dicens sibi sufficere solam apostolicæ licentiæ auctoritatem ad exercendam circa infirmas animas divini verbi stipem. Multimodo igitur favore pontificis auctus regreditur, et cœptum Domini opus quo liberius, eo melius latiusque reincipit exercere.**

Verum quia se præbuit occasio, æquum valde prætamus breviter istic scribere ille de quo fuit mentio qualis quantusque fuerit. Leo papa, natione Teuto-

nicius, parentum excellentissima nobilitate præfulgens, et cœlesti visione denuntiatus antequam natus, in Lotharingia mundo processit. Qui sacris litteris atque liberalibus studiis acutissime eruditus, et per omnem pueritiam juventutemque et adolescentiam, timoratae mentis honestatem conservans, electione cleri et populi, Ecclesiæ Tullensi ordinatus est episcopus, cum jam ejus propinqui, viri imperiales, de Romano apostolatu ei conferendo tractarent. Sane quoniam cum nobilitate parentum non deerat ei sanctissima claritas morum, non recusavit homo inclytus pauperulæ civitatis curam suscipere, imo obtentu majoris evitandi honoris, ad hunc facile deductus est. Et cum episcopus esset Tullensis oppidi, electione pontificum cum imperatoris assensu in Romanum levatus est pontificem; et qui antea vocatus fuerat Bruno, propter papatum vocari meruit Leo. Qui tanta mentis puritate virtuteque viguit, ut per illius merita Domino omnipotenti placuerit miracula magna patrare. Qui etiam cum beatissimi Remigii Remorum pontificis ecclesiam dedicare venisset, venerabilem Gervinum, ut ejusdem confessoris corpus efferret, cum aliis tribus æque sanctis viris delegit.

#### CAPUT XXVIII

*Miraculum quod propter illum Dominus facere dignatus est.*

Gervinus itaque, Deo auxiliante, laudabili vitæ operosæ insistens, et populis Christianis verbi divini semina pandens, quæ sunt cavenda intinabat, et quæ amplectenda edocebat. In tantum vero bona illius conversatio Deo complacuit, ut etiam miraculis dignaretur declarare illius devotionem. Nam quodam tempore ut quemdam iter faciens locum devenit, ubi audita fama sancti abbatis (sic enim vocabatur a populis) quædam ægrota advenit, quæ publice cœpit omnibus referre quid sibi divinitus esset insinuatum, quia si hujus venerandi viri benedictione potiretur, continuo sospitatem mereretur. Sed cum vir Domini non adesset (nam a fidelibus abductus, eadem hora animarum morbis consulebat in remoto) illa, quam dira angebat calamitas, in Dei nomine poposcit ut ejus virga pastoralis, quam vulgus crociam vocat, et quæ pro more summorum curvabatur, dilueretur aqua, indeque potus sibi conferretur. Tunc monachus ejusdem virgæ custos et bajulus, qui et hodie dum hæc scribimus superest, hæc ipsa testificans, nomine Radulfus, admirans fidem illius, precibus ejus annuit. Abluta ergo crocia, cum illa aquam ablutiois epotasset, Deo volente, qui suos servos mirificat, omni malo salvata est.

#### CAPUT XXIX.

*Item aliud de Odelrico febricitante.*

In castro quoque Augensi, quod est situm in ipso Neustriæ ingressu, aliud pro ejus meritis Christus Dominus peregit ingens prodigium. Nam cum illo advenisset aliquo die Gervinus, erat ibidem quidam puer nomine Odelricus, qui litteris discendis insu-

A dabat. Hic, vi febrim irretitus, quid de se agere posset nesciebat; verum ubi comperit sanctum abbatem adventasse, spe certi remedii suffultus, adit ejus familiares, precatur et obsecrat ut aqua, qua sancti hominis manus ablutæ forent, sibi sorbenda daretur. At illi pietate obtenti, precatis obediunt. Lavat abbas manus, illi aquam reponunt; qua infirmus percepta et bibita, nulla interveniente mora, omnimoda caruit febre. Sane is Odelricus hodieque vivit, et apud Corbeiam monachi et albatis habitu vel honore potitur.

#### CAPUT XXX.

*Visio Hugonis monachi.*

B Sanctus quoque Richarius nostratis loci dominus illis diebus magna voluit ostendere miracula; ut et hoc quoque indicio sibi placitum indicaret abbatem, cujus tempore revelabat suæ virtutis cognitionem. Nam quidam frater ex sæculari conversus militia, nomine Hugo, honeste in monachico habitu se agebat; qui quadam nocte nocturnos præveniens hymnos, post impensam orationem in scamno chori residebat, cum repente audivit a parte occidentali ipsius basilicæ, in turre ubi est Sancti Salvatoris altare, voces mellifluas excelsæ modulari, in quibus, ut postea ipse retulit, voces virorum ac puerorum distincta soni qualitate poterant facile discerni. Quo auditu percussus oculos illo convertit putans aliquas adesse illic personas quæ tam suaviter cœlestia cantica resonarent. Veraciter enim sanctorum angelorum, sanctorumque Innocentium præsentis sanctissimam, quæ ibi est, Salvatoris memoriam ac eorumdem Innocentium reliquias a domno Angilberto quondam ibi collocatas solemniter, inviserant, sed eorum species jam dictus frater videre non potuit. Verum cum intentissime carmina eorum auscultans ineffabiliter mulceretur, vidit fusam lucem totam turrem replese, que se dilatans totum buticum basilicæ cœpit implere. At monachus videns oculis cœlestem lucem eo tendere quo beatissimi Richarii corpus quiescit, et tali visu valde permotus, ocius surrexit, et tantæ gloriæ volens testem habere, concitus dormitorium ivit, et quem primum offendit accivit fratrem innuens ut cito surgeret seque sequeretur. Cumque ambo aditum ecclesiæ repelissent, viderunt divino lumine totam completam basilicam, vocesque dulcissime decantantes audierunt, et ingenti pavore concussi introgredi non præsumperunt, sed deforistantes dulcissimo canore eorum corda, quæ territa erant, recreabantur. Sed et venerabilis Gervinus id ipsum expertus est; nam cum solito more altaria orando circumiens, venisset ad eandem sancti Salvatoris memoriam, ibique sacrificium laudis victimaret, subito lux emissa de cœlo totam ipsam turrem respersit. At ille tremore tam novæ visionis concussus aufugit, et usque ad Memoriam sancti Stephani protomartyris vadens cœpit subsistere, suspectus quidnam Deus facere vellet; cum ecce inspicit eandem lucem concurrere ad honorabilem Memoriam sancti Richarii. Cumque ipse sacer quoque be-

atissimi Richarii corpus pausat locus cœlesti lumine esset repletus, et jam per cœtera basilicæ loca se dilataret lumen supernum, venerabilis Gervinus nimio pavore constrictus ivit citius, et suscitavit unum de matriculariis qui religiose se tunc temporis agebat, volens ut secum tantæ gloriæ claritatem intueretur, et ipse de nimio horrore qui eum invaserat, illius consortio respiraret. Venerunt itaque ambo, et abbas quidem coram beati Richarii altare figens genua et palmas protendens cum lacrymis exorabat; ædituus vero in inferiori chori parte stans hauriebat oculis ineffabilem gloriam. Hanc tantam Domini magnificentiam contuentibus eis, post modum talem senserunt odorem, ut in comparatione tantæ suavitatis omnia humano studio composita fetor putarentur pigmenta. Visæ sunt autem et quædam corporum cœlestium species, quæ corpori sancti Richarii amicabiliter valde se jungebant; sed omnia exprimere refutamus, ne inassueta dicentes fastidium incredulis pariamus. Illud veraciter comprobatur, quia postquam cœlestes excubiæ memoriæ Salvatoris et sanctorum Innocentium reliquiis honorum detulissent, ad beatum Richarium properabant de animæ gloria jam exstante, et de futura corporis immortalitate gaudium et honorem delaturi. Sed hæc occulta et velut mystica seponens, ad aperta veniatur.

#### CAPUT XXXI.

##### *Quædam sancti Richarii miracula.*

Ab aquilonali plaga monasterii ejusdem confessoris domini Richarii quadam vice orto pergrandi incendio, fratres perterriti tanto imminentis vulcani excidio laborantes intendunt solum in exportandis sacrosanctis pignoribus, et Ecclesiæ thesauro. Jam enim (quod dictu mirum est) ignis plus centum locis super Ecclesiam sparserat, jam plumbum superante igne liquescens defluebat exportatisque omnibus pene ornamentis, excepta sacri corporis beati Vigoris capsula, nil aliud expectabatur quam desolatio loci, et exustio quæ in præsentiarum videbatur. Jamque humanæ fragilitatis solatio decumbente, pietas Dei signum præbuit ad manum succurrentis clementiæ; unus enim ministrorum ecclesiæ qui ad excutiendum ignem, si posset, ascenderat, male tenaci suspensus manu, lapsus præceps ruit ad terram, eademque hora ubi se non læsum, imo magis mortuum per se stupuit, resiliens Dei gratia et beati Richarii meritis in pedes stetit. Ignis autem veluti sedatus in stipulis, ubi vires non habet, ita Dei gratia eodem confessore Richario mediante absque humano auxilio extinctus est; quidam etiam Tornacensis pagi oculis captus dum moraretur Corbeix, ubi multam sanitatum gratiam per merita sanctorum loco patrocinantium Dominus eo contulit tempore, per visum, ut perhibebat, a quodam formoso sene est admonitus ut cœnobium S. Richarii adiret quantocius, quia ibi adepturus esset recuperationem visus. Ille monitori obtemperans, duce sorore jam nubili cœnobium adiit Sancti Ri-

A charii (quodque raro evenit alicui), ad vesperum venienti nullus præbuit humanitatem hospiti. Sicque compulsus est inhospitare lectum paradisi, ubi in duro lecto cubans pernox inclamat pietatem sanctissimi confessoris. Mane intromissus reseratis templi valvis assedit, et cum populo adstante divinis officiis, quadragesimale enim tempus tunc fuit, et ipse quoque devotus astitit. Interea ergo ut sibi videbatur, quem Corbeix viderat faustus monitor formosus senex adfuit, utraque ejus anperciha manu vellit, potentique medentis imperii verbo et nocivum sanguinem per ora patientis elicit, et visum diu peroratum suo obedienti inficit et reficit. Ergo medicanti assurgens magna voce exclamavit, accurrentes læta rei ratione satiat; fratrum vero grex Deo sanctoque patrono suo Richario laudem præconia intonat. Detentus ergo aliquandiu tandem cum sorore, non tamen duce redit, non æque felici calle; nam a latronibus dispoliatus et cruciatus est, ablata quoque quam ipse ducebat sorore. Quibus discedentibus, ille amens factus quo impetus fugæ ferebat præceps graditur; tandemque ad monasterium sui sanatoris iterum sanandus uti male se habens fertur. Cui in visu pater pius iterum medicam manum intulit, suique compotem factum ad propria conducit. Alter quidam ex quadam ægritudine visu bebato penitus exæcatur, dum alias tendit quo divinam pietatem operari didicit, in somnis admonetur ut se per recuperationem sui beatum Richarium petat. Venit, adfuit perunctusque ora ex aqua de scrinio sancti tacta videns astitit, nimisque festinus necdum sumpta licentia recedit; sed ad portas Ecclesiæ iterum in tenebras ruit. Quid miser faceret? quem pius reperit, pius repetit, importunusque orator lumen levitatis suæ culpa, imo Dei dispositione ablatum exposcit. Nocte igitur quadam in sopore decubans, videt ecclesiæ sanctuarium seu quorundam candidatorum totum caterva vestitum eorumque splendore totum monasterii spatium quasi festiva illustratione illuminatum. Tum mirum apparuit quot seu quantis sanctorum patrociniis hic locus Deo dicatus consisit. Hæc vero felici visione ille, luce recepta, gaudens iterum parat male sanus ire ad propria; sed occurrentibus tenebris iterum ad medicum cæcus redire cogitur. Cui cum se voto astrinxisset, quod in omni deinceps sua vita, si mereretur sanari, sui capitis respectum annualiter ei referret, sanus et clare videns cum omnium fratrum gaudio et benedictione discessit. Nec tertio obviavit tenebris quem perfectæ sanitati commendaverat beatus Pater cultor sanctæ Trinitatis. Quidam etiam puer scholis addictus ut litteras disceret dum scholam refugiens in agro puerili fatuitate oblormisset, ægritudinem incurrit. Inde auditum quoque perdidit, tribusque continuis annis in lecto clanguit; postque sex annis tremulo capite nec integro auditu permansit. Illic ergo ter admonitus ut cœnobium Sancti Richarii adiret, ibique invocato eo sanitatem reciperet, advenit, oblatoque ex voto fidei cæreo, ubi coram altare Salvatoris peroravit, sanguis

naribus auribusque prostruens illum in clamorem A egit, quo exciti fratres plebsque fidelis accurrunt, et a jam sano rem ex ordine audiunt, gaudentesque de tanta visitatione Dei per piuni patronum suum, laudes in excelso attollunt. Quodam vero tempore, cujusdam rei opportunitate beati patroni nostri S. Richarii sacrum corpus comitantibus fratribus, ad villam Asliacum ferebatur. Cumque ineundo per Buxudem villam nostram transitus haberetur, contigit ut in una domuncula moribunda jaceret quædam mulier, ante plures annos membris omnibus dissoluta. Dum vero per eandem casam sanctus Domini transferretur, dumque de contra jacentis venisset grabatulum, illico mulier exsilens cœpit clamare et dicere: *Laudo et benedico Dominum omnipotentem, qui mihi per Domini mei S. Richarii præsentiam integram reddidit sanitatem.* Hoc itaque miraculum illi beatissimi Benedicti miraculo comparandum videtur, nisi quod amplius stupendum est hominem, Deo jam sociatum, tantopere humanæ infirmitatis compassionem habuisse, ut sola sanctorum ossuum præsentia ægrotam erexerit, quam illum qui, quamvis sanctissimus, adhuc tamen carnis obses, miseriis hominum concurrere ipsa rerum importunitate trahebatur. Verumtamen hæc dicentes non eminentia beati Benedicti merita contrahimus, sed istius Patris nostri factum admirabile pro posse prædicamus. Jam vero quis enumerare queat quanti vinculati et catenati, dum illum invocarent, exsiterunt liberati? Hæc itaque interim sufficiat nos dixisse, quia quæ sine fine quandiu mundus steterit gereada sunt, litterarum ingenio a nobis circumcludi non poterunt.]

## CAPUT XXXII.

*De fibris quos contulit : et quam studiose requisierit corpus S. Angilberti abbatis.*

Igitur abbas bonus, in boni loci reparatione vel custodia studiosa curiositate pervigilans, diruta restitruere, exstructa conservare et aptis tegiminis munire insistens, animarum quoque saluti devotissime consulens, regni cœlorum sibi ingressum aptabat. Inter cætera vero, quæ loco nostro contulit, multorum librorum copiam ad ædificationem ibi Deo servientium præparavit. Et quia hæc ipsa quæ condimus ad hoc scribuntur, ut futuri horum inciderentur exemplis, utile credimus apponere de eisdem, quæ venerabilis Gervinus nobis contulit voluminibus notamina.

Epistolas Ignatii; Ecclesiasticam historiam Eusebii Cæsariensis; Ambrosii apologiam De David, De Joseph, De Noe, De Abraham; Ambrosium De Trinitate ad Gratianum imperatorem. Item ad eundem De Spiritu sancto; Ambrosii Pastoralem; Ambrosium De sacramentis; De obitu Theodosii; Contra Auxentium; De basilicis tradendis; De sanctis martyribus Gervasio et Protasio depositis et inventis; Ambrosium De morte Satyri; De Incarnatione Domini, et alia quædam ejusdem.

Gregorii Nazianzeni Apologeticum; ejusdem De PATROL. CLXXIV.

Epiphaniis, De Pentecoste; in semetipso De agro regresso; De Jeremiæ dictis; De grandinis vastatione.

Hieronymum virorum illustrium; Epistolas Hieronymi; Hieronymum super Zachariam; Hieronymum super Isaiam; Augustinum super Joannem vol. 1; August. Contra v hostium genera; De sancta virginitate 1; De bono conjugali; ad Simplicianum episcopum De diversis quæstionibus; ad quemdam comitem; ad Paulinum Nolensem; De curâ pro mortuis; August. super Psalterium volum. III; August. De natura et origine animæ; August. De conjugis adulterinis; August. De jejuniis Sabbati; August. De Symbolo; August. De iv virtutibus charitatis; De cantico novo; De ultima iv feria; De cataclysmo; Contra Felicianum; De tempore barbarico; De Trinitate; De decem chordis; De quantitate animæ; Ad Inquisitiones Januarii; De solemnitate Paschali; De pastoribus; De ovibus; De perfectione justitiæ hominis; Contra mendacium. Item August. De mendacio. Item August. De avaritia et luxuria, De prædestinatione sanctorum, De doctrina Christiana, De agone Christiano, De vita Christiana, De disciplina Christiana, De gratia Novi Testamenti. Confessionum ejusdem libros XIII, Retractationum, De hæresibus ad Quod-vult-Deum episcopum, De charitate super Epistola Joannis apostol.; Enrichidion contra Judæos; sermones ejus.

Joannem Chrysostomum De compunctione cordis; ejusdem, Quod nemo possit ab alio lædi, nisi a se prius fuerit læsus; De reparatione lapsi; De penitentia; librum Laurentii De tribus temporibus penitentiae. Item Joannem Chrysostomum, De conversatione vitæ; De Oratione Dominica; De psalmo 1.

Registrum beati Gregorii papæ: Quintam partem, et sextam Moralium ejus in Job; homelias ejusdem super extremam partem Ezechielis prophetæ; codicem De canonibus, Paschasium De corpore et sanguine Domini; Tripartitam historiam.

Codicem magnum De passionibus et gestis sanctorum apostolorum, et plurimorum martyrum cum Vita sancti Mauri; Vitas SS. Patrum eremitarum; Vitas SS. Basilii, Remigii, Vedasti, Fursi, Ambrosii, Lupi, S. Mariæ, Germani Antissiodorensis, Romarici, Augustini, Hieronymi, Amandi, Guandregisilii, Audoeni, Ansberti, Mariæ Ægyptiacæ, cum translatione beatissimi Benedicti in 1 volumine. Item Vitas SS. Richarii, Augustini, Hilarii, Columbani, Fulgentii, Medardi, Firmini, Salvii, Bertini, Bavonis, Vitoni, Martialis, Severini, Felicis; simul et passiones SS. Hermagoræ episcopi, Georgii, Blasii, Mennæ, Theodori, Lamberti, Timothei, et Apollinaris, Perpetuæ et Felicitatis, Anastasiæ, Sabinæ, cum Vita S. Genovefæ, in uno volumine.

Hæc omnia venerabilis Gervinus in xxxvi voluminibus compingens, gravi et inabsoluti anathemate condemnavit quicumque ea sancto loco demere. et qualibet occasione subtrahere auderet. Non solum

librorum, sed et palliorum, cæterorumque quæ vel ipse aggregarat, vel a suis antecessoribus aggregata invenerat, ornamentorum perpetualiter excommunicavit fraudatorem.

Enim vero quoniam illo tempore domni et S. Angilberti abbatis tumulus certissime non sciebatur, et ob hoc nullo terreno honore potiebatur, quamvis ejus celeberrima memoria in ore universorum Franciscorum vel Pontivorum, atque aspectu egregii templi quondam ab eo fundati resplenderet, studuit venerabilis Gervinus quibus poterat conatibus ejusdem sancti viri corpus perquirere, quo, si Dominus ejus votis annueret, posset illud condigno exaltare honore. Denique quodam tempore ivit cœnobium Gorziam, quod est situm in confinio Mettensis civitatis, ubi inventum codicem, qui de ejusdem sancti viri, aliorumque nostratum abbatum gestis aliqua retinebat, ab illis fratribus mutuavit, Centulam detulit; in quo scilicet repertum est quomodo sanctus abbas Angilbertus terreni corporis molem relinquens xii Kalend. Martii transivit ad gloriam. Et quia ab eo tempore quo sub Guarundo pagano combustum fuit monasterium, usque ad hanc cognitionem Centulenses monachos dies transitus ejus latuerat; magno iidem fratres exhilarati sunt gaudio ob quod diem cognovissent quo tantus vir pro vitæ virtutumque merito honorari deberet. Igitur Gervinus, qui merito vir desideriorum dignus est dici, cupiens, ut dictum est, eundem sanctum dignius honorare, cœpit perquirere ad fores Ecclesiæ, quo compererat illum primo tumulatum fuisse, sanctam corporis ejus glebam; et illius quidem non ibi corpus invenit, sed in eodem quo pausaverat sarcophago invenit lecticam ligneam coriatam domni Nithardi, filii ejus abbatis et comitis corpus continentem sale perfusum; in cujus capite videbatur illa percussura, qua eventu prælii fuit occisus. Recludens itaque eundem tumulum, aliorum eum quærere cupiebat, sed quo quæreret, nesciebat, nisi potentia divinæ majestatis per quemdam monachum in hac re eum direxisset; nam persuasit ille Frater, nomine Teudoaldus, sæpe fatum sanetum investigari debere in ingressu chori a parte occidentali, ubi videlicet in superficie pavimenti scriptum habebatur, REX. LEX. LUX. PAX. Hæc autem quatuor partes in illius antiquo epitaphio primæ fuerunt et ultimæ; et harum monosyllabarum partium ratione affirmabat idem Teudoaldus oportere considerari, quoniam ille qui ipsum reposuerat, ob hoc super illum has epitaphii ejus syllabas censuit describi, ut eorum similitudine quærenti innueretur, quo sancti corpus Angilberti quiesceret. Venerabilis Gervinus hæc audiens acquievit, et quod anhelanter sitiebat, sanctum Angilberti abbatis corpus invenit. Eadem vero hora qua repertum est discoopertum est, mirificæ suavitatis odor emanavit; et non solum hi qui ibi aderant suavissimo afflatis sunt odore, verum et omnes qui in ipsa erant quovis loco Ecclesiæ admirabilem fragrantiam, persense-

runt, in tantum ut hodieque testetur dominus Radulfus, cognomento Benignus, quod eadem inventionis hora super valvas cryptæ sedens et scribens, dulcifluo sit refectus odore. Erant vero ipsa sancta ossa confuso ordine conglomerata, pallioque viridi obvoluta. Unde certum est post Ribbodonem abbatem qui eum integrum transtulerat, ab aliis fidelibus timore paganorum itatenus eum fuisse repositum. Inveni autem sancti thesauri gaudium illa fuscabat ratio, quod nullum scripturæ vel chartæ indicium reperiebatur, quæ illud Angilberti fuisse corpus testaretur; sed piæ abbatis vel fratrum curiositati divina cito providentia consuluit, quæ supra nominati fratris Teudoaldi cordi immisit, ut ejusdem sancti caput accipiens curioso oculo rimaretur. Quod dum faceret, in repagulo narium brevem membranulam, qua omnis dubietatis anxietas ablata est. Si quidem eadem paginula aperte manifestavit veritatem, dicens: HOC ESSE CORPUS SANCTI ANGILBERTI ABBATIS. Sic quæ cupierat venerandus Pastor adeptus, eundem sanctum cum honore relocavit; semper deinceps celebrari ejus memoriam instituit. Sancti quoque confessoris Caydoci, sociique illius corpora a terra levavit, et eorum reliquias decantius collocans, fidelibus populis nonorandas constituit.

### CAPUT XXXIII.

#### *Qualiter a Domino correptus sit.*

Postquam venerabilis Gervinus [multis] mundum in maligno positum suæ sanctæ vitæ illustrat exemplis, postquam multas peccatorum animas sanctis monitis instruendo de perversitate traxerat ad correctionem, et de fauce diaboli erutas Christi omnipotentis resignaverat gratiæ, postquam almidui confessoris Christi Richarii ecclesiam fratrum numero et religiose, ædificiis, libris, palliis, auro et argento, variisque decorarat et augmentarat ornamentis, cum et omnium populorum laude ac præconiis attolleretur, et ejus sacer ac immaculatus cœlibatus omnibus sanctæ Ecclesiæ membris appareret mirabilis, volens pius Pater Deus eum sibi omnimodis aptare, ut, juxta vocem Prophetæ, omnis illius ad purum excoqueretur scoria, morbo lepræ eum percudit, ut si quidpiam minus in Dei peregrisset servitio, in ista vita reciperet, vel si aliqua pro bene gestis laudis humanæ eum cupido vulnerasset, similiter purgaretur. Cujus mali ut primam potuit sentiscere originem, non putans fore inextricabilem illam infirmitatem, medicorum sibi studuit adhibere peritiam, quo, Deo annuente, infirmitatibus animarum adhuc succurrere non præpediretur. At ubi recognovit se a patre benigno irrevocabiliter quantum ad carnem percussum, totis præcordiis in Deum refusus magnas gratias suo rependebat flagellatori indesinenter exorans Dei pietatem, ut hæc corporis molestia ad animæ proficeret sempiternam salvationem. Igitur cum, ut omnibus notum est, ille talis morbus ei abstulisset vocis facultatem, non tamen omittebat quin ea omnia compleret quæ supra signa-

vimus ab illo geri, id est prolixitatem orationum, genuflexionum continuationem, sacrarum ædium circuitionem, sacrorumque canonum de sancta Trinitate, de Spiritu sancto, deque sancta Maria, de Omnibus Sanctis expansionem. Et cum ad cibum sumendum, ad requiem capiendam præ infirmitate deficeret, ad hæc omnia divini officii obsequia deficere nesciebat. Idem semper in orationis assiduitate, in psalmodiarum recitatione, in exhibenda fratribus admonitione existerat, præter quod infirmitatis qualitas a cœtu fratrum eum aliquando segregari cogebat. Verum cum ipse semet hac ratione volens arceret, illorum tamen quos educarat dulci affectu, ut pater bonus, piaque sedulitate vallabatur

## CAPUT XXXIV.

*Ubi successorem sibi a rege poposcit; et quam solerter obitum suum fratribus commendaverit.*

Latus ergo latiusque aggravescente ipso languore, cum agnosceret se non prævalere ad conservandam curam animarum valetudine præpediente, adveniendi fortuitu regi Francorum, tum juveni Philippo, sui allegavit causam languoris, orans ut monasterio quod ipse pro posse bonis ampliarat, talis daretur pastor et custos, qui congregata non disgregare, sed disgregata nosset unire; flagitavitque ut pius princeps cederet suo regimen nepoti, quem et dicebat ad tale opus sat eruditum, qui erat sancti Remigii monachus, nomine Gervinus. Et quia omnes qui eum nosse poterant, non illi obedire uti sancto viro putabant sacrilegum rex præfatus annuit, et ut suus post se regimen obtineret nepos concessit.

Anno igitur Dominicæ Incarnationis 1071, finiente mense Octobri, die x Kalend. Novembris, ind. ix, ordinatus est secundus Gervinus Centulensis monasterii abbas. Reverendissimus autem avunculus videns se magis ac magis corporis viribus destitui, et magni languoris urgeri gravamine, ac per hoc diem mortis non multum differendum sentiens, indefesse Domini precabatur sibi quantocius misericordiam advenire. Anno quoque suæ ægritudinis iv, fervescente nimis sæpe fato malo, ita angustiatus est, ut fassis et partitis naribus et labris, cæteraque cute in hispidam versa faciem, vix posset verbum formare. Sed cum infatigata divini verbi meditatio in eo permaneret, duobus fratribus, aut sæpe uni, jubebat ea omnia coram se adimplere, quæ dudum meminimus illum valentem omnia persolvisse. Evenit autem intrante Dominicæ Nativitatis anno 1074, ind. xi, ut ii die mensis Februarii, qua Domini nostri Jesu Christi ab intemerata Virgine matre celebrata in templum oblatio, et justus Simeonis perfecta est expectatio, ex devotione quæ apud illum nunquam frigueraat missam: faceret in crypta nostræ dominæ Sanctæ Mariæ; in qua solito acerbius dolore anxius, vix valuit inchoata mysteria perficere. Quibus tamen per Dei gratiam,

(27) Septem vitia, ut vocant, capitalia, vulgo tantum enumeramus; plerique tamen veterum, maxime

quæ in illo commanebat, rite peractis, nimio angore fatigatum dextra lævaque sustentando ad cubile fratres reducebant, cum subito inter mœstorum filiorum colloquia hæc ipse admiscuit verba: *Noveritis, o dulces filii, me hodie a Domina nostra, S. Maria accepisse licentiam abeundi.* Illis interrogantibus quorsum ire deberet: *Ubi, ait, semper cupivi, et pro quo Dei pietatem semper precatus sum.* Fratribus vero dicentibus adhuc illum vivere posse, et Domino omnipotenti sacrificia ejus manibus fore offerenda, subjunxit, inquam: *Nunquam amplius frater Gervinus missam cantabit.* Exin quotidie in majus excrecente dolore, affatim decubuit. Superveniente autem Quadragesimali observatione, in ipsa feria iv quam Caput jejunii vocat consuetudo Ecclesiæ, con-

vocavit fratres natu majores, et sacerdotii gradu ornatos, et quantocunq̄ annisu valuit exurgens assedit; illisque coram, tum demum sic ora resolvit: *Ut beatus Germanus fratribus coepiscopis dixit, sic et ego, filii, vobis dico: Commendo vobis, charissimi, transitum meum; sentio enim proximare horam, qua diu a Domino exquisita mihi salus proveniet. Et hæc meæ semper fuit orationis intentio, ut in his sanctis diebus, qui modo superveniunt, meum misericors Deus obitum fieri imperaret: verum quia, ut confido, meis fauturus est votis, volo vobis in conspectu Domini confiteri mala quæ feci, et de quibus animæ meæ timeo, credens quod hæc confessio, pietate Domini præeunte, et vestro intercessu adjuvante, me mundabit.* His ab eo dictis, et fratribus ubertim lacrymas fundentibus, recitavit coram illis gravia quædam, et quæ nunquam eum fecisse noverant omnes. Denique octo principalibus vitiis (27) sese onustum denuntians, in mirum redegit fratres stuporem, qui ejus ab infantia cælibatum vitæque innocentiam optime compererant qui et dicebant: *Ut quid, bone Pater, taliter te incusas, cum manifestum sit te non fecisse quæ astruis; certe homicidium, adulterium non perpetrasti.* Quibus ipse respondit: *Parcite, fratres, parcite, quæso, et meam animam nolite gravare; nam si sub mea cura aliqui perierunt (quod fortasse omitti non potuit) profecto in Dei judicio pro eorum animabus reus terebor. De adulterio autem audite quid Christus veritas dicat: « Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est in corde suo (Matth. v). »* Fieri autem non potuit, ut non hac aliquando illectus fuerim lasciviæ voluntate; ob hocque ita reus existo quod voluerim, ac si opere perfecissem. Hæc et alia se incusando exprobrans, commendavit Deo et eorum precibus sui exitus tutelam.

## CAPUT XXXV.

*Qualiter se sepeliri mandaverit, et obitus ipsius*

Intrante igitur sacri jejunii consuetudinaria observatione, grabato tenebatur, ablata omnimoda canendorum psalmodiarum vel quidpiam loquendi possibilitate. Et tamen cursus spiritales coram eo incessanter recitabantur. Nec enim omisit quin, uti e Græcis, octo enumerabant. Vide ea de re Cassianum in Institutionum libris. **MAB.**

valens assueverat, omni die Quadragesimæ totum Psalterium per unum e fratribus, quia per se non poterat, decantaret. Fratres ergo videntes eum jam in mortem resolvi, juxta S. Jacobi apostoli mandatum, oleo benedicto perungentes eum, valde alacrem tali obsequio effecerunt. Interrogatus autem ubi vellet suum corpus sepeliri, nullum locum voluit designare, hoc in eorum collocans arbitrio. Sed cum amplius a fratribus flagitaretur, ut sepulturæ locum ipse sibi designaret; *Dicerem, inquit, vobis meum super hac re velle; sed vos non illud impleretis.* Tunc fratres qui revera essent parati, in quocunque, quamvis sancto, eum sepelire loco, omnino se impleturos quæ jussisset, sponderunt. Et ille ait: *Scio, inquit, quia non facietis; verum si faceretis, magnum mihi proveniret inde scelesto remedium. Nectentes pedes meo restem, trahite me, et projicite in sterquilinum in medio platearum, quia non meliori dignum me credo sepulcro.* Hæc fratres audientes, iteratos planctus continuant. Oravit autem, ut quacunque hora exitus ei advenisset, statim intra Sancti Richarii basilicam eum ferrent, spiritum Deo inibi redditurum. Jamque sacri jejunii evoluta fuerat prima septimana, et secunda ducebatur, cum ecce venerabili Gervino, et utique jam beatificando imminabat salutaris transitus. Nam feria III, secundæ hebdomadæ quæ habebatur v Nonas Martii, post finitos Matutinos, fratres solliciti eum viderunt, inveneruntque eum extremum statum trahentem. Innuebant ergo alterutrum quod moreretur. Quod ipse adhuc sentiens, manu propria innuit eis ut ferretur in ecclesiam. At fratres eum accipientes sustulerunt, et strato cilicio ante Sancti Joannis Baptistæ, quod vicinum erat, altare posuerunt. Dein opposito obtutibus ejus crucifixi Domini signo, et super pectus ejus posito reliquiarum uti ipse disposerat saccello, congregatio tota inchoavit litanicæ supplicationes, sanctos Dei ut ei succurrerent invocantes. A quibus cum dicebatur: *Sancta Maria, ora pro eo*, ipse qui jam fuerat in morte compositus, tetendit manus, orans et ipse: *Sancta Maria, ora pro me.* At ubi ventum est ut diceretur: *Sancte Richari, ora pro eo*, absque omnium spe mirabiliter se subrigens, manusque altius protendens, lacrymando clamavit: *S. Richari, ora pro me.* Post hoc quietior factus, cum fratres litaniam finita, et initiata commendatione fidei, illo usque venissent, ut dicerent: *Suscipiat te Christus*, ille ad hæc verba spiritum efflavit. Quod ubi innotuit, indicibilis et infinitus subito Centulam omnem mæror excepit. Flebant viri obitum tanti pastoris, matronæ vociferantes cum crinium evulsione sancti abbatis hominis Dei mortem dolebant. Nec mora, ruit omnis provincia Pontivorum ad exsequias viri Dei, et consideratione tanti obsequii omnis necessitas mox abdicatur. Conveniunt in basilicam, et vere desolatam domum elatis vocibus plangunt. *O, inquirunt, Sancte Richari, cur talem tui honoris tam cito sinistri mori amatorem? Bone confessor, cur non tam bonum tibi reservasti famulisque tuis conservatorem?*

A Sic viri, sic feminæ, sic nobiles, ignobilesque optimi viri mortem lugebant.

## CAPUT XXXVI.

*Sepelitio ejus, et epitaphium.*

Nudato itaque ad lavandum corpore ejus, tanta enituit gratia membrorum, ut ipsam cutem non putaretur quilibet morbus unquam fœdasse. In ipsa autem genitalibus tantus virginei honoris decor apparuit, ut non tam virilia quam venerabilia septennem puerum imitarentur. Ex assiduitate autem genuflexionum in poplitibus seu cubitis inventa est obdurata cutis excrevisse; et qui ejus studia, vitamque nescisset, hujus consideratione rei contemplationi divinæ ejus semper hæsisse animum liquido cognovisset. Componentes ergo ipsa sancta ossa (nam carnes tam abstinencia, quam morbo defecerant), tulerunt in potioem locum ecclesiæ, devotis excubiis, uti mos est, animam Deo commendantes. Missarum itaque solemnibus ab abbatibus, et a cunctis qui adfuerunt sacerdotibus copiose expletis, sepultus est: servus Dei Gervinus, abba venerabilis, ante altare beatæ Mariæ in crypta orientali, cum universorum, id est, comitis Guidonis abbatum, procerum, militum, vel generalis vulgi genitu et dolore. Guido sane comes Pontivorum indulgendo remisit pro illius amore omnes consuetudinarias exactiones, quæ sibi debebantur in Novavilla *Super sanctam, inquit, sancti Gervini tumbam hoc donum pono.* Gesta sunt hæc Centulo anno Verbi Incarnati 1074, indict. XI, regnante Philippo Francorum rege anno XII.

## EPITAPHIUM.

*Inclytus iste Pater, dæmon per quem ruit ater,  
Hos pius in populos dormit in hoc tumulo.  
Ardua reclarum scandens qui rite viarum,  
Corporis assiduus martyrizator erat.  
Regula virtutum, rectorum lux monachorum,  
Exstitit a puero corpore virgineo.  
Tunc sic florentem, studiose justa docentem,  
Mars, tua tertia lux abstulit, itque redus.*

Eodem anno obiit Wido Ambianensis episcopus, nostri loci amator præcipuus. Abbate venerabili Gervino de luce præsentis subtracto, successit ad regimen Centulensis cœnobii alter Gervinus longe impar priori, licet esset ipsius ex sorore nepos, nutritus et eruditus in S. Remigii honorifico cœnobio. Hujus fuit lingua docta, et actio impedita; utpote qui regiminis curam convertit ad mundi gloriam, et animarum lucrum rededit in sæculi oblectamentum. Abundabat tamen eodem tempore istud sacrum cœnobium religiosarum personarum, graviumque monachorum stabili honestate, quorum vita vel conversatio fama laudabili enitebat in omni Francorum loco. Erant enim quidam illorum de tempore venerandi Angelranni, boni magistri boni discipuli, et pluriore de recenti memoria laudabilis Gervini, quorum vita et mores videbantur secundo Gervino arena ponderosiores, ferro duriores, et chalybe acutiores. Horum continentia et probitate admodum refrenabatur intemperantia levitatis ejus, quorum

monita, et coercitiones verborum ex toto recusare non poterat, non tantum propter Dei timorem, quantum propter sæculi favorem eorum prudentiæ sæpius acquiescens. Seniorum igitur monasterii fixa charitate honorabatur, tolerabatur, exspectabatur, si quando dedisset Deus in cor ejus spiritum corrigendi. Qua de re vicibus assiduis fiebant orationes missarum vel psalmorum ad Deum pro eo, dum exspectaretur ut aliquando conversus imitator efficeretur sancti avunculi. Astutia vero et simulatio ita in eo redundabat, ut si quis eum nesciret, ex affluentia sermonis illius totius honestatis hominem æstimaret. Fulgebat eloquio, verbis ad omnem gratiam compositis; nihil tamen rectum in opere demonstrabat. Pictor verborum demulcendo furabatur sensus auditorum, ut nescirent evadere de verborum ejus artificiosa calliditate.

Ipse denique me inter alios quamplures monachizavit, et in corde tenero quasi in molli cera gestorum suorum imaginem non imitandam, sed abjiciendam compressit. Triennio autem post meam intromissionem elegantissimum puerum Anscherum, suum postea successorem, monachorum victus unanimitate, gemebundus in cœnobium assumpsit; timebat enim jam tunc, ne puer egregius aliquando suæ contraireret vesaniæ, et idcirco non pater, sed pirata eundem puerum remisit ac negligenter enutrire fecit, quod illectus juvenili facilitate nullam honestatis portionem hauriret, pro qua, vel per quam ad honoris cumulum provehi potuisset. Puer vero jamdictus tam per se quam per amicos parentumque clientes animadvertens dolos ejus, dedit operam moribus dulcissimis, ut amabilis omnibus haberetur. Dominus vero Gervinus quemdam habebat nepotem, nomine Cæsarium, in S. Remigio monachum factum, cui cogitabat conquerere regiminis successionem. Sed væ tibi, vesana calliditas! tu ipse nunquam abbas fuisses, nisi benedicti avunculi tui sancta vita meruisset. Si volebas de tuis hæredem supponere, quare non te talem egisti, cujus gratia tuus nepos ad honorem debuisset ascendere? Vidi multoties, et audiivi sæpius quod seniorum monachorum non parva multitudo amare gemescebant illius vesaniam, et ut scriptum est: *Ore suo benedicebant, et corde suo maledicebant* (Psal. Lxi). Sed jam sufficiat hominis infelicitatem tantisper fore cognitam, ut habeat posteritas exemplum quid fugiat, et de bonis incitamentum ad virtutes capiat. Dicamus de bono si quid fecit. Turrem S. Salvatoris, quæ propter antiquam combustionem crepitaris patentibus discissa videbatur, dejicere inchoavit, ut hac deleta meliorem et firmiorem restauraret, statimque secuta est basilicæ magna ruina, quæ omni genti Pontivorum gravem, incussit mœrorem; nunquam enim credebatur restaurari posse tantæ honestatis basilica, vel in quartam generationem. Quid plura? statutum fuit ut, propter opus quod putabant irrecuperabile, ad quærenda solatia sumptuum amabile corpus Patris nostri Richarii per vicina castella deferretur, ut devoti

A populi donariis novum opus basilicæ fundari valuisset. Venit dies hæc agendi. Adest comes Pontivorum Wuido cum multis nobilibus, confluerat maxima multitudo vicinæ coloniz ad novum spectaculum. Paratis crucibus et vexillis, antelatis cereis, cum honore competenti levatur sanctus a proprio altari.

[*Maximus ille dolor monachorum pessimus horror Vocibus excessit, vox lætitiæque recessit, Conticuit cantus, mox cæpit surgere planctus, Sternuntur monachi, memorantur tempora Daci Qui combusserunt, qui non combusta tulerunt Esse sibi melius quam quoquam tollere sanctum Sternitur et vulgus, fit clamor denique multus. Eheu! quid facimus, scelus hoc per quanta subimus? Hic noster dominus cælebs Pater almus opinus*

B *Qui semper fuerat sic dives nec peregrinus, Dimittet sedem, viduabit claustra et ædem Et mendicabit, alienas res habitabit?*

*Hæc sua stat tellus, nobis manet ipse novellus Charior almifluus qui protegit omne patronus, Et dimitemus non dando quidquid habemus. Siste Pater gressum, ne quem patiare regressum Ante mori volumus, quam te, pastor, careamus Te proceres plangunt, te plebis pectora clangunt, Sancte Pater remane, non fiet tempus mane Quidquid opus fuerit satis hoc latomus habebit. Gaudebit patria, lætabitur hæc tua turma, Hæc sic dicentes capsam sanctique tenentes, Cum lacrymis multis altaribus hic viduatis.*

C *Cantica psallentes, cum psalmis undique fentes, Pignora restituunt quibus omnia gaudia credunt.]*

Magnis autem precibus, multisque persuasionibus cor populi ad hoc vix pertractum est, ut amabile corpus beati patroni vel usque abbat'is villam ferretur, quatenus devotio plebis ibidem manentis de benedictione beati corporis optabiliter reficeretur, et ipse sanctus multis donis honoratus, sequenti die referretur. Totus simul concurrebat Pontivorum populus, æternum opprobrium reputantes, si sanctus longius efferretur. Mane etenim sequenti revehitur sanctus, tantis gaudiis, tantisque cantibus comitatus, ut lætitiæ magnitudinem vox mortalis non posset exponere. Quo suis sedibus restituto, populus Centulensium in unum congregatus pari voto, promptoque animo dederunt unusquisque munera sancto, ad restorationem Ecclesiæ, vel turris, olim dicatæ nomini Salvatoris.

*Vaccas atque boves et equos, et oves tribuerunt.*

*Cappas, mantellos, anulos, vittasque, tiaras;*

*Cingula, cultellos, manicas caligæque dederunt;*

*Auribus appensum tribuuntque monile puellæ*

*Sed nostri cigenti pondera pensant.*

*Librarum solidos quam multos undique donant.*

*Rusticus hordea dat, multorum cætus avenam*

*Plures dant brasium, vinum plerique dederunt.*

*Ex his thesaurus fit mercibus amplior unus,*

*Quem numerare nequit, vel si quis compota norit.*

Anxiliante Domino a fundamentis nova incæpta est basilica, et bonorum hominum collationibus dia-

tim fabrica consurgebat. Centulæ quoque habitatores ferventius exsequentes, quotidianis donariis urgebant invicem semetipsos, summo nisu supra vires exercentes ut nemo in dandis solatiis inferior videretur. Gratias Deo, qui dejectam luximus, renovatam et erectam congraudemus; fortiori fundamento, et celsiori fastigio elevatam cernimus.

Præterea cum videret isdem Gervinus in multa se gloria constitutum, et multo curialium vel popularium favore constipatum, putans esse sui meriti honorem, et gloriam patroni Richarii, cœpit vanis adulantium extolli rumoribus, et nihilum computare quod abbas exstiterat, ardenti corde anhelans ut episcopus fieret:

[*Quid plus his referamus, nisi rem jam dicere veram?*

*Per data præmissa, per quotidiana promissa  
Ambit eam sedem quam dicimus Ambianensem,  
Se regnare putans per pontificatus honorem.  
Ecclesiam sancti direspoliando patroni  
Se iterum exaltat, monachorum de grege saltat,  
Se faciens magnum fert fratribus undique damnum.  
Ovibus est Christus, prosternitur hinc inimicus:  
Omnia quæ cepit, cum damno jure reliquit.  
Omnibus et hostis ceu plures undique nostis,  
Quos exaltavit, hos postea præcipitavit.  
Sancti Richarii res multas dilapidavit  
Exosus monachis, cunctis exosus amicis,  
Pessimus atque sibi qui nollet velle mederi  
Ad reprobum tandem certavit tendere finem.]*

Fratres etenim diuturna exspectatione fatigati, cum viderent illum ad deteriora semper ferri, diversis modis eum revocare satagebant a destructione et dilapidatione loci, per Widonem comitem Pontivorum, per nobiles Palatinos, per Rainaldum Remorum archiepiscopum, et per alias nobiles personas illum conveniendo, et dejectionem beati quondam cœnobii non sine gemitu conclamando. Quibus ille in faciem blandiebatur, se citò per omnia emendaturum spondens; sed in corde contra eos, qui contra eum querelam deponebant, acriter sæviens. Cumque nulla jam spes de correctione illius remaneret, dedit consilium Remensis Ecclesia, ut domino papæ Urbano, qui eo tempore concilium in Claromonte erat de proximo habiturus, desolationem et confusionem sui loci Fratres nostri, vel per se, vel per fideles legatos aperirent, et majestatis ejus clementiam implorarent, ut monasterium jam pene exinanitum ad aliquam resurrectionis speciem pro sui officii dignitate benignus revocaret.

Factum est ita, et mox successit remedium. Nam dominus papa Urbanus in concilio residens, prolata in eum canonica sententia, baculo abbatibus, et monachorum cura spoliando absolvit, adjiciens verbum durum: *Tu abbatiam S. Richarii, quæ nobilis et dives olim fuerat, tam pessime tractasti ut suis ecclesiam ornamentis spoliaveris, et monachos multos tuis vitiiis resistentes exsules feceris: unde dignus eras ut omnem gratiam ecclesiasticæ dignitatis ex toto*

*A perderes, veluti ovium Christi mactator, et sanctæ Ecclesiæ dissipator; sed ne bina te ultione ferire videamus, esto contentus Ambianensi episcopatu, quem tam dure acquisisti. Monachis autem S. Richarii copia eligendi abbatibus, cui tu contraire nulla ratione præsumas. Quod in virtute Spiritus sancti te observare jubemus.*

Igitur tali ingenio, et Romano taliter accepto imperio, deleta est potestas perversoris quæ nobis virga percussoris, remotum est jugum grave a cervicibus nostris, anno Dominicæ Incarnationis 1096, ind. iv. Hæc Dei miseratio Centulæ indulta est. Vir autem callidissimus non ita sopitus est a sua versutia, sed rediens a concilio, omnes qui de istis partibus conviatores aderant, precibus et promissis concitavit, ut suum casum nemo nobis intimeret, sic per annum integrum nos deludens nomine fallaci usus fuit rebus nostris, donec iterum a Remensi Ecclesia nobis divulgatum est, quomodo fuisset in concilio Clarimontis abbatia denudata. Quod ubi fratribus palam factum est, convocaverunt eum in capitulum valde renitentem, et aperto sermone renuntiaverunt illi, et ejus obedientiam; affirmantes quantocius ad papam se clamaturos, nisi penitus locum exiret. Qui videns suas fallacias jam exclusas, et majoris dedecoris cavens periculum, surrexit, baculum deposuit, veniam prostratus petiit, indulgeri sibi quod deliquerat, gemens rogavit. Monachi autem valde amaricati non audierunt vocem ejus, sed præteritorum et præsentium malorum nimietate instigati, conviciis certis eum insectati sunt, donec locum exiens Abbatis-villam adiret. Exeunti autem a Centulo non fuit qui condoleret vel unus, sed omnes ei maledicebant, gaudentes de ejus dejectione.

[*Sic pius elatus fit postea dedecoratus:  
Nobis infestus sibi met fit valde molestus:  
Quam tulerat pestem sibi propinavit eandem.  
Richarii precibus sic corrui hic Gervinus.]*

Obsecro igitur omnes qui horum gestorum fuerint cognitores, ut meminerint quam clara vel honesta superius relata sint, et sciant quod optatius nobis foret bona et veneranda de domno Gervino referre, quam ea quæ superius dicta sunt; sed ut posterius certissime sciant quod S. Patris Richarii amatores, et ejus loci fideliter servatores, apud Deum mercedem habeant, et inter homines bonæ famæ laudem retineant. Idcirco studuimus domni Gervini lapsum ad memoriam revocare ut successores ejus noverint adhærentes Richario glorificari, contemptores autem et desertores æterno improprio subjacere. Præterea eidem domno Gervino a fratribus potuisset utique, quamvis ægre, aliqua venia impertiri, si in pœnitentia persistens se male fecisse cognovisset. Sed ut quasi invictum se monstraret, non cessavit nobis et loco nostro inquietudines excitare. Unde illa mox surrexit lis contentiosa, qua voluit abbatiam nostram sibi et successoribus facere quam jure subjectam, quam ipse xxiv annis libe-

ram tenuerat, et omnium antecessorum suorum temporibus nobili libertate perfunctam optime cognoverat. Noverat Fulconem Ambianensem episcopum abbati Angelranno, et post eum Gervino multis servitiis fuisse obnoxium, et abbates Centulæ non subiectos attendisse, sed patronos. Et certe præfatus Fulco in Remensi concilio a beato papa Leone IX, excommunicatus fuisset, nisi reverendissimus vir Gervinus abbas accurate et prudenter pro illo intervenire studisset. Noverat Guidonem Fulconis successorem patre comite natum, comitis germanum Hugonis, comitis Widonis patruum, abbati Centulensi, scilicet sibiipsi, multo famulatu existisse devotum, et tamen urgente malitia horum omnium se ostendit oblitum, nobilem juvenem Anschernum in abbate electum novis insidiis appetens, et qualiter ei resisteret, vel promotionem ejus impediret studiose disquirens. Longum nimis et valde tædiosum est diversitates machinationum ejus exprimere. Idcirco his omissis quomodo finierit, paucis dicamus.

Deficiente sumptu, et omnibus clericis in ejus contumeliam aspirantibus compulsus est relinquere sedem, et ignorante clero vel populo successit Turonis ad Majus Monasterium, ubi abbas Helgaudus honorifice illum excipiens, ad confessionem errati pertraxit; audiens ab illo in cœtu fratrum quanta perversitate, quantaque crudelitate cœnobium S. Richarii destruxerit, moribus et rebus infirmaverit. Quæ postquam nimium ejulando retulit, paucis supervixit mensibus, et iv Idus Januarii de hac vita recessit.

*Ultio non sit ei, maneat sed lux requiei. Amen.*

Sunt et quædam utilia quæ chartarum indicio peregrisse dignoscitur, sed tam pauca, ut in eorum explanatione tempus terere non placeat. Verum quia de hoc abbate tam tristia digessimus, largiente Christi misericordia de ipsius successore jam prospera narrabuntur, ut ex eo Christi Ecclesia gaudeat in ævum. Amen.

Ego frater Hariulfus monasterii Beati Richarii humilis monachus, hoc de sancti loci nostri nobilitate vel utilitatibus a domno Saxowalo ante plures annos inchoatum opus Deo auxiliante perficiens, obsecro omnes qui in hoc sancto loco militaturi sunt, imo per virtutem Dei et sapientiam Christum obtestor, ut hæc, in quibus congregandis desudavi-

amus, diligenter ipsi custodiant, et ea qualicunque modo deperire non permittant. Completum est autem istum opus humanitatis Filii Dei anno 1088, indict. x, anno regis Philippi xxviii, Widone Pontivorum comite annis xxxvi.

*Explicit liber iv Gestorum Centulensis Ecclesiæ.*

(28) Toto corde meo te, Centula mater, amavi.  
 Traditus a puero, mea sub te colla ligavi.  
 Fœdera juravi quibus in te vota dicavi.  
 Pignus habens fidei, tua sat contraria cavi.  
 Fratribus et dominis tunc lætitiã generavi;  
 Gesta Patrum scribens, pro viribus ista paravi;  
 Atque Dei laudes super istis multiplicavi.  
 Nobilis es palma, quia de te fructificavi.  
 Ecce tuos natos quot laudibus amplificavi:  
 Thesaurusque tuos nullis prius æquiparavi.  
 Richarium sanctum laudando clarificavi.  
 Cerne piis oculis quam rem tibi magnificavi.  
 Quo si nobilior, nulli te consociavi.  
 Conscriptis Patribus fore magnam nobilitavi.  
 Mater agens famulum, qui te sic mirificavi;  
 Exime jam culpæ, per quas me commaculavi.  
 Meque tuis sociã, quos jure beatificavi.  
 Fratribus intersim, dominos quos desideravi.  
 Projiciar nec his quibus antea me copulavi.  
 Richarius foveat me, sub quo sanctificavi,  
 Ut Christo placeam, me cui sacrificavi

Expulsorum quos recolo a secundo Gervino nomina sunt hæc: Walterus cognomine Ambrosius. Walterus cognomine Samuel. Walterus, Germanus, Teudoidus, Wido, Bernardus, Willelmus, Erluinus, Hildemar.

#### EPITAPHIUM SCRIPTORIS.

[ Pontivo natus, pronus studiis Hariulfus,  
 Almi Richarii claustra puer subiit:  
 In quibus imbutus deceat quid nosse magistrum,  
 Aldemborgensis tertius abba fuit.  
 Rem sibi commissam pro viribus amplificavit,  
 Crescere, Petre, tuis semper opes sitiens.  
 Fratribus exemplum prætendens compatiens,  
 Multa nimis tacuit quæque loqui decuit.  
 Centula quos fratres retinet coluit seniores,  
 Illis quod sit honor cernere semper amans.  
 Centula, diligo te, doctricis captus amore;  
 Ultima cum tibi do munuscula, mater aveto.  
 Atque vicem referens die noto natu valeto.]

(28) Hæc sunt Hariulfii de seipso verba, epilogi instar ad Centulam monasterium suum.